

2021
1 2 3 4

- *Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»*
- *Інститут інформаційних технологій та засобів навчання Національної академії педагогічних наук України*
- *Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова*

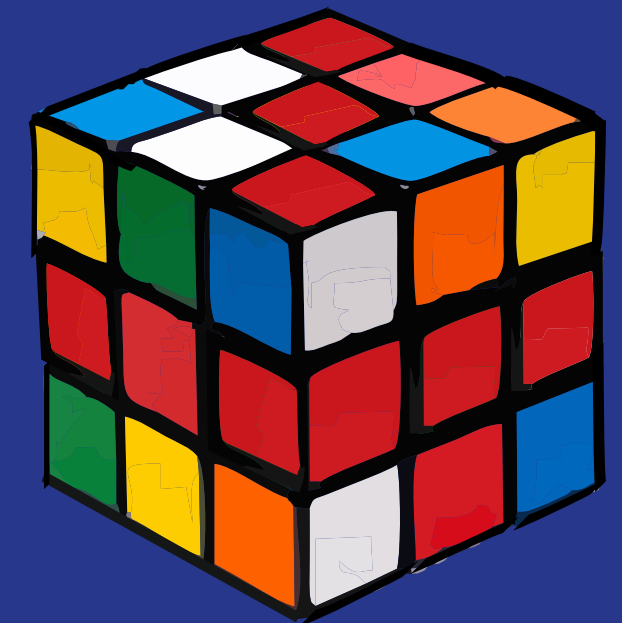
- *National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"*
- *Institute of Information Technologies and Learning Tools National Academy of Educational Sciences of Ukraine*
- *O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv*

філософія
управління
педагогіка
психологія
соціологія

ЛІДЕР
ЕЛІТА
СУСПІЛЬСТВО

philosophy
management
pedagogy
psychology
sociology

LEADER
ELITE
SOCIETY

ЛІДЕР. ЕЛІТА. СУСПІЛЬСТВО**Щоквартальний науково-практичний журнал 1'2021**

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України: Серія КВ №22583-12483Р від 28.02.2017 р.

Засновники видання: Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», Інститут інформаційних технологій та засобів навчання Національної академії педагогічних наук України, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР**Романовський О. Г.**

д. пед. н., член-кореспондент НАПН України, професор

ГОЛОВА КООРДИНАЦІЙНОЇ РАДИ**Кремень В. Г.**

д. філос. н., академік НАПН України, академік НАН України, професор

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВИ КООРДИНАЦІЙНОЇ РАДИ**Бабасєв В. М.**

д. держ. упр., професор

Биков В. Ю.

д. т. н., академік НАПН України, професор

Сокол Є. І.

д. т. н., член-кореспондент НАН України, професор

ЧЛЕНИ КООРДИНАЦІЙНОЇ РАДИ**Бука С. А.**

д. екон. н., професор (Латвія)

Калашнікова С. А.

д. пед. н., професор

Луговий В. І.

д. пед. н., академік НАПН України, професор

Нестуля О. О.

д. істор. н., професор

Ничкало Н. Г.

д. пед. н., академік НАПН України, професор

Садковий В. П.

д. держ. упр., професор

ЗАСТУПНИКИ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА**Спірін О. М.**

д. пед. н., професор

Мороз В. М.

д. держ. упр., доцент

Сухонос М. К.

д. техн. н., академік АНВО України, професор

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР**Квасник О. В.**

к. пед. н., доцент

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ**Бех І. Д.**

д. психол. н., академік НАПН України, професор

Товажнянський Л. Л.

д. техн. н., член-кореспондент НАНУ, професор

Дегтяр О. А.

д. держ. упр., доцент

Домбровська С. М.

д. держ. упр., професор

Ігнатюк О. А.

д. пед. н., професор

Іліас Н.

д. інж. н., професор (Румунія)

Отар Кочорадзе

д. істор. н., професор (Грузія)

Масирова Р. Р.

д. пед. н., професор (Казахстан)

Лопушинський І. П.

д. держ. упр., професор

Парротт Г.

PhD, професор (США)

Бойчук Ю. Д., член-кор. НАПН, д-р пед. наук, професор**Медієва Г. А.**

д. екон. н., професор (Казахстан)

Холтта С.

д. пед. н., професор (Фінляндія)

Гуржій А. М.

д. техн. н., академік НАПН України, професор

Курбатов С. В.

д. філос. н., професор

LEADER. ELITE. SOCIETY***Quarterly Scientific and Practical Magazine 1'2021***

CERTIFICATE OF THE STATE COMMITTEE FOR INFORMATION POLICY, TELEVISION AND RADIO BROADCASTING OF UKRAINE: SERIES KV № 2583-12483R OF 02.28.2017.

EDITOR IN CHIEF**O. Romanovskiy**

Doctor of Science in Pedagogy, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Full Professor

CHAIRMAN OF THE COORDINATION COUNCIL**V. Kremen**

Doctor of Philosophy, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Professor

DEPUTY CHAIRMAN OF THE COORDINATION COUNCIL**V. Babaiev**

Doctor of Science in Public Administration, Professor

V. Bykov

Doctor of Technical Sciences, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Professor

Ye. Sokol

Doctor of Technical Sciences, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Professor

MEMBERS OF THE COORDINATION BOARD**S. Buka**

Doctor of Economics, Professor (Latvia)

O. Nestulia

Doctor of Historical Science, Professor

S. Kalashnikova

Doctor of Science in Pedagogy, Professor

N. Nychalko

Doctor of Science in Pedagogy, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Professor

V. Lugovyi

Doctor of Science in Pedagogy, Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, Professor

V. Sadkovy

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor

DEPUTIES OF THE MAIN EDITOR**O. Spirin**

Doctor of Science in Pedagogy, Professor

V. Moroz

Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor

M. Sukhonos

Doctor of Technical Sciences, Academician of the Academy of Sciences of Higher Education of Ukraine, Professor

RESPONSIBLE SECRETARY**O. Kvasnik**

PhD in Pedagogy, Associate Professor

MEMBERS OF EDITORIAL COLLEGE**I. Bekh**

Doctor of Psychology, Full Member of National Academy of Sciences of Ukraine, Professor

L. Tovazhnianskiy

Doctor of Technical Sciences, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Professor

O. Degtyar

Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor

S. Dombrovska

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor

O. Ignatyuk

Doctor of Science in Pedagogy, Professor

N. Ilias

Doctor of Engineering, Professor (Romania)

Otar Kochoradze

Doctor of Historical Science, Professor (Georgia)

R. Masirova

Doctor of Science in Pedagogy, Professor (Kazakhstan)

I. Lopushinsky

Doctor of Sciences in Public Administration, Professor

G. Parrott

PhD, Professor (USA)

Yu. Boychuk D. corresponding member NAPS, dr. ped. science, professor

H. Mediiev

Doctor of Economics, Professor (Kazakhstan)

S. Holtta

Doctor of Science in Pedagogy, Professor (Finland)

A. Hurzhij

Doctor of Technical Sciences, Full Member of National Academy of Sciences of Ukraine, Professor

S. Kurbatov

Doctor of Philosophy, Professor

З М І С Т

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛІДЕРСТВА ТА ЕЛІТИ В СУСПІЛЬСТВІ: ОСОБЛИВОСТІ
ФОРМУВАННЯ ТА МЕХАНІЗМИ ВИРІШЕННЯ**

<i>Бабасв В. М., Корженко В. В.</i> Гуманітарна складова освіти випускника вищої школи в сучасному “Суспільстві інтелекту”.....	5
<i>Сокол Є. І. Романовський О. Г., Пономарьов О. С.</i> Особливості підготовки еліти і лідерів в закладі вищої інженерної освіти.....	20
<i>Романовський О. Г., Михайличенко В. Є., Семке Н. М.</i> Духовний розвиток лідера – необхідна умова його еволюції.....	34

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ І СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЗАСАДИ
ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ФАХІВЦЯ-ЛІДЕРА**

<i>Резнік С. М.</i> Академічна доброчесність та академічне лідерство.....	43
<i>Підбуцька Н. В., Книш А. Є.</i> Гендерні особливості полікомунікативної емпатії студентів-лідерів.....	53
<i>Шепелева Н. В.</i> Формування соціальної активності студентської молоді у просторі закладу вищої освіти.....	63
<i>Костиця І. В.</i> Експериментальна перевірка ефективності формування комунікативних навичок у майбутніх фахівців-лідерів в Національному Технічному Університеті “Харківський Політехнічний Інститут”.....	71

ВИМОГИ ДО РУКОПИСІВ СТАТЕЙ	81
---	-----------

C O N T E N T S

CURRENT PROBLEMS OF LEADERSHIP AND ELITE IN SOCIETY: FEATURES OF FORMULATION AND SOLUTION MECHANISMS

<i>Babayev V. M., Korzhenko V. V.</i> Humanitarian component in education of HEI graduates in modern “intelligent society”.....	5
<i>Sokol E. I., Romanovskiy O. G., Ponomaryov O. S.</i> Features of elite and leader training in the institution of higher engineering education.....	20
<i>Romanovskiy O. G., Mihailychenko V. E., Semke N. M.</i> Spiritual development of leader - is necessary condition of his evolution.....	34

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL AND SOCIO-POLITICAL PRINCIPLES OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF A LEADER SPECIALIST

<i>Reznik S. M.</i> Academic integrity and academic leadership.....	43
<i>Pidbutska N. V., Knysh A. E.</i> Gender features of polycommunicative empathy of leading students.....	53
<i>Shepeliava N. V.</i> Formation of student youth’s social activity in the space of higher education Institution.....	63
<i>Kostyrya I. V.</i> Experimental verification of the efficiency of formation of communication skills in future specialists-leaders in the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”.....	71

<i>REQUIREMENTS FOR MANUSCRIPTS OF ARTICLES</i>	81
--	----

Leader. Elite.Society // Quarterly Scientific and Practical Journal. – Kh.: NTU «KhPI», 2021. – №. 1. – 84 p.

© National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»

© Institute of Information Technologies and Learning Tools National Academy of Educational Sciences of Ukraine

© O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv

Лідер. Еліта. Суспільство

Leader. Elite. Society

УДК [165.63+316.46]:378.091

doi: 10.20998/2616-3241.2021.1.01

Володимир Бабаєв

доктор наук з державного управління, професор, лауреат Державної премії України,
ректор Харківського національного університету
міського господарства ім. О. Бекетова;
Харків, Україна
E-mail : rectorat@kname.kharkov.ua

Володимир Корженко

доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії і політології
Харківського національного університету міського господарства ім. О. Бекетова;
Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-8403-5558
E-mail : Volodymyr.Korzhenko@kname.edu.ua

ГУМАНІТАРНА СКЛАДОВА ОСВІТИ ВИПУСКНИКА ВИЩОЇ ШКОЛИ В СУЧАСНОМУ “СУСПІЛЬСТВІ ІНТЕЛЕКТУ”

Анотація: в статті розглядаються специфічні особливості гуманітарної складової освіти випускника вищої школи та напрями її удосконалення в контексті розвитку “університету майбутнього”, а також запропоновано для обговорення й осмислення фахівцями сучасного суспільства як “суспільства інтелекту”, що здатне до динамічного вирішення соціально-економічних, політичних, воєнних та інших “викликів” сучасного мультикультурного світу.

Ключові слова: “суспільств інтелекту”, “університет майбутнього”, гуманітарна складова освіти, ноосфера, критичне мислення, трансгресії, гуманітарні складові компетентностей випускника закладу вищої освіти.

Volodymyr Babayev

full professor (public administration) the Ukrainian state prize laureate, the rector of the
O. Beketov National University of Urban Economy; Kharkiv, Ukraine
E-mail : rectorat@kname.kharkov.ua

Volodymyr Korzhenko

doctor of sciences (philosophy), full professor, head of philosophy and politology department,
O. Beketov Kharkiv National University of Urban Economy; Kharkiv, Ukraine
E-mail : Volodymyr.Korzhenko@kname.edu.ua

HUMANITARIAN COMPONENT IN EDUCATION OF HEI GRADUATES IN MODERN “INTELLIGENT SOCIETY”

Abstract: *the article deals with the specific features of the humanitarian component of the education of higher educational institution graduates and its improvement in the context of the development of the University for the Future; it is also suggested that specialists consider and discuss the modern society as an ‘intelligent society’, which is capable of addressing dynamically socio-economic, political, military and other challenges of today’s multicultural world.*

Keywords: *“intelligent society”, University for the Future, humanitarian component of education, noosphere, critical thinking, transgression, humanitarian components of competences of graduates of higher educational institutions.*

Volodymyr Babayev, Volodymyr Korzhenko

An extended abstract of the paper on the subject of:

“Humanitarian component in education of HEI graduates in modern ‘intelligent society’”

Problem statement. *Modern society is characterized by scientists as a civilized society of permanent modernization, dynamic changes that penetrate all spheres of human life. Under these conditions, firstly, a qualitatively new “intelligent society” is gradually formed, and secondly, there is a significant rethinking of the mission and functions of the state of the 21st century – a complex social system and a powerful political and legal institution, and the existing and potential impacts on it from the external environment and internal factors and ties. At the same time, the role of worthy, principled, competent, responsible, humane, honest, fair, patriotic specialists with higher education, able to act adequately in extraordinary situations of unexpected challenges, is substantially increasing [1]. All the above-said calls for innovative approaches to further development of higher education.*

The recent research and publications analysis. *In Ukraine, there is no shortage of publications on modernization of higher education. This refers to the scientific achievements of V. Andrushchenko, Yu. Chernetskyi, S. Dombrovska, S. Kalashnikova, S. Klepko, V. Kremen, V. Luhovoi, T. Lukina, V. Moroz, I. Stepanenko, Zh. Talanova, M. Zubrytska, and other scholars. However, the current*

stage of the country’s higher education development requires special attention to the implementation of essential qualitative changes in the field of humanitarian education, which are essential for further development of socio-economic and technical education. Therefore, at present it is extremely important to understand the content and orientation, the strategy and immediate prospects of humanitarian development, in particular philosophical education which, in our opinion, will affect to a large extent the personal characteristics and outlook of the next generations of Ukrainian citizens [6].

As for the various aspects of the university’s development, they have been actively and sufficiently investigated by Western specialists (Jacques Derrida, Hans-Georg Gadamer, Jurgen Habermas, Karl Jaspers, E. Kopotkov, Marek Kwiek, Matthew M. Mars, John Henry Newman, Jaroslav Pelikan, Bill Readings, Maarten Simons and others).

The highlight of this article is an appeal to interpret modern society as an “intelligent society”. The basis for our analysis of this concept [4; 8; 10] was laid by the ideas of Edouard Le Roy (1870–1954), Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955), and Volodymyr Vernadsky (1863–1945).

It is believed that the concept of “noosphere” was first introduced to the scientific community in the late 1920’s by E. Le Roy, a professor of mathematics at Sorbonne, a representative of Catholic modernism, to characterize a “thinking” shell that is formed by human consciousness. As Le Roy notes, he reached this idea together with his friend, a geologist and paleontologist-evolutionist, a Catholic philosopher Pierre Teilhard de Chardin (1881–1955). However, it should not be forgotten that some provisions of the theory of Le Roy and Chardin are based on the ideas proposed in the lectures on geochemistry, delivered by V. Vernadsky at Sorbonne in 1922–1923 [10].

At the heart of the noosphere theory of Le Roy lie conceptualizations of an Ancient Greek platonicien philosopher Plotinus (Greek Πλωτῖνος) (205–270) about the emanation of the One (primeval being, which is incognizable and identified with the Good) into the Mind and World-Soul, with a subsequent transformation of the latter back into the One. Consequently, the evolutionary model of Le Roy and Chardin repeats the basic provisions of neoplatonism. With that, the emergence of the Universe, the emergence and evolution of life on Earth are described by them in terms of modern science, but the principal scheme of their concept corresponds to the principles of neoplatonism. Thus, man, according to Plotinus, strives to go beyond the Soul into the realm of the Mind, and then, through ecstasy, join the One. According to Teilhard de Chardin, man also seeks to go to the sphere of the Mind and get dissolved in God.

Edouard Le Roy created an evolutionary concept, in which he tried to reconcile Catholic dogmas with facts accumulated by paleontology and anthropology, and with the latest discoveries in biology. Based on the bergsonian idea of a life urge (Henri Bergson, a French philosopher, Laureate of the Nobel Prize for Literature in 1927), he regards evolution as a creative establishment, at the outset of which lies the spiritual power, an active thought [ibid.].

With the appearance of man, the evolution of nature and life acquires a qualitatively new character, since it is the man, endowed with consciousness and intelligence, who becomes the prerequisite and instrument for further progressive development of all the nature, and thus there is a transition from the biosphere to the noosphere, the realm of the mind.

In turn, V. Vernadsky explores the history of the emergence of important minerals in the earth’s crust, determines the chemical composition, physical and chemical conditions for the formation of a variety of mineral species, and throughout his life he is working on solving a number of problems of radio geology. Without exaggeration, he can be called the creator of a new scientific direction which later developed into an independent science of biochemistry. In the first half of the twentieth century, V. Vernadsky created the doctrine of noosphere, based on the idea of a harmonious entry of man and his economic activity in a biogenic circulation of matter [ibid.].

The noosphere (Greek νόος – “mind” and σφαῖρα – “sphere”) is a sphere of mind, the sphere of interaction between society and nature, within which reasonable human activity becomes a decisive factor of development in general.

Vernadsky’s V. theories of biosphere and noosphere are based on dissymmetry, dissimilarity and uniqueness of all living things, interpretation of “space – time” in connection with the “eternity of life”. The eternity, according to the famous scientist, is continuity and infinity, the eternity being presented as the infinity closed unto itself [ibid.].

The paper objective. *The article aims to draw the attention of specialists, on the one hand, to the specific features of the humanitarian component of the education of graduates of higher educational institutions, and on the other hand, to invite scholars to the discussion on the understanding of modern society as an “intelligent society” and their vision of the University for the Future.*

The paper main body. *Despite the*

dominance in the twentieth century of several influential philosophic directions (hermeneutic, dialectical and historical materialism, existentialism, neopositivism, neo-Thomism, neo-Freudism, phenomenology, etc.), which seemingly would not allow to achieve mutual understanding in the interpretation of some general concepts, the 33th Session of the UNESCO General Conference (Paris, 2005) declared its decision on the annual celebration of the World Philosophy Day on the third Thursday of November. This was explained, in particular, by the need to find a common discussion platform in the society of global socio-cultural transformations, the importance of identifying challenges that face society, and mastering the ability to find adequate responses to them.

Thus, at the beginning of the 21st century UNESCO defined philosophy as a force for individual and collective liberation, for actuation of independent thinking by the human "Self". People began to get aware that thinking means philosophizing, and that every modern person should do it constantly, for it is amasement that gives a real drive to human resourcefulness.

Philosophy is a scientific discipline that stimulates critical and independent thinking, promotes a better understanding of the surrounding reality and contributes to the establishment of ideals of tolerance and peace [6].

At the same time, in today's globalized world, high-quality university education becomes:

- an essential factor of sustainable development of society;*
- an effective "catalyst" activating and intensifying territorial development;*
- an important stimulus for raising the level of competitiveness of the state and its regions.*

Therefore, the issues of interaction within the system of "education-science-practice-production" i.e. interdependence of people's amount of education, the state of science, and welfare gains of the country are becoming particularly acute in the present-

day transformational societies [7; 9].

In the modern humanitarian space, attention is drawn to four generations of universities which correspond to different phases of historical evolution of society. This, in particular, concerns the following characteristics in the evolution of the university, namely:

– University 1.0 is about domination of educational activity;

– University 2.0 is characterized by a combination of educational and research activities;

– University 3.0 is where cooperation between research, educational, and entrepreneurship activities appears;

– University 4.0 is the university of the future, capable of addressing problems and challenges of industrial development due to a change in the concept of the industry itself, by means of shifting the focus towards designing, where all parameters of a future structure are laid down [2].

Thus, all the above allows us to offer the following conclusions:

– a significant task for a higher educational institution of the University 4.0 generation is creation of values and purpose for sustainable socio-economic development of territories;

– today, it is important to predict the competences of future elites, that is specialists of the highest qualification, future graduates of higher educational institutions, in particular, engineering schools;

– today, it is necessary to gradually develop scientifically substantiated technologies of adaptive learning, which offer individual formats of studies ("unit production" of specialists with relevant competences), meaning with account taken of individual abilities of students and requirements of specific places of their future work [ibid.].

Even today, the European humanitarian space is filled with meanings, which are hard to understand not only for a common Ukrainian citizen, but also for the representatives of the political elite. In particular, it concerns such concepts as:

- public administration;
- New Public Management;
- Good (i.e. responsible, fair, effective) Governance;
- the general principles of a modern European Administrative space;
- public-private partnership, etc., which are perceived as the ABC in the civilized European community.

To convey valid meanings to graduates of higher educational institutions (HEI) can be the task for HEI themselves, since the quality of the humanitarian component of their education has been improved considerably.

A specific feature of the Ukrainian reality is the presence of several boundaries – impassable or extremely hard to pass (for this reason, we dare call them transgressive) between:

- the old “socialist” and the new market-oriented societies;
- the old achievements in socio-economic and humanitarian sciences and weak impulses of individual scientists to obtain new knowledge in the context of the present-day modernization of society;
- socio-economic existence and spiritual existence (in particular, science);
- different cultural traditions and value orientations in the Ukrainian multicultural society.

Overcoming such a large number of boundaries is possible only for those who are oriented to domination of intellect and management elite as a leader, and society as a whole, and are capable of solving problems timely and dynamically respond to constantly emerging social challenges with their own mind [4].

It looks like a seemingly “complete loss of faith in the mind” is refuted by the destructive crisis socio-economic phenomena of modern market society (20th century), which force public opinion to look for promising ways to make a breakthrough in the previously impossible areas: knowledge society, intellectual economy, innovation activity, etc. What we see is a gradual formation of an entirely new paradigm of social

progress based on the “cult of intelligence” and self-value of an individual (we dare assume that the basic principle of this paradigm is as follows: without man as a measure of social change, anything, in particular, public-administrative or any other kind of activity is meaningless; only man and civilized human existence provide a meaning for the modernization of society; that is, we speak here about a socially directed economy, high-quality management services, mutual trust of power and citizens, etc.) [8; 9].

In general, even a limited analysis of social progress allows distinguishing its main historical stages and find out the most significant paradigm-value benchmarks:

- the cult of “living contemplation”: reliance on critical thinking, recognition of man as a “political being” (involved in power) and the ‘measure of all things’ (ancient society);
- the cult of faith: scholasticism, widespread use of syllogistics, the suffering earthly man is a means of satisfying his own and someone else’s needs (the era of the Middle Ages);
- the cult of the Mind: emergence of science in its modern understanding, formation of science as a productive power of society, attitude towards a human being as self-value, the aim of creation of everything on earth, and never as a tool (New age, formation of market society);
- the riot against the Mind: a man, free in his existence, but lonely, full of pessimism (the second half of the 19th century – the first half of the 20th century);
- the cult of Intelligence [4; 8].

Thus, there is a new feature of society of the 21st century – the cult of Intelligence, which is gaining importance in the modern civilized world.

The cult of Intelligence, first of all, concerns the “intelligent society”, which is capable of dynamic addressing of socio-economic, political, military and other challenges of a modern multicultural society. Its characteristic features are:

- ensuring high quality of life;

– activating mechanisms of social guarantees in social state;

– introduction of real conditions for science-intensive production, competitive education, affordable high-quality medical care, dominance of innovative approaches, as well as conditions for the activities of a free person in a welfare society;

– functioning of well-developed public administration mechanisms;

– implementation of the principles of the post New Public Management (post NPM) related to the modern Digital Governance Era (the last third of the 20th century – 21st century) [4].

New ideas of modern science (synergetics, doctrine of biosphere, thermodynamics of real processes, anthropic cosmological principle, the theory of social networks, etc.) give the right to insist on the priority of humanistic values in human life, because without man the world not only becomes unbearable or useless, it completely loses sense, that is, it becomes impossible [9].

In conclusion of our brief analysis, it should be noted that philosophy as a fundamental educational discipline, according to state standards of higher education in Ukraine, is mandatory for students of all specialties and forms of study. The current state of development of society significantly increases the requirements to the level of students' knowledge in the field of social humanitarian training, and mastering specific scientific knowledge is a prerequisite for raising the level of education and culture of future specialists of any profile, if this knowledge is based on the system of philosophical ideas, world views and values of a personality.

Conclusions and prospects of further

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасне суспільство характеризується науковцями як цивілізоване суспільство перманентної модернізації, динамічних змін, що проникають в усі сфери людської

research. Based on the modern paradigm of education as an open, dynamic, human-centric system of the European model, the main task of humanitarian training of specialists at institutions of applied higher education are considered to be [3; 4; 5; 6; 7; 9; 13; 15], firstly, students' mastering the laws of harmonious interaction between nature and society, and the practical use of those laws. Secondly, in the content of the modernized system of quality training of specialists at an institution of applied higher education, interdisciplinary connections should play the leading role in order to introduce integration and differentiation trends of modern science in the process of training, which, in turn, concerns fundamental (philosophical, methodological) knowledge that lays the basis for forming the general and professional culture of graduates of higher educational institutions. Thirdly, the foundation for improving the content of humanitarian training at an institution of applied higher education should be laid, in our opinion, by a number of generally accepted political and legal, moral and ethical imperatives: values dominating the modern developed world (democracy, quality of life, the rule of law, social state, etc.), as well as nationally oriented values based on the principles of the Ukrainian culture.

In the end, theoretical and methodological substantiation of the structure and content of integrated training courses of disciplines of a modern Ukrainian higher educational institution, in particular philosophy, should become the basis for creating a constructive pedagogical atmosphere, which would contribute to socialization of students as active participants in building a free, democratic, legal, people-centered society.

життєдіяльності. При цьому, по-перше, поступово формується якісно нове “суспільство інтелекту”, а по-друге, відбувається суттєве переосмислення місії і функцій держави XXI століття – складної соціальної системи та потужного політико-правового інституту, наявні та можливі

впливи на неї з боку зовнішнього середовища та внутрішніх чинників і зв'язків. За цих умов значно зростає роль моральних, компетентних, відповідальних, гуманних, чесних, справедливих, патріотичних фахівців із вищою освітою, що здатні адекватно діяти в незвичних ситуаціях несподіваних викликів [1]. Усе зазначене вимагає інноваційних підходів до подальшого розвитку вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спираються автори. В Україні не бракує публікацій із приводу модернізації вищої освіти. Йдеться про наукові доробки В. Мороза, В. Андрущенко, С. Клепка, В. Лугового, С. Домбровської, В. Кременя, Т. Лукіної, М.Зубрицької, С.Калашнікової, І.Степаненко, Ж. Таланової, Ю. Чернецького та ін. Проте сучасний етап розвитку вищої освіти в державі вимагає особливої уваги до здійснення сутнісних якісних змін у сфері гуманітарної освіти, що мають важливе значення для подальшого розвитку соціально-економічної та технічної освіти. Відтак, сьогодні надзвичайно важливо осмислити зміст та спрямованість, стратегію й найближчі перспективи розвитку гуманітарної, зокрема філософської освіти, від чого значною мірою, на наш погляд, залежать особистісні характеристики і світогляд наступних поколінь українських громадян [6].

Що стосується різних аспектів розвитку університету, то вони активно й досить давно досліджуються західними фахівцями (Р. Бейлі, Ю. Габермас, Г.-Г. Гадамер, Ж. Дерріда, М. Квіек, Е. Коротков, Дж. Г. Ньюмен, Я. Пелікан, К. Ясперс та ін.).

Родзинкою даної статті є звернення до осмислення сучасного суспільства як "суспільства інтелекту". Основою для аналізу нами цього поняття [10] послужили ідеї Едуарда Леруа (1870–1954), П'єра Тейяра де Шардена (1881–1955) та Володимира Вернадського (1863–1945).

Вважається, що поняття "ноосфе-

ра" вперше вводить у науковий обіг у кінці 1920-х рр. професор математики Сорбони, представник католицького модернізму Е. Леруа для характеристики "мислячої" оболонки, яка формується людською свідомістю. До цієї ідеї, як зазначає Леруа, він дійшов спільно зі своїм другом – геологом і палеонтологом-еволюціоністом, католицьким філософом П'єром Тейяром де Шарденом (1881–1955). Проте не слід забувати, що окремі положення в теорії Леруа і Шардена ґрунтуються на ідеях, запропонованих у лекціях із геохімії, які в 1922–1923 рр. читав у Сорбоні В. Вернадський [10].

В основі ж теорії ноосфери Леруа лежать уявлення давньогрецького філософа-платоніка Плотіна (205–270) про еманациї Єдиного (першосутності, що не пізнається й ототожнюється з Благим) в Розум і світову Душу, з подальшою трансформацією останніх знову в Єдине. Отже, еволюційна модель Леруа і Шардена повторює основні положення неоплатонізму. При цьому виникнення Всесвіту, поява і розвиток життя на Землі описується ними в термінах сучасної науки, але принципова схема концепції відповідає принципам неоплатоніків. Так, людина у Плотіна прагне вийти за межі Душі в сферу Розуму, щоб потім, через екстаз, долучитися до Єдиного. Згідно Тейяру де Шардену, людина також прагне перейти в сферу розуму і розчинитися в Богіві.

Едуард Леруа створив еволюційну концепцію, в якій спробував узгодити католицькі догмати з фактами, накопиченими палеонтологією і антропологією, з новітніми відкриттями в біології. Виходячи з бергсонівської ідеї (Анрі Бергсон) життєвого пориву, він розглядає еволюцію як творче становлення, у витоках якого лежить духовна сила, діюча думка [10].

З появою людини еволюція природи і життя набуває якісно нового характеру, оскільки саме людина, що наділена свідомістю і розумом, стає умовою і знаряддям подальшого поступального розвитку всієї

природи, і тим самим відбувається перехід від біосфери до ноосфери, сфери розуму.

В свою чергу, В. Вернадський розглядає історію виникнення в земній корі важливих мінералів, визначає хімічний склад і фізико-хімічні умови утворення багатьох мінеральних видів, все життя він працює над вирішенням окремих проблем радіогеології. Його без перебільшення можна вважати творцем нового наукового напрямку, який він пізніше переріс у самостійну науку – біохімію. У першій половині ХХ ст. В. Вернадський створив учення про ноосферу, в основу якого поклав ідею про гармонійне входження людини та її господарчої діяльності у біогенний колообіг речовини [10].

Ноосфера (грец. *νόος* – розум і *σφαῖρα* – шар) – це сфера розуму, взаємодії суспільства і природи, в межах якої розумна людська діяльність стає визначальним чинником розвитку загалом.

Теорії про біо- та ноосферу В. Вернадського ґрунтуються на дисиметричності, несхожості та неповторності усього живого, тлумаченні “простору – часу” у зв’язку із “вічністю життя”. Вічністю, на думку відомого вченого, є безперервність і нескінченність, причому вічність представлена замкненою сама на себе нескінченністю [10].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Сьогодні залишається мало дослідженим питання впливу зазначених умов на гуманітарну складову освіти випускника вищої школи, утворення нового виду суспільства, що визначається науковцями як інтелектуальне.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Стаття має за мету звернути увагу фахівців, з одного боку, на специфічні особливості гуманітарної складової освіти випускника вищої школи, а з іншого, – запросити науковців до дискусії щодо осмислення сучасного суспільства як “суспільства інтелекту” та стосовно візії “університету майбутнього”.

Виклад основного матеріалу дос-

лідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Незважаючи на домінування протягом ХХ століття впливових напрямів у філософії (герменевтика, діалектичний і історичний матеріалізм, екзистенціалізм, неопозитивізм, неотомізм, неофрейдизм, феноменологія та ін.), що не дозволяє досягти порозуміння в інтерпретації окремих загальних понять, на 33-й сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО (м. Париж, 2005 р.) було проголошено рішення щодо щорічного відзначення Всесвітнього дня філософії у третій четвер листопада. Це пояснювалось, зокрема, необхідністю пошуку спільної платформи обговорення у суспільстві глобальних соціокультурних перетворень, актуальністю для сучасного суспільства щодо опанування тисячолітньою філософською спадщиною людства, важливістю визначення викликів, які постають перед соціумом та оволодінням здатністю віднайдення адекватних відповідей на них.

Відтак, на початку ХХІ століття ЮНЕСКО визначає філософію як силу для індивідуального і колективного звільнення, для “включення” людським “Я” власного мислення. Подумати про те, що мислити означає філософствувати, і кожна сучасна людина має робити це постійно, оскільки справжнім двигуном людської винахідливості можна вважати “подив”.

Філософія є діалогом подиву, який вона пронесла через століття разом із мистецтвом і літературою, беручи участь у соціальних дебатах із політичних, соціально-економічних, культурантропологічних та інших питань, до того ж, застосовувалася будь-ким й без спеціальної підготовки далеко за межами “студентської аудиторії”.

Філософія є науковою дисципліною, яка стимулює критичне і незалежне мислення, сприяє кращому розумінню навколишньої дійсності, сприяє утвердженню ідеалів толерантності та миру [6].

Разом із тим, у сучасному глобалізованому світі якісна університетська осві-

та стає:

- суттєвим чинником сталого розвитку суспільства;
- дієвим “каталізатором” активізації й інтенсифікації територіального розвитку;
- важливим стимулятором підвищення рівня конкурентоспроможності держави та її регіонів.

Отже, особливої гостроти в сучасних трансформаційних суспільствах набувають питання взаємозв'язку системи “освіта – наука – практика – виробництво”, тобто взаємної зумовленості в розвитку суспільства щодо освіченості людини, стану науки в країні та зростання добробуту населення [7; 9].

В сучасному гуманітарному просторі звертається увага на чотири покоління університетів, що відповідають різним фазам історичного розвитку суспільства. Йдеться, зокрема, про такі характеристики в еволюції університету:

- доіндустріальна фаза – “Університет 1.0”;
- індустріальна фаза – “Університет 2.0”;
- постіндустріальна фаза – “Університет 3.0”;
- когнітивна фаза (лат. *cognitio* – “знання”) – “Університет 4.0” (університет четвертого покоління може бути описаний, на думку науковців, тільки ескізно, оскільки відповідна дійсність – “університет майбутнього” та зовнішні соціокультурні контексти його буття (“когнітивний світ”, “когнітивне суспільство”), іще тільки формуються) [2].

Разом із тим, можна зустріти й інший підхід до аналізу основних етапів у розвитку університету за його функціональними здатностями та з урахуванням історичного розвитку суспільства, а саме:

- “Університет 1.0” – домінування лише освітньої діяльності;
- “Університет 2.0” – характеризується єдністю освітньої та наукової діяльності;
- “Університет 3.0” – з’являється спів-

праця науково-освітньої й підприємницької діяльності;

– “Університет 4.0” – університет майбутнього, здатний вирішувати “проблеми – виклики” промислового розвитку за рахунок зміни концепту самої промисловості, за допомогою зміщення центру ваги в бік проєктування, де на етапі проєктування закладаються всі параметри майбутньої конструкції.

Таким чином, усе зазначене дозволяє запропонувати такі висновки:

– суттєвим завданням для закладу вищої освіти покоління “Університет 4.0” є створення цінностей й сенсу для сталого соціально-економічного територіального розвитку;

– важливо вже сьогодні спрогнозувати компетентності інтелектуальної еліти майбутнього, тобто фахівців вищої кваліфікації – майбутніх випускників закладів вищої освіти, зокрема, вищої інженерної освіти;

– вже сьогодні слід поступово розвивати науково обґрунтовані технології адаптивного навчання, що передбачають навчання студентів в індивідуальному форматі (“поштучна підготовка” з відповідними компетентностями), тобто з урахуванням індивідуальних здатностей студента та вимог конкретного місця його майбутньої роботи [2].

Навіть сьогодні європейський гуманітарний простір наповнений смислами, які важко збагнути не лише пересічному українському громадянину, а й представникам політичної еліти. Зокрема, це стосується таких понять:

- “публічне управління” (Public Administration);
- “новий державний менеджмент” (New Public Management);
- “належне (сучасні переклади з англ. – відповідальне, справедливе, ефективне) управління” (Good Governance);
- “загальні принципи сучасного європейського адміністративного простору” (General Principles of modern European Administrative space);

– “державно-приватне партнерство” (Public-Private Partnership) тощо, які сприймаються як “абетка” в цивілізованому європейському співтоваристві.

Донести дійсні смисли до випускників закладів вищої освіти (ЗВО) можуть ті ж самі ЗВО завдяки значному підвищенню якості гуманітарної складової освіти.

Специфічною особливістю української дійсності є наявність декількох “непрхідних” чи надзвичайно важко прохідних меж (і у зв’язку з цим наважимося назвати їх *трансгресійними*):

– між старим “соціалістичним” і новим ринковим суспільством;

– між старими надбаннями в соціально-економічних та гуманітарних науках і слабкими імпульсами окремих науковців до отримання нових знань в умовах сучасної модернізації суспільства;

– між соціально-економічним буттям і буттям духовним (зокрема, науки);

– між різними культурними традиціями та ціннісними орієнтирами в українському мультикультурному суспільстві.

Подолання такої кількості меж є можливим лише для орієнтованих на домінування інтелекту й управлінської еліти, зокрема лідера, і суспільства загалом, що здатні вчасно вирішувати проблеми та динамічно реагувати на суспільні “виклики”, що поятійно проявляються, власним розумом [4].

Не зовсім правильно, на наш погляд, сучасний етап розвитку пост-індустріального суспільства (початок ХХІ ст.) називати, як це роблять окремі науковці, “суспільством знань” [3, с. 887–888]. *По-перше*, якщо й говорити про “суспільство знань”, то воно, безперечно, починається з епохи Нового часу, коли Френсіс Бекон (1561–1626) у своєму відомому афоризмі “Знання – це сила” (від лат. *Scientia potentia est*) висловлює велику гідність науці. Призначенням науки він вважає примноження сили та могутності людей, забезпечення для них належного й заможного життя. *По-друге*, іще давньогрецький філософ Геракліт

(Геракліт Ефеський), що жив приблизно в 520–460 рр. до н. е., як відомо, висловлював думку, спрямовану проти вченості Піфагора: “Багато знань розуму не прибавляє...”. Мати багато знань ще не означає бути розумним. Із розумом пов’язана здатність людини до проникнення в сутність речей, явищ, процесів, до аналізу й до самостійної оцінки дійсності, творчості. Істинний мудрець не той, хто багато знає, а той, хто ефективно використовує знання, знаходить своїм знанням нове застосування, при цьому, удосконалюючи власне буття і розширюючи знання.

Здається, що нібито “повну втрату віри в розум” спростовують нищівні кризові соціально-економічні явища сучасного ринкового суспільства (ХХ ст.), які змушують суспільну думку шукати перспективні шляхи “прориву” в раніше неможливе: суспільство знань, інтелектуальну економіку, інноваційну діяльність тощо. Йдеться про поступове формування абсолютно нової парадигми суспільного поступу, що ґрунтується на “культурі Інтелекту” та самоцінності людини (наважимося сформулювати основний принцип цієї парадигми так: “Без людини, як “міри суспільних змін”, будь-що, зокрема, державно-управлінська чи будь-яка інша діяльність втрачає сенс; лише людина і цивілізоване людське буття надають смислу для модернізації суспільства”, тобто мова про соціально спрямовану економіку, якісні управлінські послуги, взаємну довіру влади та громадян і т. ін.) [8; 9].

Загалом, навіть обмежений аналіз суспільного поступу дозволяє виокремити його основні історичні етапи та з’ясувати найбільш суттєві парадигмально-ціннісні орієнтири:

– культ “живого споглядання”: опора на “критичне мислення”, визнання людини “політичною істотою” (причетною до влади) та “мірою усіх речей” (античне суспільство);

– “культ Віри”: схоластика, широке використання силогістики, стражденна

земна людина – засіб задоволення не своїх та своїх потреб (епоха середньовіччя);

– “культ Розуму”: виникнення науки у сучасному її розумінні, становлення науки як продуктивної сили суспільства, ставлення до людини як до самоцінності, як мети творення усього земного і ніколи як до засобу (Новий час, становлення ринкового суспільства);

– “бунт проти Розуму”: вільна людина у своїй екзистенції, але самотня, сповнена песимізму (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.);

– “культ Інтелекту” [4; 8; 10].

Таким чином, з’являється нова риса суспільства ХХІ ст. – “культ Інтелекту”, що набуває значення головної у сучасному цивілізованому світі.

“Культ Інтелекту”, передусім, стосується “суспільства інтелекту”, що здатне до динамічного вирішення соціально-економічних, політичних, воєнних та інших “викликів” сучасного мультикультурного суспільства. Його характерними особливостями можна вважати:

– забезпечення високої якості життя;

– задіяння механізмів соціальних гарантій у соціальній державі;

– упровадження реальних умов для наукоємного виробництва, конкурентоспроможної освіти, доступного якісного медичного обслуговування, домінування інноваційних підходів, а також для діяльності вільної людини у суспільстві добробуту;

– функціонування розвинутих механізмів публічного управління;

– реалізація принципів “post New Public Management” (“post NPM”), що стосуються сучасної ери цифрового управління (“Digital Governance Era”) (остання третина ХХ – ХХІ ст.) [4].

Слід зазначити, що модель “Нового державного менеджменту” (New Public Management) набуває популярності, впровадження до практики й поширення у цивілізованому світі в 80-ті роки ХХ ст. й стосується управління соціальним розвит-

ком завдяки дотриманню правил і стандартів корпоративного менеджменту. Державне управління, з точки зору Нового державного менеджменту, – це особливий вид діяльності органів державної влади (суб’єкт управління) з метою:

– досягнення загальних цілей певної соціальної системи щодо якості життя громадян (об’єкта управління);

– погодженості інтересів між окремими сегментами соціальної системи (об’єкт управління);

– підтримка цілісності та стійкості соціальної системи (об’єкта управління);

– забезпечення оптимального функціонування і пропорційного розвитку соціальної системи тощо.

На рубежі останнього десятиріччя ХХ ст. (90-ті роки) на зміну зазначеній моделі (“Нового державного менеджменту”) у західній політико-управлінській науці приходить модель *Good Governance* (англ. *governance* – управління, влада, керування). Базова ідея *Good Governance* – розвиток суспільства (держави) є цілеспрямованою політико-управлінською діяльністю, що здійснюється за допомогою народу (*By the people*) [4; 11].

Важливого значення в сучасному світі набуває поняття “антропність сучасної науки”. Загалом, “нове бачення” людини у світі й “антропність” науки залучається до переінтерпретації в ній низки суто “людських проблем”, пов’язаних із культурою, людськими знаннями і досвідом, світоглядом людини.

Нові ідеї сучасної науки (синергетика, вчення про біосферу, термодинаміка реальних процесів, антропний космологічний принцип, теорія соціальних мереж тощо) надають право наполягати на пріоритетності гуманістичних цінностей у людській життєдіяльності, адже без людини світ не лише стає нестерпним чи марним, він повністю втрачає сенс, тобто стає неможливим [9].

На завершення короткого аналізу, слід зауважити, що філософія як фундаментальна навчальна дисципліна, відпо-

відно до державних стандартів вищої освіти в Україні, є обов'язковою для вивчення студентами усіх спеціальностей та форм навчання. Сучасний стан розвитку суспільства суттєво підвищує вимоги до рівня знань студентської молоді у галузі соціально-гуманітарної підготовки, а оволодіння конкретно-науковими знаннями є необхідною умовою підвищення рівня освіченості та культури майбутнього фахівця будь-якого профілю, якщо ці знання спираються на систему філософсько-світоглядних ідей та цінностей особистості.

Метою викладання філософії, як навчальної дисципліни у закладі вищої освіти сучасної України, відповідно до Переліку компетентностей випускника та стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня, є:

– формування здатності студентів реалізувати свої права і обов'язки як членів суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;

– вироблення здатності студентів зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку своєї предметної сфери дослідження, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;

– оволодіння студентами здатністю цінувати та поважати різноманітність і мультикультурність;

– вироблення у студентів уміння застосовувати понятійний апарат філософії для аналізу актуальних проблем розвитку матеріальної та духовної сфер суспільного буття, уміння аналізувати основні етапи та закономірності історичного розвитку для формування громадянської позиції, національної гідності та патріотизму;

– поглиблення навичок студентів до критичного мислення;

– формування здатності студентів до абстрактного мислення, оволодіння ними науковими методами аналізу та синтезу;

– сприяння розвитку професійної кваліфікації студентів за рахунок оволодіння ними філософською культурою.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Виходячи із сучасної парадигми освіти як відкритої, динамічної, людиноцентричної системи європейського зразка, головним завданням гуманітарної підготовки фахівців профільних закладів вищої освіти можна вважати [3; 4; 5; 6; 7; 9; 13; 15], *по-перше*, оволодіння студентами закономірностями гармонійної взаємодії природи й суспільства та сучасними засобами практичного використання даних закономірностей. *По-друге*, у змістовному навантаженні щодо модернізованої системи якісної підготовки фахівців профільного закладу вищої освіти першорядну роль мають відігравати міждисциплінарні зв'язки з метою забезпечення під час навчання студентів інтеграційних й диференціальних тенденцій у сучасній науці, що, стосується фундаментальних (філософських, методологічних) знань, які є основою для формування загальної й професійної культури випускників ЗВО. *По-третє*, головним підґрунтям для вдосконалення змісту гуманітарної підготовки в профільному закладі вищої освіти повинна бути, з нашої точки зору, низка загально-визнаних політико-правових та морально-етичних імперативів: цінностей, що домінують у сучасному розвинутому світі (демократія, якість життя, верховенство права, соціальна держава тощо), а також національно орієнтованих цінностей, що ґрунтуються на засадах української культури.

Теоретико-методологічне обґрунтування структури та змісту інтегрованих навчальних курсів дисциплін сучасного українського ЗВО, зокрема й філософії, має стати основою для створення в ньому твор-

---

чої педагогічної атмосфери, що стосується соціалізації студентської молоді як активних учасників у побудові вільного, демок-

ратичного, правового, соціально орієнтованого суспільства.

Список літератури:

1. Бабаєв В. М. Еліта, лідерство та меритократія : запрошення до дискусії [електронний ресурс] / В. М. Бабаєв, В. В. Корженко // Лідер. Еліта. Суспільство. – 2018. – № 1. – С. 31–45. – Режим доступу: https://www.researchgate.net/publication/329929096_ELITE_LEADERSHIP_AND_MERITOCRACY_INVITATION_TO_DISCUSSION

2. Бабаєв В. М. Модернізація університету як чинник сталого розвитку сучасного суспільства [електронний ресурс] / В. М. Бабаєв, В. В. Корженко // Місто. Культура. Цивілізація : виклики сучасності : матеріали міжнар. наук.-теорет. інтернет-конф. – Харків, квітень 2021 р. / ред. кол. : В. М. Бабаєв (голова) та ін. ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва імені О. М. Бекетова. – С. 5–13. – Режим доступу: https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2021/_kviten_2021_.pdf

3. Енциклопедія освіти // Академія пед. наук України; головний ред. В. Г. Кремень. – Київ : Юрінком Інтер. – 2008. – С. 1040

4. Корженко В. В. Теорія та історія філософії публічного управління / В. В. Корженко, Н. В. Коваленко // Філософія публічного управління : [кол. Монографія] / В. П. Солових та ін. ; наук. ред. В. П. Солових. – Київ : НАДУ. – 2020. – С. 11–52

5. Корженко В. Філософія механізмів впливу держави на ринкове середовище : досвід України [електронний ресурс] / В. Корженко, Н. Коваленко, Н. Козир'єва // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”. – 2020. – № 2 (58). – С. 16–24 (Англ. мовою) – Режим доступу: <https://doi.org/10.34213/ap.20.02.02>

6. Корженко В. В. Ключові складові

ві робочої програми з філософії закладів вищої освіти України: європейський вимір [електронний ресурс] / В. В. Корженко, Н. В. Козирєва // Місто. Культура. Цивілізація : виклики сучасності : матеріали міжнар. наук.-теорет. інтернет-конф., Харків, квітень 2021 р. / ред. кол. : В. М. Бабаєв (голова) та ін. ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва імені О. М. Бекетова. – С. 13–17. – Режим доступу: https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2021/_kviten_2021_.pdf

7. Корженко В. В. Освітні ініціативи та суспільний поступ / В. В. Корженко // Актуальні проблеми державного управління : наук. зб. – Харків : ХФ УАДУ. – 2000. – № 2. – С. 52–57

8. Корженко В. В. Парадигмально-ціннісні орієнтири суспільного поступу та публічне управління [електронний ресурс] / В. В. Корженко // Державне будівництво : електронне видання. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”. – 2016. – № 1 – Режим доступу: <http://kbua.ra.kharkov.ua/e-book/db/2016-1/doc/2/03.pdf>

9. Корженко В. В. Філософія виховання: зміна орієнтацій : [Монографія] / В. В. Корженко. – Київ : Вид-во УАДУ. – 1998. – С. 304

10. Корженко В. В. Філософські засади “суспільства інтелекту”: до теорії ноосфери Володимира Вернадського [електронний ресурс] / В. В. Корженко // Новий Колегіум. 2017. – № 2. – С. 4–8. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NovKol_2017_2_4

11. Корженко В. В. Становлення концепції Governance у процесі формування сучасного європейського адміністративного простору / В. В. Корженко, Л. В. Хашиєва // Вісник НАДУ при Президентіві України. – 2011. – № 2. – С. 10–19

12. Домінтеану Теодора. Модернізація та працевлаштування в основі нової стратегії реформування вищої освіти [елект-

ронний ресурс]. – Режим доступу: <http://marathon.ase.ro/pdf/vol6/3%20Dominteanu.pdf>

13. Мобільність для кращого навчання. Стратегія мобільності 2020 для Європейського простору вищої освіти [електронний ресурс] // Робочий документ мобільності робочої групи BFUG. – 24 серпня 2011 року. – Режим доступу: https://media.ehea.info/file/Mobility/35/6/24082011_Working_paper_on_Mobility_strategy_2020_for_EHEA_606356.pdf

14. Законопроект “Про читання”. Університет у руїнах. – Видавництво Гарвардського університету. – 1996. – С.256

15. Simons Maarten, Masschelein Jan До ідеї світового університету / Simons Maarten, Masschelein Jan // Розв’язка. – Вип. 40. – № 1. – 2009. – С. 1–23

References:

1. Babayev V.,Korzhenko, V.(2018), Elita, liderstvo ta merytokratiia : zaproshennia do diskusii [Elite, Leadership and Meritocracy : invitation to discussion], Leader. Elite. Society, no 1, pp.31–45, available at: https://www.researchgate.net/publication/329929096_ELITE_LEADERSHIP_AND_MERITOCRACYINVITATION_TO_DISCUSSION

2. Babaiev, V. M., Korzhenko, V. V. (2021), Modernizatsiya universytetu yak chynnyk staloho rozvytku suchasnoho suspil'stva [Modernization of the university as a factor of sustainable development of modern society], City. Culture. Civilization: challenges of the present: materials intern. scientific-theoretical internet conference - Kharkiv, April 2021 ed. count. : V. M. Babayev (chairman) and others. ; Kharkiv. nat. University of Moscow. household named after O. M. Beketov, pp. 5–13 [in Ukrainian], available at: https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2021/_kviten_2021_.pdf

3. Entsyklopediya osvity (2008) [Encyclopedia of Education], Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine; editor in chief VG Flint, Kyiv: Jurinkom

Inter, p. 1040 [in Ukrainian]

4. Korzhenko, V., Kovalenko, N. Teoriya ta istoriya filosofiyi publichnoho upravlinnya (2020), [Theory and history of philosophy of public administration], Philosophy of public administration: schools, monograph V. P. Solovykh and others. ; Science. ed. V. P. Salts, Kyiv: NAPA, pp. 11–52 [in Ukrainian]

5. Korzhenko, V., Kovalenko, N., Kozyrieva, N. (2020), Filosofiia mekhanizmiv vplyvu derzhavy na rynkove seredovyshche : dosvid Ukrainy [Philosophy of mechanisms for state impact in market environment : experience of Ukraine], Actual problems of the state administration: zb. science. wash, Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU “Mahistr”, no. 2(58), pp. 16–24 (in English), available at: <https://doi.org/10.34213/ap.20.02.02>

6. Korzhenko, V. V., Kozyrieva, N. (2021), Klyuchovi skladovi robochoyi prohramy z filosofiyi zakladiv vyshchoyi osvity ukrayiny: yevropeys'kyy vymir [Key components of the work program on the philosophy of higher education institutions in Ukraine: the European dimension], City. Culture. Civilization: challenges of the present : materials mizhnar, scientific-theoretical Internet conference, Kharkiv, April 2021 redkol. : V. M. Babayev (hall) ta in.]; Kharkiv. Nats. un-t mis'k. hosp-va im. O. M. Beketova, Kharkiv: KhNUMH im. O. M. Beketova, pp. 13–17, available at: https://science.kname.edu.ua/images/dok/konferentsii/2021/_kviten_2021_.pdf

7. Korzhenko, V. V. (2000), Osvitni initsiatyvy ta suspil'nyy postup [Educational initiatives and social progress], Current issues of public administration: science. zb., Kharkiv : KHF UADU, no. 2. pp. 52–57

8. Korzhenko, V. V. (2016), Paradyh mal'no-tsinnisni oryentyry suspil'noho postupu ta publichne upravlinnia [Paradigm and Value Orientations of Social Progress and Public Administration], State building : electronic knowledge. Kharkiv: Published by Harry NAPA “Mahistr”, no 1, available at: <http://kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2016->

1/doc/2/03.pdf [in Ukrainian]

9. Korzhenko, V. V. (1998), *Filosofiy a vykhovannya: zminy oriyentatsiy* [Philosophy of education: change of orientations] : monograph, K .: Published by UADU, p. 304 [in Ukrainian]

10. Korzhenko, V. V. (2017), *Filosof s'ki zasady "suspil'stva intelektu": do teorii noosfery Volodymyra Vernads'koho* [Philosophical principles of the "society of intelligence": to the theory of the noosphere by Volodymyr Vernadsky], New Collegium, no. 2, pp. 4–8, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NovKol_2017_2_4 [in Ukrainian]

11. Korzhenko, V.V., Khashyyeva, L.V. (2011), *Stanovlennya kontseptsiiy Governance u protsesi formuvannya suchasnoho yevropeys'koho administratyvnoho prostoru*. [Formation of the Governance concept in the process of formation of modern European administrative space], NAPA Bulletin under the President of Ukraine, no. 2. pp. 10–19 [in Ukrainian]

12. Dominteanu, T. Modernization and employability at heart of new higher educa-

tion reform strategy [Modernization and employment are the basis of a new strategy for higher education reform], available at: <http://marathon.ase.ro/pdf/vol6/3%20Dominteanu.pdf>

13. Mobilnist dlia krashchoho navchannia. *Stratehiia mobilnosti 2020 dlia Yevropeiskoho prostoru vyshchoi osvity* [Mobility for Better Learning. Mobility strategy 2020 for the European Higher Education Area], Working paper of the BFUG Working Group Mobility, 24 August 2011, available at: https://media.ehea.info/file/Mobility/35/6/24082011_Working_paper_on_Mobility_strategy_2020_for_EHEA_606356.pdf

14. *Zakonoproekt "Pro chytannia"*. (1996), *Universytet u ruinakh* [Readings Bill University in ruins], Harvard University Press, p. 256

15. Simons Maarten, Masschelein Jan (2009), *Do idei svitovoho universytetu* [Toward the Idea of a World University] *Interchange*, vol. 40. – no. 1, pp. 1–23

Стаття надійшла до редколегії 02.12.2021

Лідер. Еліта. Суспільство

Leader. Elite. Society

УДК 316.46:159

doi: 10.20998/2616-3241.2021.1.02

Євген Сокол

доктор технічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, ректор
Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”;

Харків, Україна

ORCID: 0000-0003-1370-1482

E-mail: Sokol@kpi.kharkov.ua

Олександр Романовський

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач
кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами

ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет

“Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-0602-9395

E-mail: romanovski_y_a_khpi@ukr.net

Олександр Пономарьов

кандидат технічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і психології
управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний

технічний університет “Харківський політехнічний інститут”;

Харків, Україна

ORCID: 0000-0003-4698-2620

E-mail: palex37@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ ЕЛІТИ І ЛІДЕРІВ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ІНЖЕНЕРНОЇ ОСВІТИ

Анотація: розкрито сенс і завдання професійної діяльності сучасного інженера. Обґрунтовано зміст і характер його підготовки в системі вищої освіти. Показано необхідність чіткої орієнтації цієї підготовки на виявлення потенційних лідерів серед студентів та наступний цілеспрямований розвиток їхнього лідерського потенціалу. Запропоновано орієнтувати решту інших студентів на їхню підготовку як представників національної гуманітарно-технічної еліти. Проаналізовано характерні особливості підготовки еліти і лідерів в умовах закладів вищої інженерної освіти. Наведено досвід такої підготовки, нагромаджений в Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут”. Підкреслено значення формування у студентів інноваційного мислення і розвитку їхніх креативних здібностей як умов реалізації парадигми освіти 4.0 і кадрового забезпечення індустрії 4.0.

Ключові слова: інженер, лідер, гуманітарно-технічна еліта, завдання вищої інженерної освіти, інноваційне мислення, освіта 4.0, індустрія 4.0.

© Євген Сокол, Олександр Романовський, Олександр Пономарьов, 2021

Yevgen Sokol

doctor of technical sciences, professor, a corresponding member of NAS Ukraine, rector of the National Technical University “Kharkiv Politechni Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: Sokol@kpi.kharkov.ua

Oleksandr Romanovskiy

doctor of pedagogical sciences, professor, a corresponding member of NAPS Ukraine, head of the pedagogy and psychology of social systems management department by the academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Politechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: romanovskiy_a_khpi@ukr.net

Olexandr Ponomaryov

professor, candidate of technical sciences, professor of the pedagogy and psychology of social systems management department by the academician I. Zyazyun, National Technical University “Kharkiv Politechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine
E-mail: palex37@ukr.net

FEATURES OF ELITE AND LEADER TRAINING IN THE INSTITUTION OF HIGHER ENGINEERING EDUCATION

Abstract: *the meaning and tasks of the professional activity of a modern engineer are revealed. The content and nature of its preparation in the system of higher education are substantiated. The need for a clear focus of this training on identifying potential leaders among students and the subsequent purposeful development of their leadership potential is shown. It is proposed to focus the rest of other students on their training as representatives of the national humanitarian and technical elite. The characteristic features of the training of the elite and leaders in the conditions of institutions of higher engineering education are analyzed. The experience of such training, accumulated at the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”, is given. The importance of forming students’ innovative thinking and development of their creative abilities as a condition for the implementation of the paradigm of education 4.0 and staffing industry 4.0 is emphasized.*

Key words: *engineer, leader, humanitarian and technical elite, tasks of higher engineering education, innovative thinking, education 4.0, industry 4.0.*

Yevgen Sokol, Oleksandr Romanovskiy, Olexandr Ponomaryov

An extended abstract of the paper on the subject of:
“Features of elite and leader training in the institution of higher engineering education”

Problem setting. *Today, technology is changing rapidly, which determines the needs of society in leaders and the professional elite. Their innovative, strategically oriented thinking helps to accelerate scientific and technological progress. Professional training, socialization and personal development of such leaders are effectively carried out by*

institutions of higher technical education, the main tasks of which are professional training of engineers, identification of potential leaders among students and their targeted training. The training of true professional leaders and the right elite is an important and responsible issue. Its deep essence is that the purposes and character of the industry change quickly, and often and cardinally. Leaders must guide people to quickly master fundamentally new technologies and use them effectively, relying on the best employees, who are the real elite.

Recent research and publications analysis. *The essential role of leadership in the life of society has led to the interest of philosophers and psychologists, teachers and sociologists, specialists in social management. Various important aspects of leadership are studied by V. Babayev, O. Bandurka, B. Bass, S. Bocharova, R. Boyatsis, D. Goleman, S. Kalashnikov, R. Case, J. Kotter and others. The set of personal traits and qualities of the elite and leaders as a kind of their model is a guide to the educational process.*

The works of J. Hunt, S. Cossen, A. Lawton and E. Rose are devoted to the analysis of these qualities. Based on the analysis of the personal traits of employees of government agencies in the UK, R. Chapman identifies the qualities necessary for a leader. Researchers are interested in the problem of charisma, which provides the leader's influence on the environment. Its essence is explored by B. Bass and R. Reggio, R. Gandapas, K. Blanchard, O. Nestulya, J. Yakl and others.

From the standpoint of training leaders, we should mention the philosophy of creative leadership in the work of P. Kasse and R. Claudel. Important research for the theory of leadership and targeted training of leaders was performed by J. Conger and R. Kanungu. Value aspects of leadership are analyzed by K. Hodgkinson, G. Fairholm, T. and S. Kuchmarski. They proceed from the understanding of the essence of value, initiated by Diogenes Laertius, and later by

T. Hobbes and B. Spinoza.

Paper objective. *Disclosure of modern features of industry development. Determining the areas of training of the elite and leaders of the engineering profile. Substantiation of needs in innovative pedagogical technologies and connection of engineering education and industry. Finding ways to develop the ability and willingness of elites and leaders to quickly master new technologies and the desire to constantly improve them.*

Paper main body. *Modern society needs a professional elite and effective leaders who are able to organize people's joint activities and achieve its goals. This also applies to the training of leaders for industrial production in the system of engineering education. The American encyclopedic dictionary Webster interprets the meaning of the term "engineer" as a specialist who implements the results of scientific research. That is, the engineer translates the content of scientific knowledge and carries out its projection on the relevant areas of social production. This presupposes both his proper fundamental training and a deep acquaintance with pedagogy, psychology and the culture of managerial activity, which provides proper anthropological competence. Our many years of experience in scientific and pedagogical activities in higher education shows that a large number of students aspire to be leaders and therefore are interested in receiving psychological and pedagogical knowledge. They understand that the structure of the functions of the leader is the training and education of staff, and the effectiveness of managerial influence of the leader on people significantly determines the mastery of pedagogical technologies. However, professionalism ensures his authority and the willingness of people to follow him and perform their duties. Its provision requires the professionalism of the teacher in a particular field of science and technology, professional and pedagogical culture. Coherence of education with the needs of production allows to successfully solve the complex and responsible task of training*

---

professional leaders and organizing the educational process on the principles of paradigm 4.0. Only this guarantees their professional competence and the development of professionally and socially significant personal qualities. The system of goals of higher education in the transition to paradigm 4.0 should include the training of engineers as true leaders and the formation of the humanitarian and technical elite. Graduates must be competitive in a complex and demanding labor market. This requires that already in the process of education they acquire the ability to adapt to changes in technology and production and actively create these changes aimed at improving production efficiency and welfare. As true professionals, graduates must have the logic of scientific, technological and social progress, see the shortcomings of existing technologies, ways and means to overcome them effectively. The leader's ability to ensure the coherence of his team and achieve its goals is formed in the education system as an integral part of it, the role of which increases significantly with the transition to education 4.0. An effective means of professional training and personal development of potential leaders and their willingness to work in high technology and teamwork is the integrity of the educational process and participation in student government. It helps to gain skills in organizing joint activities of people, maintaining team spirit and successful team management. This task requires careful preparation of the student government system and the participation of potential leaders. It should not be maintained at the expense of the state or an educational institution, developing students' dependence and parasitism. It is necessary to show from the first steps of participation in self-government that every penny should be earned by mobilizing professional knowledge and skills, energy and perseverance, leadership, creative and entrepreneurial qualities. The focus of students and self-government on the ability to make money involves the implementation

of professional knowledge, skills, creative abilities and innovative solutions and the development of leadership skills and mastery of skills of commercialization of entrepreneurial skills. Students should know that teamwork is much more effective than individual. It makes it possible to use the collective intelligence and creativity of each participant and rationally distribute functions according to the abilities, competencies and professional interests of the participants. The importance of higher education tasks in the training of highly professional charismatic leaders requires consideration of a number of conditions for the organization of leadership training. First, today every professional must be a charismatic leader. After all, the manifestations of his professional and social competence are not only the level of knowledge, skills and abilities, experience and the nature of relationships with people. An important role is played by general and professional culture, life goals and values, professionally and socially significant personal qualities. Significant is the ability to charge people with energy and faith in the successful achievement of goals. Second, the education system should focus on targeted training for a new generation of charismatic leaders free from outdated stereotypes. They must be characterized by innovative thinking and its strategic focus, bright charisma, persistence in striving to successfully overcome the crisis and high responsibility for the decisions made and their possible results. The professional competence of the leaders, prepared within the framework of strategy 4.0, creates preconditions for the choice of rational directions of socio-economic development of the country and consistent implementation of its strategy.

Third, the nature of the training of charismatic leaders should be focused on instilling in them the ability, readiness and desire to promote the transformation of Ukraine into a modern, innovative, highly developed state. It must be free from corruption, based on the principles of democracy

and civil society, and equality before the law. Fourth, the successful solution of these problems requires the use of reliable and effective methods and pedagogical technologies to identify potential leaders and in the process of preparation to ensure compliance with societal requirements.

Conclusions of the research. First, the transition of the economy to Industry 4.0 and the use of innovative high technologies based on computer science, artificial intelligence and fundamentally new materials, requires an innovative nature of personnel training.

Secondly, the industry requires as staffing a fundamentally new humanitarian and technical production elite and true professional leaders. Their training can be carried out only by institutions of higher engineering education, which have a strong

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Особливістю сьогодення стала швидка зміна застосовуваних технологій у переважній більшості сфер суспільного виробництва. Ця ситуація зумовлює зростання суспільних потреб у справжніх лідерах та високопрофесійній еліті. Саме завдяки притаманному їм характеру інноваційного мислення та його стратегічній спрямованості стає можливим потужний вплив лідерів та еліти на прискорення науково-технічного прогресу. А це прискорення виступає вагомим чинником соціального прогресу, який також істотною мірою відбувається під цілеспрямованим впливом лідерів та професійної соціально активної еліти.

Належна ж високопрофесійна підготовка, соціалізація та особистісний розвиток лідерів, здатних рухати науку і техніку, найбільш ефективно може здійснюватися в системі закладів вищої технічної освіти. Про це переконливо свідчить плідний багаторічний досвід Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут". Істотну роль у виконанні цього вкрай

school of social and humanitarian research and relevant education.

Third, the complexity of the educational tasks of training leading engineers and the humanitarian and technical elite required for production at the 4.0 industry level requires the development and application of innovative pedagogical technologies. They must ensure the proper professionalism and personal development of these personnel.

Fourth, these technologies must identify ways and means of properly developing their ability and willingness to quickly master and improve innovative production technologies that are adaptable to pedagogical situations, to the needs of customers and to the educational needs of future leaders and representatives of the humanitarian and technical elite.

важливого і відповідального завдання відіграє колектив факультету соціально-гуманітарних технологій, зокрема кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна.

Водночас ми виходимо з того, що основне завдання вищої технічної школи все ж полягає у професійній підготовці інженерів. Виявлення серед студентів потенційних лідерів та їхня цільова підготовка не повинні й не можуть здійснюватися за рахунок зниження якості та рівня їхнього професіоналізму. Тому успішне виконання завдань із підготовки справжніх професіональних лідерів і належної еліти має розглядатися як вкрай важлива проблема, ефективне розв'язання якої вимагає чіткості, наполегливості та відповідальності.

Глибинна сутність цієї досить складної проблеми полягає в тому, що цілі й характер промисловості як основного джерела життєзабезпечення людини і суспільства швидко, а часто й кардинально змінюються. Тому лідери повинні належним чином спрямовувати людей на швидке оволодіння принципово новими технологіями й ефективно їх використовувати. При цьому лідер має спиратися на кращих

працівників, які є справжньою елітою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання порушеної проблеми й на які спираються автори. Істотна роль феномена лідерства в забезпеченні суспільного життя обумовила значну увагу й пильний інтерес до нього з боку вчених найрізноманітніших спеціальностей – філософів і психологів, педагогів і соціологів, фахівців у галузі управління соціальними системами. Досить широкий спектр різних аспектів лідерства, вкрай важливих для педагогічної теорії і практики освіти досліджують В. Бабаєв, О. Бандурка, Б. Басс, С. Бочарова, Р. Бояціс, Д. Гоулман, С. Калашникова, Т. Гура, Н. Іліаш, Р. Кейс, Дж. Коттер, В. Шейнов та інші.

Для ефективної організації цільової підготовки еліти і лідерів у системі освіти вкрай необхідно розуміти, розвиток яких особистісних рис і якостей слід забезпечувати. Їх сукупність як своєрідна модель лідера чи представника еліти виступає орієнтиром змісту й характеру навчально-виховного процесу. Дослідженню особистісних якостей і характеристик лідера присвячені роботи Дж. Ханта, С. Коссена, А. Лоутона та Е. Роуза, які наводять і обґрунтовують цілісну сукупність із десяти таких якостей. Р. Чапмен аналізує необхідні для лідера якості за результатами вивчення особистісних рис працівників низки урядових установ Великої Британії. О. Віханський та А. Наумов поділяють множину необхідних якостей лідера на три групи: інтелектуальні здібності, риси характеру та набуті уміння.

Особливий інтерес дослідників викликають також проблеми сутності та природи харизми, а також харизматичного лідерства, оскільки воно забезпечує найбільш ефективний вплив лідера на своє оточення. Роль і значення харизми істотно зростають в умовах розвитку трансформаційного лідерства. Його сутність і зміст активно досліджують Б. Басс та Р. Ріджіо [7], К. Бланшар, В. Мороз,

О. Нестуля, Дж. Якл та інші. Істотний внесок у системне дослідження феномену харизми лідера та його основних проявів належить Р. Гандапасу [2]. З позицій забезпечення якісної підготовки фахівців-лідерів за доцільне згадати формування філософії креативного лідерства, результати якого наведено в роботі П. Кассе та Р. Клоделя [8].

Цікавими й важливими для теорії лідерства і практики цільової підготовки лідерів у системі вищої освіти є дослідження, Дж. Конже і Р. Канунгу. Їхні роботи присвячені актуальним проблемам харизматичного лідерства, визначення поведінкових атрибутів і можливостям вимірювання їх [9]. Для лідера важливою є здатність ефективно діяти та впливати на людей в умовах ризику та інформаційної невизначеності. Подібні ж ситуації часто зустрічаються в процесі управлінської діяльності лідера. С. Вермійон і його співавтори досліджують оцінки результатів ризику в інженерних рішеннях, прийнятих в умовах невизначеності [13].

Феномен парадоксів харизматичного лідерства з системних позицій аналізують О. Романовський і О. Пономарьов. Вони переконані, що для цих парадоксів “характерним є те, що вони обумовлені складною і суперечливою природою феномена харизми. Вона певною мірою виступає парадоксальним явищем, оскільки, з одного боку, харизма в більшості випадків властива тій чи іншій людині від природи і являє собою своєрідний дар. Однак із іншого боку, її розвиток і реалізація можуть істотно залежати від ряду об'єктивних і суб'єктивних факторів, від зовнішнього середовища, передусім від характеру соціокультурного простору, в координатах якого і протікають життя і діяльність лідера” [3, с. 52].

Доцільно згадати й роботи, які висвітлюють результати дослідження ціннісних аспектів сучасних теорій лідерства. Тут істотний внесок належить К. Ходжкінсону, Г. Фейрхольму, Т. та

С. Кучмарським. Вони виходять із глибинного розуміння сутності самого феномену цінності, яке започаткували ще Діоген Лаертський, а пізніше Т. Гоббс і Б. Спіноза. Розвиток досліджень цінностей та їх зв'язок із лідерством здійснювали Р. Акофф [1] М. Вебер, У. Томас, Ф. Знанецький, К. Роджерс, А. Ручка, М. Рокич, Д. Леонтєв та інші.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. В умовах стрімкого розвитку науково-технічного прогресу й інноваційного характеру еволюції самого суспільства і суспільного виробництва промисловість лишається однією з його найважливіших сфер, які забезпечують життєдіяльність людини і суспільства. Кадрове ж забезпечення промисловості, яка швидко змінюється, готує система технічної освіти. Але в наявній літературі ще вкрай недостатньо досліджень із цільової підготовки еліти і лідерів інженерного профілю. Недостатньо дослідженими слід вважати й питання мотивації абітурієнтів при виборі інженерних спеціальностей. Проте в Національному технічному університеті "Харківський політехнічний інститут" накопичено достатньо цікавий досвід такої їх підготовки. Він може бути достатньо корисним для інших закладів вищої технічної школи й системи вищої освіти взагалі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Розкриття характерних особливостей сучасного етапу розвитку промисловості. Визначення основних напрямків професійної підготовки еліти і лідерів інженерного профілю. Обґрунтуванням необхідності розробки і застосування інноваційних педагогічних технологій та забезпечення взаємозв'язку розвитку промисловості й інженерної освіти, в тому числі підготовки лідерів-професіоналів та формування нової інженерно-технічної еліти, конкурентоспроможної на ринку праці. Пошук шляхів і засобів розвитку здатності й готовності еліти і лідерів швидко оволодівати нови-

ми технологіями і прагнення постійного їх вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Сучасне суспільство гостро потребує ефективних лідерів, здатних чітко й ефективно організувати спільну діяльність великих груп людей та успішно досягати заздалегідь визначених її цілей. Ця потреба повною мірою стосується й підготовки лідерів для перспективних галузей промислового виробництва та відповідної професійної еліти. Для її задоволення необхідна належним чином організована система інженерної освіти. В американському енциклопедичному словнику Webster сенс поняття "інженер" тлумачиться як фахівець, що реалізує на практиці результати наукових досліджень. Іншими словами, інженер транслює зміст певних сфер наукових знань і здійснює його проєкцію на відповідні галузі практичної діяльності у сфері суспільного виробництва.

Таке розуміння сутності інженерної професії передбачає необхідність не просто професійної підготовки, подібно до змісту підготовки техніка чи кваліфікованого робітника, але також і належної фундаментальної, або природничо-наукової підготовки. З позицій цілеспрямованої підготовки інженера-лідера цією підготовкою слід вважати вивчення ним не тільки належних курсів із таких навчальних дисциплін, як математика, фізика, інформатика чи хімія, а то й біологія. Для лідера не менш важливим стає глибоке знайомство з педагогікою, психологією й культурою управлінської діяльності, які забезпечують йому належну людинознавчу компетенцію.

Наш власний багаторічний практичний досвід науково-педагогічної діяльності у вищій школі переконливо свідчить, що значна частина студентів прагнуть бути лідерами. Тому вони з зацікавленістю і мотивовано ставляться до отримання психолого-педагогічних знань. Вони розуміють, що, по-перше, у загальній структурі функцій керівника чільне місце належить навчанню і вихованню персоналу, а по-

---

друге, ефективність управлінського впливу лідера на своїх прихильників і послідовників істотною мірою визначається рівнем володіння ним інноваційними педагогічними технологіями.

Разом з тим необхідно підкреслити, що лідер перш за все повинен бути справжнім професіоналом. Саме його професіоналізм забезпечує авторитет і готовність людей слідувати за ним, з готовністю виконувати його завдання та відповідально ставитись до своїх виробничих функцій і обов'язків. Значення професіоналізму інженера-лідера особливо зростає в умовах становлення й розвитку технологій 4.0. Цей аспект розглядають О. Агудело і Дж. Салінас [6], М. Клопп і Дж. Абке [10]. Роль знаннево орієнтованого лідерства у забезпеченні його ефективності досліджують А. Садедхі і Р. Мостафаві [11].

Він повинен бути готовим до швидких змін не лише самих технологій, а й принципів, на яких вони ґрунтуються. Забезпечення ж цієї готовності вимагає відповідного професіоналізму кожного викладача. При цьому під професіоналізмом мається на увазі не тільки висока компетентність у відповідній сфері науки і техніки, а й належна загальна і професійна та педагогічна культури, моральність і відповідальність.

Такий викладач прагне залучати студента до своїх наукових досліджень, що сприяє розвитку не тільки лідерських якостей, але й професіоналізму, етики спільної діяльності у науково-технічній сфері, відповідальності та стратегічного характеру мислення. Особливо плідною виявляється активна участь потенційного лідера в дослідній роботі на тих кафедрах, де сформувалися і діють широко відомі й авторитетні наукові школи. Спільна діяльність із вченими, чий прізвища студент бачить на обкладинках монографій і підручників істотно підвищує його мотивацію і зацікавленість.

Про це свідчить участь студентів у дослідній роботі кафедр нашого університету, на базі яких функціонують і

активно розвиваються широко відомі далеко за межами України наукові школи в галузі турбінобудування, хімічної технології, двигунів внутрішнього згоряння, фізики металів та напівпровідників, комп'ютерних технологій тощо. Формуються наукові школи в нових галузях знань – у промисловій та медичній електроніці, у підготовці еліти і лідерства, у стратегічному управлінні, матеріалознавстві, використанні синергетичних закономірностей, в ізоляційній і кабельній техніці, у галузі колісних і гусеничних машин й цілого ряду інших важливих інноваційних напрямків. Характерно, що цілі та зміст підготовки фахівців за цими й іншими спеціальностями узгоджується з потенційними замовниками кадрового забезпечення суспільного виробництва.

Саме така узгодженість змісту й характеру освіти з потребами реального виробництва дозволяє університету та його кафедрам успішно вирішувати складне і надзвичайно відповідальне завдання, яким ми вважаємо якісну цілеспрямовану підготовку справжніх професіоналів-лідерів. Забезпечити таку підготовку можна тільки за умови організації освітнього процесу на принципах парадигми 4.0. Тоді ж вища школа може гарантувати відповідність професійної й соціальної компетентності фахівця-лідера та розвиток його професійно і соціально значущих особистісних рис і якостей динамічним потребам економіки інноваційної доби.

Необхідність організації освіти 4.0 як вимогу належної підготовки кадрового забезпечення потреб індустрії 4.0 переконливо й аргументовано розкривають А. Шахрум та Н. Хусін [12].

Складна система цілей і завдань сучасної вищої школи в умовах її переходу до парадигми 4.0 повинна обов'язково охоплювати необхідність цільової підготовки інженерів як справжніх харизматичних керівників-лідерів і формування гуманітарно-технічної еліти. Ці два взаємопов'язані завдання спрямовані на забезпечення

інноваційного розвитку національної економіки України на принципах індустрії 4.0. Такий розвиток відповідає загальній тенденції інноваційного характеру сучасного етапу світового розвитку, характер якого обумовлений постійним ускладненням використовуваних технологій у всіх сферах суспільного виробництва у широкому розумінні сенсу цього терміну.

Як переконливо свідчать результати

і наших спостережень, і спеціально організованих педагогічних експериментів, наявність прагнення й достатньої мотивації студентів виступає потужним чинником розвитку своїх лідерських якостей. Виявляється, що це повною мірою стосується навіть і можливості розвитку такої далеко неоднозначної якості, як харизма. Наочно уявлення про процес її розвитку можна представити у вигляді рис. 1.

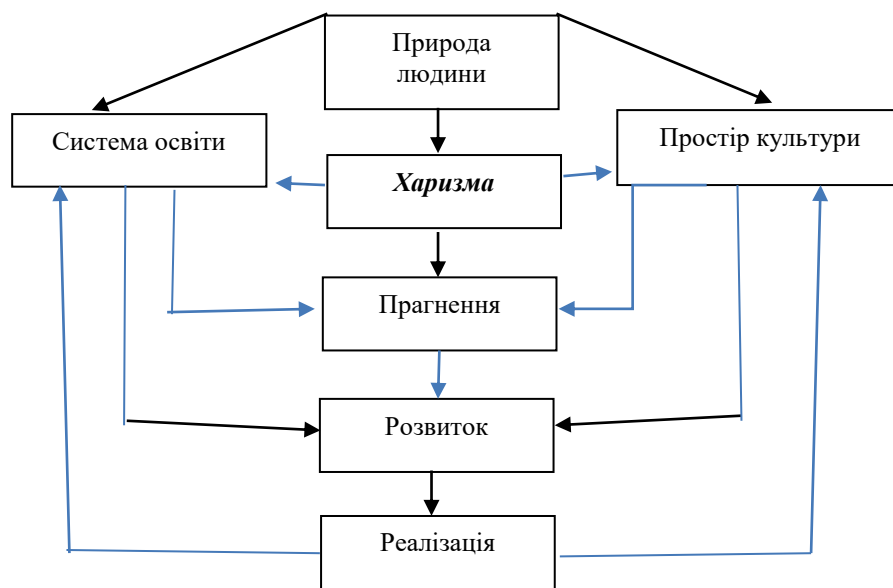

Рис. 1. Процес розвитку харизми

Як ми вже писали, “на тлі сучасних складних процесів істотно зростає значення особистісного чинника у забезпеченні належної ефективності суспільного виробництва. Він здатний відігравати визначальну роль і в технологічному оновленні виробництва, і у забезпеченні його інноваційного характеру. Тому перед системою вищої освіти постає вкрай важливе й відповідальне завдання з підготовки не просто фахівців, а справжніх лідерів з високим рівнем професійної і соціальної компетенції, з розвиненим системним мисленням та його чіткою стратегічною й інноваційною та водночас практичною спрямованістю” [4, с. 17].

Ми абсолютно впевнені, що наші випускники цілком можуть бути конкурентоспроможними на сучасному надзви-

чайно складному і вкрай вимогливому ринку праці та робочої сили. Для цього необхідно, щоб вже під час освіти вони набували здатності не тільки адаптуватися до швидких змін матеріально-технічних основ сучасного виробництва, а й активно творити очікувані та несподівані зміни з ними. Вони повинні бути спрямовані на підвищення і ефективності виробництва, і добробуту населення. Як дійсно справжні професіонали, випускники вищої школи повинні вміти бачити недоліки і обмеженість використовуваних технологій і знаходити шляхи та способи їх ефективного подолання.

Вони повинні володіти логікою науково-технічного і соціального прогресу, чітко бачити і розуміти що визначають тенденції розвитку відповідної галузі або

сфери людської діяльності. Адже тільки за таких умов і можна сподіватися на успішне подолання тривалої кризи, яка вже придбала в Україні системний характер. При цьому у вигравші виявляються і самі фахівці-лідери, успішно реалізують свій особистісний та творчий потенціал, і суспільство в цілому.

Результати досліджень, виконаних авторитетними вченими, зокрема в нашому університеті, дозволяють дійти цілком обґрунтованого висновку про суттєве підвищення ролі лідерів та їхнього професіоналізму, властивої їм харизми у забезпеченні бажаного характеру соціальних процесів. Ця роль проявляється в ефективній організації лідерами спільної діяльності людей, в успішному досягненні очікуваних результатів, що забезпечується чітким, адекватним і конструктивним впливом лідера на виконавців. Таким чином, завдяки професіоналізму лідера і його впевненості в собі і своїй команді, спільності життєвих цілей і цінностей відкривається реальна можливість підвищити ефективність його впливу на персонал.

Важливим проявом цієї ефективності виступає злагоджена робота всіх членів команди лідера, а їхня злагодженість підвищує як рівень професіоналізму працівників, так і їхню впевненість у собі, у своїх силах і можливостях. Це забезпечує успішне досягнення ними бажаних результатів своєї професійної діяльності. Сама можливість лідера забезпечувати і злагодженість роботи своєї команди, і досягнення заздалегідь визначених цілей цієї роботи формується в системі освіти як один із невід'ємних компонентів освітнього процесу. Значення цього компонента істотно зростає з переходом освіти до парадигми 4.0. Не випадково С. Занда наголошує на здатності лідерів управляти інноваціями, технологіями і знаннями [14].

Одними з найефективніших шляхів і засобів професійної підготовки і водночас особистісного розвитку потенційних лідерів та забезпечення їхньої готовності

працювати в умовах високих технологій і командної діяльності виступають цілісність навчально-виховного процесу та активна участь майбутніх лідерів у роботі органів студентського самоврядування. Саме це допомагає сформувати у них необхідні навички вироблення норм і принципів організації спільної діяльності людей, підтримки командного духу і успішного управління колективом.

Надзвичайна важливість і відповідальність цього завдання вимагає, щоб процеси діяльності студентського самоврядування та участі майбутніх потенційних лідерів у ній обов'язково були ретельно підготовлені, належним чином керовані. Зокрема, один із основних принципів цієї діяльності полягає в тому, що щоб система студентського самоврядування функціонувала за гроші держави або вищого навчального закладу, адже така практика формує в учасників цієї системи почуття утриманства і паразитизму. Необхідно ж навпаки, з перших кроків участі потенційних лідерів в органах студентського самоврядування переконливо показати його учасникам, що кожна копійку необхідно заробити, мобілізуючи свої професійні знання і вміння, енергію і наполегливість, свої особистісні, передусім лідерські, креативні і підприємницькі якості.

До речі, цілеспрямоване формування і розвиток у студентів як у потенційних лідерів стійких навичок підприємництва та належної економічної компетенції в повній мірі відповідає загальному змісту і спрямованості навчально-виховної парадигми, характерною для переходу університетів до рівня діяльності 4.0. Ця парадигма передбачає наявність у випускників університетів як високої професійної та соціальної компетентності, так і розвинених креативних здібностей, інноваційної спрямованості мислення, організаторських і комунікативних компетенцій. Тільки в такому випадку система освіти зможе забезпечити свій випереджальний розвиток у порівнянні з процесами інноваційного розвитку економіки.

Ключову роль у забезпеченні цієї умови будуть відігравати, по-перше, більш інтенсивне здійснення чіткого переходу університетів до ідеології освіти 4.0, а по-друге, своєчасне цілеспрямоване виявлення потенційних лідерів, їх професійна підготовка і системний підхід до їхнього виховання і особистісного розвитку як справді ефективних професіоналів. По-третє, уявляється вкрай необхідним завданням вищої школи цільове формування гуманітарно-технічної еліти. Воно повинно передбачати не якусь ексклюзивну освіту для обмеженого кола студентів, а чітке прагнення “підтягувати” буквально кожного студента до рівня еліти.

Орієнтація практичної діяльності і самих студентів, і органів студентського самоврядування, в якій вони беруть участь, на вміння заробляти гроші передбачає два основних її напрямки. Перший з них, на нашу думку, найважливіший і ефективний, пов’язаний з реалізацією студентами своїх професійних знань і умінь, креативних здібностей і готовності до розробки інноваційних рішень у відповідній сфері діяльності. Другий напрямок – пов’язаний з розвитком лідерських якостей студентів та оволодінням ними належними навичками командної діяльності з метою спільної комерціалізації своїх підприємницьких здібностей.

Обидва ці напрямки виходять із того, що командна робота є набагато ефективнішою, ніж індивідуальна діяльність виконавців, оскільки вона, з одного боку, відкриває можливість використання колективного інтелекту і творчих здібностей кожного учасника цієї діяльності, а з іншого боку, дозволяє раціонально розподіляти функції та завдання учасників відповідно до їхніх здібностей, рівнів компетентності і навіть професійних інтересів. Слід підкреслити і такий момент: ефективність командної діяльності значною мірою залежить від професіоналізму та особистісних якостей лідера.

Важливість і висока відповідальність завдань вищої школи з підготовки

високопрофесійних ефективних харизматичних лідерів вимагають обов’язкового урахування таких чотирьох суттєвих обставин як при організації підготовки лідерів, так і при практичній реалізації навчально-виховного процесу та виборі його змісту.

По-перше, в сучасних умовах кожен справжній професіонал повинен бути водночас і харизматичним лідером. Адже проявами його професійної і соціальної компетентності виступають не тільки рівень його знань, умінь і здібностей, не тільки його досвід і характер взаємовідносин із людьми. Надзвичайно важливу роль відіграють також його загальна і професійна культура, його життєві цілі й цінності та рівень розвитку його професійно і соціально значущих особистісних якостей, передусім організаторських і комунікативних здібностей, характеру його впливу на своїх прихильників та інших людей. Не меншу значущість має і розвинена здатність лідера заряджати людей енергією і вірою в успішне досягнення обраних цілей і в те, що досягнення цих цілей відповідає інтересам самих виконавців, сприяючи їх особистісному і професійному зростанню. Адже це є проявом максимальної реалізації їхніх здібностей і творчого потенціалу, можливістю підвищення рівня їхнього добробуту.

По-друге, виходячи з цієї глибокої і тривалої кризи, яку сьогодні переживає наша країна, система освіти повинна зосередитися на цільовій підготовці нової генерації харизматичних лідерів, вільних від застарілих стереотипів. Їм мають бути притаманні інноваційне мислення і його стратегічна спрямованість, яскрава харизма, наполегливість у прагненні успішно долати кризу й висока відповідальність за прийняті рішення та їхні можливі результати і наслідки. Тільки в цьому випадку професійна діяльність лідерів дозволить успішно подолати системну кризу і вивести країну на магістральні шляхи сучасного цивілізаційного розвитку,

забезпечити стійкий науково-технічний, технологічний і соціальний прогрес. Завдяки високому рівню професійної компетентності лідерів, яких готуватиме вища школа в рамках стратегії 4.0, створюються передумови вибору ними раціональних цілей і напрямів соціально-економічного розвитку країни і послідовної реалізації стратегії цього розвитку. У той же час переконливість і привабливість для населення планів і дій лідерів та ефективність їх впливу на людей забезпечить їм довіру і масову підтримку широких верств населення.

По-третє, самі цілі, характер і зміст підготовки харизматичних лідерів нової генерації слід орієнтувати на прищеплення їм здібності, готовності і прагнення всією своєю діяльністю спрямовувати трансформації України в сучасну інноваційну високорозвинену державу. Вона повинна бути вільною від корупції, заснованою на принципах демократії і громадянського суспільства, на рівність всіх перед законом. Самі лідери тому повинні бути вільними від будь-яких догм, мати розвинуте гнучке творче мислення з його чіткою інноваційною спрямованістю. Для цього їм треба отримати високу професійну підготовку, високу культуру, чіткі світоглядні позиції, широкий кругозір і ерудицію. Вкрай важливо прищепити їм бачення тенденцій суспільного розвитку і глибоке розуміння його закономірностей. Не менш важливим є і формування у них логіко-методологічної компетенції, яка забезпечує правильний вибір, обґрунтування і реалізацію стратегії діяльності в руслі здійснення необхідних реформ. З огляду на надзвичайно складний динамічний характер сучасного етапу історії людської цивілізації, його суперечливість і реальні небезпеки, система освіти 4.0 повинна прищепити лідерам і взагалі кожному студенту потребу в постійному самонавчанні і саморозвитку, готовність до її послідовної успішної реалізації.

По-четверте, для успішного вирі-

шення цих нових, важливих, актуальних і надзвичайно відповідальних завдань вища школа повинна використовувати вже на ранніх стадіях навчання, виховання і особистісного розвитку студентів надійні і ефективні методи, механізми та педагогічні технології для цільового виявлення потенційних лідерів. Це дозволить в процесі їхньої подальшої підготовки забезпечити її відповідність високим суспільним потребам і вимогам щодо їхнього професіоналізму й характеру особистісного розвитку.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, з огляду на проведений аналіз, автори дійшли наступних висновків. По-перше, характерними особливостями сучасної промисловості є перехід до індустрії 4.0 та інноваційний характер використання високих технологій, що ґрунтуються на інформатиці, штучному інтелекті і принципово нових матеріалах. Це вимагає інноваційного характеру підготовки кадрового забезпечення суспільного виробництва.

По-друге, сам характер кадрового забезпечення має виходити з потреби промисловості у принципово новій виробничій еліті гуманітарно-технічного профілю та справжніх професіоналах-лідерах. Їхню належну підготовку можуть здійснювати тільки заклади вищої інженерної освіти, в яких є потужна школа соціально-гуманітарних досліджень та відповідної освіти.

По-третє, складність і відповідальність завдань освіти з підготовки інженерів-лідерів та гуманітарно-технічної еліти, необхідних для виробництва на рівні потреб індустрії 4.0, вимагають розробки, опрацювання й системного застосування ефективних інноваційних педагогічних технологій. Вони мають забезпечити належний професіоналізм і особистісний розвиток цих кадрів.

По-четверте, ці технології повинні визначати не просто доцільні, але й адаптивні до педагогічних ситуацій, до потреб замовників кадрів та до освітніх потреб самих майбутніх лідерів і представників гуманітарно-технічної еліти шляхи і засо-

би належного розвитку їхньої здатності й готовності швидко оволодівати інноваційними технологіями і вдосконалювати їх.

Перспективними напрямками подаль-

ших досліджень вважаємо вивчення інструментарію професійної підготовки харизматичних лідерів в умовах сучасної вищої освіти.

Список літератури:

1. Акофф Р. Акофф о менеджменте / Р. Акофф // Серия “Теория и практика менеджмента”, пер. с англ. – СПб.: Питер. – 2002. – С. 448

2. Гандапас Р. Харизма лидера / Р. Гандапас. – М.: Манн, Иванов и Фербер. – 2013. – С. 224

3. Романовський О. Г. Парадокси хариз-го лідерства / О. Г. Романовський, О. С. Пономарьов // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2017. – №1. – С. 47–56

4. Сокол Є. І. Підготовка професіоналів-лідерів як завдання вищої школи / Є. І. Сокол // Лідер. Еліта. Суспільство. – 2017. – № 1. – С. 16–22

5. Сокол Є. І. Досвід формування лідерів в Національному технічному університеті “Харківський політехнічний інститут”/Є. І. Сокол, О. Г. Романовський, Ю. І. Панфілов // Лідер. Еліта. Суспільство. – 2020. – № 1. – С. 30–42

6. Агудело О. Л. Гнучкі навчальні маршрути на основі концептуальних карт / О. Л. Агудело, Дж. Салінас // Нові підходи в освітніх дослідженнях. – 2015. – Вип. 4. – № 2. – С. 70–76

7. Бас Б. М. Трансформаційне лідерство / Б. М. Бас, Р. Е. Ріджіо // 2-е вид. Нью-Йорк: видавництво Lawrence Erlbaum Associates. – 2006. – С. 282

8. Casse P. Філософія для креативного лідерства: як філософія може перетворити людей на більш ефективних лідерів / P. Casse & P. G. Claudel [S.p.]: Athena Press. – 2007. – С. 280

9. Конгер Дж. А. Харизматичне лідерство в організаціях: сприйняті поведінкові атрибути та їх вимірювання / Дж. А. Конгер і Р. Канунго // Журнал організаційної поведінки. – 1994. – № 15. – С. 439–452

10. Клопп М. “Навчання 4.0” / М. Клопп & Дж. Абке // Концептуальна дискусія. 2018 IEEE. Міжнародна конференція з викладання, оцінювання та навчання для інженерії (TALE). – 4–7 грудня 2018 р. – Вуллонгонг : Новий Южний Уэльс, Австралія. – С. 671–876

11. Садегі А. Роль лідерства, орієнтованого на знання, в управлінні знаннями та інноваціях [електронний ресурс] / А. Садегі, Ф. Мостафаві Рад // Наукові листи менеджменту. – 2018. – С. 151–160. – Режим доступу: doi:10.5267/j.msl.2018.1.003

12. Shahroom A. A. Промислова революція 4.0 та освіта / A. A. Shahroom, N. Hussin // Міжнародний журнал академічних досліджень у сфері бізнесу та соціальних наук. – 2018. – №8(9). С. 314–319

13. Vermillion S. D. Дослідження формування результатів і ставлення до ризику в інженерних рішеннях в умовах невизначеності / S. D. Vermillion, R. J. Malak, R. A. Smallman // Журнал механічного проектування. – 2015. – №. 137. – Вип. 8

14. Занда С. Побудова ефективного менеджменту та практики лідерства / С. Занда // Інновації, технології та управління знаннями. – 2018

References:

1. Akoff, R. (2002), Akoff o menedzhmente [Akoff on management], Series “Theory and Practice of Management”, trans. with English SPb. : Peter, p. 448

2. Gandapas, R. (2013), Kharyzma lydera [Charisma of the leader], M. : Mann, Ivanov and Ferber, p. 224

3. Romanovsky, O. G., Ponomarev, O. S. (2017), Paradoksy kharyzmatychnoho liderstva [Paradoxes of charismatic leadership], Theory and practice of management of social systems, no. 1, pp. 47–56

4. Sokol, E. I. (2017), *Pidhotovka profesionaliv-lideriv yak zavdannia vyshchoi shkoly* [Preparation of professional leaders as a task of higher school], *Leader. Elite. Society*, no. 1, pp. 16–22
5. Sokol, S. I., Romanovsky, O. G., Panfilov, Yu. I. (2020), *Dosvid formuvannia lideriv v Natsionalnomu tekhnichnomu universyteti “Kharkivskiy politekhnichniy instytut”* [Experience of forming leaders at the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”], *Leader. Elite. Society*, no 1, pp. 30–42
6. Agudelo, O. L. & Salinas J. (2015), *Hnuchki navchalni marshruty na osnovi kontseptualnykh kart* [Flexible Learning Itineraries Based on Conceptual Maps], *New approaches in educational research*, vol. 4, no 2, pp. 70–76
7. Bass, B. M. & Riggio, R. E. (2006), *Transformatsiine liderstvo* [Transformational leadership], 2nd ed., N.Y.: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, p. 282
8. Casse, P. & Claudel, P. G. (2007), *Filosofiiia dlia kreatyvnoho liderstva: yak filosofiiia mozhe peretvoryty liudei na bilsh efektyvnykh lideriv* [Philosophy for Creative Leadership: How philosophy can turn people into more effective leaders], [S.p.] : Athena Press, p. 280
9. Conger, J. A. & Canungo, R. (1994), *Kharyzmatychno liderstvo v orhanizatsiiakh: spryiniati povedinkovi atrybuty ta yikh vymiriuvannia* [Charismatic leadership in organizations: Perceived behavioral attributes and their measurement], *Journal of Organizational Behavior*, no.15, pp. 439–452
10. Klopp, M. & Abke, J. “*Navchannia 4.0*” [“Learning 4.0”], *A conceptual Discussion. 2018 IEEE. International Conference on Teaching, Assessment and Learning for Engineering (TALE)*. 4–7 December 2018. Wollongong, NSW, Australia, pp. 671–876
11. Sadeghi, A. & Mostafavi, Rad, F. (2018), *Rol liderstva, oriientovanoho na znannia, v upravlinni znanniamy ta innovatsiiah* [The role of knowledge-oriented leadership in knowledge management and innovation], *Management Science Letters*, pp.151–160, available at:doi:10.5267/j.msl.2018.1.003
12. Shahroom, A. A., & Hussin, N. (2018), *Promyslova revoliutsiia 4.0 ta osvita* [Industrial Revolution 4.0 and Education], *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, no. 8(9), pp. 314–319
13. Vermillion, S. D., Malak, R. J., Smallman, R. A. (2015), *Doslidzhennia formuvannia rezultativ i stavlennia do ryzyku v inzhenernykh rishenniakh v umovakh nevyznachenosti* [Study on Outcome Framing and Risk Attitude in Engineering Decisions Under Uncertainty], *Journal of Mechanical Design*, vol. 137, issue 8
14. Zanda, S. (2018), *Pobudova efektyvnoho menedzhmentu ta praktyky liderstva* [Building Efficient Management and Leadership Practices], *Innovation, Technology and Knowledge Management*

Стаття надійшла до редколегії 04.12.2021

Лідер. Еліта. Суспільство

Leader. Elite. Society

УДК 159.9:61

doi: 10.20998/2616-3241.2021.1.03

Олександр Романовський

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, завідувач кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-0602-9395
E-mail: romanovskiyy_a_khpi@ukr.net

Валентина Михайличенко

кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0000-0001-7390-5319
E-mail: valentina_be@ukr.net

Ніна Семке

кандидат філософських наук, доцент, професор кафедри соціології і публічного управління, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
E-mail: nina_semke@ukr.net

ДУХОВНИЙ РОЗВИТОК ЛІДЕРА – НЕОБХІДНА УМОВА ЙОГО ЕВОЛЮЦІЇ

Анотація: з'ясовано сутність вимог сучасної епохи до людини і необхідність формування її нового світогляду. Розглянуто поняття “еволюція” і “духовність”. Висвітлено роль духовності в еволюції людини і формуванні світогляду лідера. Підкреслено, що світогляд керівника повинен ґрунтуватися на його широкій гуманітарній підготовці, новій філософії. Розкрито сутність, способи, методи духовного, морального і психічного вдосконалення і роль системи виховання, освіти і самовиховання в процесі підготовки майбутніх лідерів.

Ключові слова: еволюція, духовність, новий світогляд, майбутній лідер, освіта, духовний розвиток, самовдосконалення, підготовка.

Olexandr Romanovskiyy

doctor of science in pedagogy, full professor, corresponding member of NAPS Ukraine, head of pedagogy and psychology of social systems management department of the academician I. Zyazyun, Nation Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”;
Kharkiv, Ukraine
E-mail: romanovskiyy_a_khpi@ukr.net

© Олександр Романовський, Валентина Михайличенко, Ніна Семке, 2021

Valentyna Mykhaylychenko

Phd in philosophy, professor of pedagogy and psychology of social systems management
department National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”;

Kharkiv, Ukraine

E-mail: valentina_be@ukr.net

Nina Semke

Phd in philosophy, professor of sociology and public administration department, National
Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine

E-mail: nina_semke@ukr.net

**SPIRITUAL DEVELOPMENT OF LEADER - IS NECESSARY
CONDITION OF HIS EVOLUTION**

Abstract: *the content of imposed on a person requirement of the modern era and the need for a new worldview are revealed. The content of the concepts “evolution” and “spirituality” is considered. The role of spirituality in human evolution and the formation of leaders’ worldview is shown. It was emphasized that leader’s worldview should be based on his broad humanitarian training, a new philosophy. The essence, approaches, methods of spiritual, moral and mental improvement and the role of the system of training, education and self-upbringing in the process of training future leaders are revealed.*

Keywords: *evolution, spirituality, new worldview, leader, education, spiritual development, mental self-improvement.*

Olexandr Romanovskiy, Valentyna Mykhaylychenko, Nina Semke

An extended abstract of a paper on the subject of:

“Spiritual development of leader - is necessary condition of his evolution”

Problem salting. *For a modern person with authority, it is important to be able not only to successfully navigate the stormy, fast, sometimes unforeseen and full of surprises streams of new changes, but also to effectively manage these streams. Therefore, the leader’s worldview should be based on his broad humanitarian training, life philosophy, which should proceed from the modern positions of humanism.*

The leader must be the bearer of a progressive ideological culture, for which morality and spirituality are the categories of expediency. Then he manages more effectively, because his methods of management correspond to the laws of the General Harmony of the World and merge with them. Modern requirements in the field of

management that form a new worldview cause the emergence of new approaches to specialists training.

Recent research and publications analysis. *Over the past decades, a new, largely pragmatically oriented, philosophical direction began its creation, which managed to absorb both the thousand-year experience of understanding human nature in the East as well as some ideas and tools of modern science. In this new worldview, one can find the answer to the main question – the issue of the purpose of a person, his goal, values and methods of spiritual development. This is the teaching of spiritual rebirth and social transformation. Therefore, the leader’s worldview should be based on broad humanitarian training, a life philosophy,*

which should proceed from modern positions of humanism.

Paper objective. It can be argued that the issues of spiritual development of future leaders in the process of their preparation in accordance with the requirements imposed on them remain insufficiently studied. It is necessary to substantiate the spiritual development of future leaders in the process of education in universities, as well as the content of the methods and approaches of their moral and psychological self-improvement.

Paper main body. Evolution is striving for perfection. The evolution of each person is determined by his desire for good and evil, spiritual development, and the evolution of the entire universe is influenced by human aspirations. Spiritual means the life of consciousness, mind, soul. The goal of spirituality is the assimilation and mastering the things not of the external, but of the internal world, of your mind and consciousness. Its ultimate goal is to know deeply own nature and feel that it is divine through its direct experience.

The process of spiritual development includes, firstly, the enlightenment of matter, i.e. your psyche, including consciousness, its substrate; secondly – the development and improvement of the psyche itself and mental reflection of the world and oneself in it, the transition of the personality to more developed and perfect levels of existence, thirdly – in the accumulation of experience or a set of practically acquired knowledge, skills and abilities, reflection of the laws and principles of world existence, you in the world and yourself.

The subject of the new philosophy is the Universe and human consciousness, the method of cognition is the change of the way of thinking from extraverted to introverted, and the methodology is the so-called “work on yourself”, consisting of solving psychological problems in everyday life situations. The development of a person’s consciousness at this level is carried out on the basis of self-improvement of the person. Improvement begins from understanding

yourself and your place in the world, your attitude to higher values, from the recognition about of own inconsistency with them, about the orderliness and spirituality of person’s inclinations. It is said about the spiritual understanding of the measure, while temperance in needs and desires is a requisition for moral and mental self-improvement.

Moral self-improvement permeates the entire inner life of a person and does it mainly through the motivational sphere. It contributes to the preservation of the integrity of the inner world of a person, allows not to violate the unity of motive and deed, word and act. The moral progress essence is such that good is affirmed in the fight against evil, virtue – in the fight against vice, moral – in the fight against immoral.

Thousands of years ago, the sages of Ancient India experimentally came to the conclusion that person’s strength within all spheres of his activity can be increased by proper training and teaching to control his body, mind, attention, will, feelings and desires. The idea was that these forces are dormant in the life of an ordinary person, but with the help of prayer, meditation, a special kind of techniques, certain exercises, work on yourself through self-education they can be awakened and developed

Self-education covers the intellectual, emotional and volitional sphere of the individual’s inner life, orients his moral consciousness towards a clear distinction between good and evil, virtue and vice, and understanding the meaning of an act. It unfolds, becomes detailed, turns into reality, becomes a stable social quality during the process of purposeful work on yourself. Most often work on personal growth can be attributed to either the moral, mental, or spiritual direction.

Conclusions of the research. For its normal development the dual nature of man, consisting of spirit and matter, requires concern for the harmonious development of two principles. The resolution of the opposition between spirit and body should be as follows: integration of the best and

necessary biological level achievements into the spiritual one, integration of the opposite direction, building a harmonious system of spiritual-biological interaction, in which the spiritual component of the psyche is

controlling and dominant. A large and decisive part of the regulatory sphere of the psyche belongs to its spiritual component, which does not run counter to its biological component.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні людство підходить до розуміння того, що йому потрібен новий світогляд, який має дати відповідь на головне питання – питання про призначення людини, які її цілі, цінності та способи людського буття. Для сучасної людини, що знаходиться при владі, важливо вміти не тільки успішно орієнтуватися в бурхливих, швидких, часом непередбачених і повних несподіванок потоках нових змін, але й ефективно керувати цими потоками. Тому світогляд керівника повинен ґрунтуватися на його широкій гуманітарній підготовці, життєвій філософії, що має виходити із сучасних позицій гуманізму. Керівник повинен бути носієм прогресивної світоглядної культури, для якої моральність і духовність є категоріями доцільності. І тоді він ефективніше керує, тому що його методи управління відповідають законам Загальної Гармонії Світу і зливаються з ними.

Нові підходи до підготовки фахівців у галузі керування впливають із сучасних вимог, що ставляться до них. Тільки за умови наявності широкої сучасної підготовки в гуманітарній галузі людських знань сучасний керівник може розраховувати на ефективне керівництво людьми в будь-якій соціальній системі. Педагогічна система професійної підготовки майбутнього лідера передбачає як найважливішу складову формування всебічно розвинутої особистості, яка вміє брати на себе відповідальність за наслідки прийнятих рішень не тільки у сфері власної діяльності, але й за майбутнє всього суспільства.

Аналіз досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проб-

леми і на які спираються автори. За останні десятиліття став створюватися новий, значною мірою прагматично орієнтований філософський напрям, що зумів ввібрати в себе як тисячолітній досвід розуміння природи людини на Сході, так і деякі ідеї та методи сучасної науки. У цій новій філософії, новому світогляді проявляється внутрішня сутність речей, їхній істинний зміст. Тут можна знайти причину, походження, зародження, формування і функціонування усього живого і свідомого. Це вчення духовного відродження і соціального перетворення. Тільки злиття науки, релігії і суспільства в одно гармонійне ціле дасть можливість розквіту творчості, мистецтва, підйому духовності людства для подальшої його еволюції.

Сьогодні наука визнала існування Тонкого світу, Свідомості Всесвіту, тонких тіл людини, дала фізичне пояснення людської свідомості (відомі вчені А. Акимів, В. Волченко, Г. Дульнев, Р. Пенроуз, Р. Полонніков, С. Реп'єв, Дж. Уолд, Р.Файдеш, Г. Шипов та інші). Ряд вчених пояснили поняття душі, духу і психічної енергії (Дж. Ч. Боже, В. Войно-Ясенецький, П. Госьков, П. Гуляев, Э. Каструбин, К. Коротков, Р. Мейланов, В. Пушкін, О. Реріх і багато інших). Деякі прийшли до розуміння тих знань, якими володіє Езотерика, хоча не до кінця пізнали істину про те, що є Бог, істинний сенс і призначення життя людства, його місце у світі (П. Байерле, Э. Бороздин, А. Вейник, В. Казначеев, Ю. Владимиров, І. Кант, Г. Лейбніц, А. Марков, Г. Моріс, Ч. Таунс та інші).

Предметом нової філософії, на думку учених, є Всесвіт та свідомість людини, методом пізнання – зміни мислення з екстравертного на інтравертне, а методологією – так звана “робота над

собою”. Розвиток свідомості людини на цьому рівні здійснюється на базі самовдосконалення самої людини. Філософія духовності зможе стати фундаментом для побудови нового суспільства та самовдосконалення людини, їхньою сутністю.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Сьогодні недостатньо дослідженими лишаються питання духовного розвитку майбутніх лідерів у процесі їхньої підготовки відповідно до сучасних вимог, що ставляться до них. Тому світогляд керівника повинен ґрунтуватися на його широкій гуманітарній підготовці, життєвій філософії, що має виходити із сучасних позицій гуманізму.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є обґрунтування необхідності духовного розвитку майбутніх лідерів у процесі навчання у ЗВО. Серед основних завдань дослідження має на меті сформулювати пропозиції щодо способів і методів їхнього морального та психологічного самовдосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Еволюція – це спрямування до досконалості. Теорія еволюції означає, що ніщо не залишається таким, яким воно було, все неминуче рухається або вгору, або вниз. Точно також змінюється і людина, що пов’язано з її духовним розвитком. Еволюція кожної людини визначається її позицією до добра і зла, духовним розвитком, а еволюція усього всесвіту схильна до дії людських прагнень.

Духовне – це життя свідомості, розуму, душі. Мета духовності – це освоєння і оволодіння речами не зовнішнього, а внутрішнього світу, свого розуму і свідомості. Її кінцева мета – глибоко пізнати свою природу і через свій безпосередній досвід відчути, що вона божественна. Різні духовні та культурні традиції виражають це по-своєму, але суть залишається незмінною. Християнст-

во учить нас, що “Царство Боже в середині вас є”. Буддизм говорить: “Подивися в себе, ти є Будда”. Сіддха-йога заявляє: “Бог мешкає в тобі, як ти”. А іслам: “Той, хто знає себе, знає свого Бога”.

Процес духовного розвитку полягає, по-перше, в просвітленні матерії, тобто своєї психіки, у тому числі свідомості, її субстрату; по-друге – в розвитку і вдосконаленні самої психіки та психічної рефлексії світу і себе в ній, в переході особи на розвиненіші рівні існування, по-третє – в накопиченні досвіду або сукупності практично засвоєних знань, умінь і навичок, відображенні законів і принципів існування світу, себе у світі і себе самого.

Пізнання світу веде до його осмислення, накопичення досвіду, потім до усвідомлення, розуміння і просвітлення, тобто до постійного розширення свідомості. У основу структури свідомості мають бути закладені істинні знання, які є фундаментальними в загальноосвітньому процесі. Завданням науки є їхнє формулювання, щоб згодом, під час розвитку людини, вони залишалися у свідомості непорушними. Одночасно з цим треба зрозуміти невідкладну необхідність переходу від виховання та розвитку тіла до розвитку та виховання духу. На це мають бути орієнтовані як виховання людини, так і сучасна система освіти.

Сучасна система виховання відстає частенько від вимог життя. Велика трагедія сучасного людства полягає в тому, що з покоління в покоління воно виховує своїх дітей на основі неправдивих уявлень про всесвіт і про Бога. Причина також в тому, що з виховання людства вилучений головний важіль розвитку життя – виховання духу. Людство переживає небувалу кризу через призупинення свого духовного розвитку, через втрату своїх духовних цінностей.

Велику роль для духовного розвитку відіграє психічна енергія. У книгах вчення Живої Етики (Агні-йога) уперше дано багатобічне освітлення цієї енергії,

---

наведено методи раціонального підходу до її вивчення і використання. “... психічна енергія закладена в усій природі і особливо виражена в людині. Як би людина не намагалася забути про неї, психічна енергія нагадує про себе, і справа просвіти – навчити людство поводитися з цим скарбом. Вогонь Простору і психічна енергія пов’язані між собою і за своїм змістом є основою еволюції” [5, с. 477]. Тільки такий майбутній лідер може досягти більшого ступеня прояву гармонії з тим світом, який був задуманий і реалізований Творцем.

Неодмінною умовою духовного розвитку майбутнього лідера є вдосконалення особистості. Цей процес починається з осмислення себе та свого місця у світі, свого ставлення до найвищих цінностей, з припущення про власну невідповідність цим цінностям. В історії етико-філософської та релігійної думки ідея досконалості розвивається як уявлення про впорядкованість та натхненність схильностей людини. Йдеться про духовне розуміння міри, коли поміркованість у потребах і бажаннях мислилася вже древніми мудрецами і філософами як умова особистої бездоганності, самовдосконалення, наближення до ідеалу [8]. Іншими словами про активізацію здібностей, навичок та умінь, а також моральне та психологічне вдосконалення як духовне звеличення особистості. Моральне самовдосконалення через мотиваційну сферу пронизує все внутрішнє життя людини. Під впливом певних мотивів людина виробляє моральні підвалини своєї поведінки та духовного зростання. Це сприяє збереженню цілісності її внутрішнього світу, дозволяє не порушувати єдності мотиву та вчинку, слова та справи. Його сутність така, що добро утверджується у боротьбі зі злом, чеснота – у боротьбі з пороком, моральне – у боротьбі з аморальним.

У сфері людської свідомості існує ще дуже багато непізнаного, і особливо це стосується шляху, орієнтованому на входження в контакт із собою. Саме там

створюється уявлення про себе, яке робить нас такими, якими ми є. Треба зрозуміти механізми свідомості і спрямувати їх на самовдосконалення, використовуючи волю, концентрацію думки, спрямувати уяву і зусилля, щоб досягти істинного розуміння світу і себе [7]. На жаль, ніщо не розвивається так повільно, як свідомість людини. Тому одних моральних начал недостатньо, потрібні глибша перебудова самого духу і сенсу людської культури, надбання нового сенсу існування. А це можливо тільки за умови високої духовності суспільства. “Коли ми починаємо вдумуватися в зміст процесу розвитку цивілізації, ми неминуче виходимо на проблеми еволюції духовного світу. Духовний світ – це що найпотужніший потік людського Буття” [2, с. 17].

Тисячі років тому мудреці Древньої Індії прийшли завдяки накопиченому досвіду до висновку, що сили людини в усіх сферах її діяльності можуть бути нескінченно збільшені шляхом правильного тренування і привчання людини керувати своїм тілом, розумом, увагою, волею, почуттями і бажаннями. Така концепція була покладена в основу технології трансцендентного, призначеного для зміни станів свідомості. Уміння входити в змінні специфічні стани свідомості – є мистецтво, яке досягається великою працею за умови оволодіння спеціальною практикою і технікою. Ідея полягала в тому, що в житті звичайної людини ці сили сплять; але їх можна пробудити і розвинути за допомогою особливого роду технік, певних вправ, роботи над собою.

Практичні методи духовного розвитку дуже розрізняються між собою, залежно від тих або інших духовних напрямів, філософських і психологічних шкіл, з якими вони пов’язані; крім того, їх дуже багато. До числа найбільш використовуваних у розвинених релігіях належать молитви, спрямовані до Абсолюту і вищих Сил Світла. Найбільша розвиненість цього методу духовного розвитку

досягнута християнством. Суть цих психодуховних, психологічних процесів полягає, з одного боку, в проектуванні тих або інших якостей і характеристик ідеального образу – образу Творця або Христа – на психіку і особу. Таким чином відбувається встановлення психоенергетичного каналу зв'язку з тими або іншими трансфізичними силами, в результаті чого психіка людини перебудовується, що змінює, розвиває, прояснює особистість людини.

Впливають значною мірою на психічний стан людини медитації. Так, за результатами численних досліджень, проведених серед людей, що практикують трансцендентні медитації, переконливо показано зростання їхньої позитивної мотивації. Вона створює дієві фізичні передумови для динамічного поліпшення показників здоров'я, вивільняє нові духовні сили для ясної постановки цілей і реалізації стратегії успіху. У тих, що медитують змінюються життєві цінності: підвищується задоволеність життям, з'являється упевненість у собі.

Використовуються сьогодні інші методики, техніки, прийоми, пов'язані з безпосереднім припиненням внутрішнього діалогу, зосередженням на своєму внутрішньому "Я" дихальними, акупунктурними, спеціальними системами живлення, відмовою від шкідливих звичок та ін., а також їхніми комбінаціями. В результаті суб'єкт починає якісно краще керувати своїми відчуттями, емоційною, чуттєвою і ментальною сферами, притому це не обумовлено процесами пригнічення або грубого витіснення, як це буває у більшості людей у звичайному житті. Особа переймається станами радості, щастя, сили, спокою, заспокоєння, контролю свого буття, його усвідомленістю. При цьому її діяльність стає продуктивнішою і ефективнішою.

Слід зауважити, що інтенсивність, частота і особливості застосування практичних напрямів для різних суб'єктів різні. Використання одних тільки молитв, спрямованих до Бога, розвинених у порів-

нянні з людським рівнем Сил Світла, може бути достатнє для досягнення просвітлення. Такого стану можна досягти йогівськими або буддистськими способами; найбільш ефективною може виявитися комбінація різних методів. Ефективне їх використання приводить до його закріплення і до перспектив переходу, що відкриваються, на рівень вищий, розвиненіший, духовний.

Духовний розвиток повинен, за можливості, включати роботу, як із духовною, так і з біологічною складовою. Вони тісно переплітаються в психології людини, взаємодіють і доповнюють одне одного. Говорячи про духовний розвиток, дуже важливо застосовувати комплексний підхід, за якого використовується група або арсенал методів і методик, зокрема і моральних, психологічних, фізіологічних і тощо. Слід виділити загальну роль таких психічних структур як почуття, думки, уявлення, емоції і відчуття, як у вдосконаленні особи так і в її духовному розвитку. Неможливо повністю перейти до духовного зростання, маючи серйозні психологічні проблеми. Тому важливо спочатку завершити своє психологічне зростання, свідомством якого стане кількість радості й успіхів, що постійно збільшується до тих пір, поки радість не стане нашим природним, повсякденним станом. В результаті досягається психологічна, емоційна урівноваженість, культура спілкування, відбувається поліпшення моральних якостей.

Слід виділити роль самовиховання як у вдосконаленні особистості, так і в її духовному розвитку. Самовиховання охоплює інтелектуальну, емоційну та вольову сферу внутрішнього життя майбутніх лідерів, орієнтує їх моральну свідомість на чітке розмежування добра і зла, чесноти та пороку, на розуміння значення вчинку. Тим самим воно багато в чому сприяє тому, щоб у процесі формування майбутніх лідерів гармонійно поєднувався внутрішній саморозвиток людини та її духовний розвиток. У процесі цілеспрямованої роботи над

собою цей шлях розгортається, деталізується, перетворюється на дійсність. Він привносить духовний початок у єдину гармонію життя.

Методи психічного самовдосконалення [4, с. 351]:

1. Пізнання самого себе, свого внутрішнього світу.

2. Активізація зосередження, уваги, пам'яті.

3. Виховання самоконтролю і самовладання.

4. Активізація спрямованої уваги, фантазії, образного мислення.

5. Оволодіння уміннями керувати своїми емоціями.

6. Робота зі своїми внутрішніми переживаннями: думками і образами.

7. Розвиток прагнення набути емоційно-чуттєвого зв'язку зі світом, природою, іншими людьми і самим собою.

8. Робота зі силою волі.

Механізми оволодіння практикою психічного самовдосконалення [4, с. 350]:

- розслаблення;

- зосередження;

- керування думкою;

- концентрація думки;

- образне мислення;

- спрямована увага;

- створення образу здорового суб'єкта;

- прояв позитивної енергії.

Список літератури:

1. Вивекананда Свами Карма йога // Практическая Веданта. – М.: Амрита Русь, 2012. – С. 224

2. Моисеев Н. Универсум / Н. Моисеев // Информация. – Общество. М. – 2001– С. 200

3. Науменко Г. Тайны сознания / Г. Науменко // Путь к здоровью. – М. – 2002. – С. 583

4. Рерих Е. И. Сокровенное Знание / Е. И. Рерих // Теория и практика Агни-Йоги. В поисках истины. – Изд-во: РИПОЛ Классик. – 2003. – С. 800

Пропоновані технології допомагають майбутнім лідерам швидше і ефективніше досягати своїх цілей. Завдяки ним можна навчитися керувати станом свого розуму, своєї психіки, приводити свої переконання і цінності у відповідність до бажаних результатів. Це сприяє їхньому психічному самовдосконаленню і духовному розвитку.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Подвійна природа людини, що складається з духу і матерії, для свого нормального розвитку вимагає турботи про гармонійний розвиток двох начал. Розв'язання протиставлення між духом і тілом, існуючим із давніх часів у культурі людства, має бути наступним: інтеграція кращих і необхідніших досягнень біологічного рівня в духовний, інтеграція зворотного напрямку, побудова гармонійної системи духовно-біологічної взаємодії, що є злагоджено функціонує і здоровою спільністю, в якій духовний компонент психіки є керованим і домінуючим. Велика і вирішальна частина регулятивної сфери психіки належить духовній її складовій, що не йде врозріз із її біологічною складовою. Подальший розвідок має бути посвячено дослідженню способів і методів вдосконалення регулятивної сфери психіки у процесі навчання майбутніх лідерів.

5. Романовський А. Г. Философия достижения успеха (психологический аспект) / А. Г. Романовский, В. С. Михайличенко. – Х.: НТУ “ХПР”. – 2007 – С. 591

6. Романовский А. Г. Роль самосовершенствования в духовном развитии человека и его механизмы / А. Г. Романовский, В. Е. Михайличенко // Проблемы инженерно-педагогической освіти. Збірник наукових праць. – 2016. – № 52–53. – С.388–396

7. Учение йоги о психическом мире человека // Сборник : пер. с англ., сост. Н. Ковалева. – 2003 – Москва :

Рипол Классик. – С. 304

8. Шмаков В. Закон синархии / В. Шмаков. – София. – 2016. – С. 320

9. Луїс В. (Джоді) Фрай До теорії духовного інтелекту та розвитку духовного лідера [електронний ресурс] / Луїс В. (Джоді) Фрай і Сінді Грейвс Вігглсворт // Міжнародний журнал про духовність та лідерство в організації. – 2013. – Том 1. – № 1. – Січень. – С. 47–80. – Режим доступу: https://www.iispiritualleadership.com/wp-content/uploads/SLTISOL_SI.pdf#page=47

10. Келлі А. Фіпс Духовність і стратегічне лідерство: вплив духовних переконань на прийняття стратегічних рішень J Bus Ethics [електронний ресурс] / Келлі А. Фіпс. – 2012. – С. 177–189. – Режим доступу: http://homepages.se.edu/cvonbergen/files/2013/01/Spirituality-andStrategic-Leadership_The-Influence-of-Spiritual-Beliefs-on-Strategic-Decision-Making.pdf

11. Карін Кленке Автентичне лідерство: перспектива себе, лідера та духовної ідентичності [електронний ресурс] / Карін Кленке // International Journal of Leadership Studies. – 2007. – №3. – Вип. 1. – С. 68–97. – Режим доступу: https://www.regent.edu/acad/global/publications/ijls/new/vol3iss1/klenke/Klenke_IJLS_V3Is1.pdf

References:

1. Vivekananda Swami (2012), Karma yoha [Karma Yoga], Practical Vedanta, M. : Amrita Rus, p. 224

2. Moiseev, N. N. (2001), Unyversum [Universum], Information, Society, M., p. 200

3. Naumenko, G. M. (2002), Тайны сознания [Secrets of Consciousness], The path to health, M., p. 583

4. Roerich, E. I. (2003), Sokrovennoe Znanye [Secret Knowledge], Theory and practice of Agni Yoga, In search of truth, Publishing house: RIPOL Classic, p. 800

5. Romanovsky, O. G., Mikhailichenko, V. E. (2007), Fylosofiia dostiahnennia uspiyku psykholohichnyirekt

[Philosophy of Success Achievement], Kh.: NTU “KhPI”, p. 696

6. Romanovsky, A G., Mikhailichenko, V. E. (2016), Rol samosovershenstvovaniya v dukhovnom razvytyu cheloveka y ego mekhanyzmy [The role of self-improvement in the spiritual development of a person and its mechanisms], Problems of engineering and pedagogical education, no 52–53, pp. 388–396

7. Uchenye yohy o psykhicheskom myre cheloveka (2003), [Teaching of yoga about the mental world of man], Collection: per. from English comp. N. Kovaleva, Moscow : Ripol Classic, p. 304

8. Shmakov, V. (2016), Zakon synarkhyy [Law of synarchy], Sofia, p. 320

9. Louis, W. (Jody) (2013), Do teorii dukhovnoho intelektu ta rozvytku dukhovnoho lidera [Fry and Cindy Graves Wigglesworth], Toward a Theory of Spiritual Intelligence and Spiritual Leader Development. International journal on spirituality and organization leadership, vol. 1, no. 1, January, pp. 47–80, available at: https://www.iispiritualleadership.com/wp-content/uploads/SLTISOL_SI.pdf#page=47

10. Kelly, A. Phipps (2012), Dukhovnist i stratehichne liderstvo: vplyv dukhovnykh perekonan na pryiniattia stratehichnykh rishen J Bus Ethics [Spirituality and Strategic Leadership: The Influence of Spiritual Beliefs on Strategic Decision Making J Bus Ethics], pp. 177–189, available at: http://homepages.se.edu/cvonbergen/files/2013/01/Spirituality-and-Strategic-Leadership_The-Influence-of-Spiritual-Beliefs-on-Strategic-Decision-Making.pdf

11. Karin Klenke (2007), Avtentychne liderstvo: perspektyva sebe, lidera ta dukhovnoi identychnosti [Authentic Leadership: A Self, Leader, and Spiritual Identity], Perspective International Journal of Leadership Studies, vol. 3, iss. 1, pp. 68–97, available at: https://www.regent.edu/acad/global/publications/ijls/new/vol3iss1/klenke/Klenke_IJLS_V3Is1.pdf

12. global/publications/ijls/new/vol3iss1/klenke/Klenke_IJLS_V3Is1.pdf

Стаття надійшла до редколегії 05.12.2021

378.12:378.14

Лідер. Еліта. Суспільство

Leader. Elite. Society

doi: 10.20998/2616-3241.2021.1.04

Світлана Резнік

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”;

Харків, Україна

ORCID: 0000-0001-8310-1242

E-mail: svreznik@i.ua

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА АКАДЕМІЧНЕ ЛІДЕРСТВО

Анотація: у роботі було обґрунтовано взаємозв'язок академічної доброчесності та академічного лідерства. Проаналізовано причини порушення здобувачами вищої освіти академічної доброчесності та визначено основні напрями роботи із ними, які включають їхню мотивацію щодо додержання вимог академічної доброчесності та засвоєння відповідних цінностей; навчання культури академічної доброчесності; контроль дотримання принципів доброчесності на практиці.

Ключові слова: академічна доброчесність, академічне лідерство, професор, здобувач вищої освіти, майбутній фахівець освітніх, педагогічних наук.

Svitlana Reznik

candidate of pedagogical sciences, associate professor, associate professor of the department of pedagogy and psychology of management of social systems academician

I. Zyazyun, National Technical University

“Kharkiv Polytechnic Institute”;

Kharkiv, Ukraine

E-mail: svreznik@i.ua

ACADEMIC VIRTUE AND ACADEMIC LEADERSHIP

Abstract: the work contains substantiation of a mutual link between academic virtue and academic leadership. The reasons for academic virtue violation by applicants for higher education have been analyzed, and the main areas of working with them have been determined. These areas include motivating them regarding observing the academic virtue requirements and acquisition of corresponding values; teaching the culture of academic virtue; the control of observing the academic virtue principles in practice.

Key words: academic virtue, academic leadership, professor, applicant for higher education, future specialist in education and pedagogical sciences.

An extended abstract of a paper on the subject of:
“Academic virtue and academic leadership”

Problem setting. Formation of an integral academic environment is an important scientific and practical problem of today. Authority and trust to the outcomes of scientific, pedagogic, and teaching activities are determined to a great extent by observing the principles of academic virtue by both teachers, scientists, and higher education applicants.

Recent research and publications analysis. The formation of the academic virtue system at higher education institutions is viewed by scientists at various levels: the general issues of corresponding practices organizing (A. Artiukhov, I. Dehtiar'ova, D. Kozin, N. Sorokina, Ya. Tyts'ka, T. Finikov, N. Yurko), academic virtue violations, in particular plagiarism detection (A. Verhun, K. Koval'chuk, M. Lytvyn, A. Mel'nychenko, T. Michman, L. Savenkova, N. Stukalo, S. Chukanova), formation of academic virtue culture in training-and-education process participants (V. Zinchenko, I. Kudinov, S. Revuts'ka, N. Shlikhta). Still insufficiently studied remains the task of substantiation and disclosing the connection and mutual determination between academic leadership and academic virtue.

Paper objective. Therefore, the aim of the article is to determine the significance of academic virtue within the context of academic leadership manifestation and development.

Paper main body. Based on the undertaken literary sources analysis, it has been established that the characteristics and peculiarities of academic leadership suppose observing certain academic values, for in this case only can a professor be an example, a role model, an embodiment of exceptional behavior and interact with colleagues successfully.

In the course of analysis, the authors established the three main areas of work

with applicants for higher education: 1) motivation; 2) training; 3) control.

The motivation of applicants for higher education as to observing the requirements of academic virtue and assimilation of corresponding values is to provision for:

- forming an environment of inadmissibility of academic virtue violations;
- enhancing understanding of the importance of individual acquisition of professional and science-and-research competencies;

- enhancing recognition of mastering the communicative competency, in particular the skills in oral and written communication that provide competitive advantages to a specialist in a modern information society;

- encouragement to analyze the connection between fulfillment of training tasks with observing the academic virtue principles and development of scientific thinking, critical analysis, etc.;

- giving written tasks to higher education applicants in the most urgent and disputable topics that correspond to the current trends in development of science and practice.

The training of higher education applicants in the culture of academic virtue is to include:

- work on written communication skills that has to be supported with a sufficient amount of tasks, time, and gradual complication of the written work;

- mastering the logic of exposition, the abilities to support one's ideas with arguments, generalizing, counterapposition of thoughts, formulating one's own ideas, suppositions, conclusions, summary compilation, etc.;

- assimilation of the rules of citation, references, and formulating the list of literary sources.

The control of observing the academic

virtue principles is to be directed at:

- establishing clear criteria of control on observing the academic virtue and informing the applicants for higher education about them;

- the use of special computing software as an auxiliary tool for detecting plagiarism by lecturers and applicants for higher education;

- establishing the outcomes of academic virtue violations and observing them in learning, teaching, and scientific activities.

Conclusions of the research. *Therefore, the work contains substantiation of a mutual link between academic virtue and academic leadership. The necessity in development of academic culture as early as in the*

course of a future pedagogue's training has been established, in particular, for a future specialist in education and pedagogical sciences. The reasons for academic virtue violation by applicants for higher education have been analyzed, and the main areas of working with them have been determined. These areas include motivating them regarding observing the academic virtue requirements and acquisition of corresponding values; teaching the culture of academic virtue; the control of observing the academic virtue principles in practice. The perspectives of further research lay in the area of developing pedagogic conditions to form academic leadership in applicants for higher education.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Створення доброчесного академічного середовища – важлива науково-практична проблема сьогодення. Таке середовище є основою забезпечення якісної освіти майбутніх фахівців будь-якого профілю у вищій школі, оскільки передбачає належне виконання обов'язків всіма учасниками освітнього процесу відповідно до найкращих світових практик, соціальних вимог та морально-етичних норм. Авторитетність та довіра до результатів наукової, педагогічної, навчальної діяльності значною мірою визначається дотриманням принципів академічної доброчесності як викладачами, науковцями, так і здобувачами освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Створення системи академічної доброчесності у закладах освіти розглядається науковцями у різних площинах: загальні питання організації відповідних практик (А. Артюхов, І. Дегтярьова, Д. Козін, Н. Сорокіна, Я. Тицька, Т. Фініков, Н. Юрко), порушення академічної доброчесності, зокрема виявлення плагіату (А. Вергун, К. Ковальчук, М. Литвин, А. Мельниченко, Н. Стукало, Т. Мічман,

Л. Савенкова, С. Чуканова), формування культури академічної доброчесності учасників освітньо-наукового процесу (В. Зінченко, І. Кудінов, С. Ревуцька, Н. Шліхта).

Виділення не вирішених раніше частини загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Недостатньо дослідженою лишається завдання обґрунтування та розкриття взаємозв'язку та взаємообумовленості академічного лідерства та академічної доброчесності.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Отже, метою статті є визначення значущості академічної доброчесності у контексті прояву та розвитку академічного лідерства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Академічне лідерство часто пов'язується з науковою діяльністю викладачів вищої школи. Б. Макфарлейн провів дослідження академічного лідерства у Великобританії, у межах якого було здійснено опитування та інтерв'ювання професорів університетів (було отримано загалом 233 анкети та проведено 15 інтерв'ю). За результатами дослідження понад 60% опитаних професорів вважають дослідницьку діяльність основним своїм призначенням. Більше третини респондентів (36%), однак, бачать

свою роль у комбінації більшої кількості факторів, які включають також викладання, управління та/або виконання неформальних обов'язків у межах установи, але навіть вони критично важливим все ж вважають

дослідницьку діяльність, яка включає публікації та отримання грантів [6]. Результати опитування стосовно ролі професора згідно з дослідженням Б. Макфарлейн показано у табл. 1.

Таблиця 1

Уявлення про роль професора (за рангом, % згоден/повністю згоден) [6]

Роль професора	% згоден/повністю згоден
Допомагати іншим колегам розвиватися	100
Лідерство в дослідженні	98
Бути зразком для наслідування	98
Дотримання академічних стандартів	96
Вплив на роботу та напрямок діяльності університету	88
Вплив на громадськість (суспільну думку)	84
Представництво кафедри в університеті	76
Лідерство в навчанні	84
Отримання фінансування	49

Як видно з таблиці, більшість опитаних вважає лідерство у дослідженні як одну з найбільш важливих ролей професора, лідерство у навчанні за рангом зайняло значно нижчу позицію.

Макфарлейном Б. було визначено ролі професора як інтелектуального лідера:

- “взірець” (для наслідування);
- “наставник” (особливо для молодих колег);
- “просвітитель” (у тому числі для широкої громадськості);
- “захисник” (прибічник академічних цінностей, наприклад, при рецензуванні та ін.);
- “куратор” (одержувач грантів, ресурсів, контрактів та інших комерційних можливостей);
- “посол” (від імені університету на національному та міжнародному рівні) [6].

Макфарлейн Б. зазначає, що “професори представляють значну інтелектуальну цінність для інститутів, але їхня робота як інтелектуальних лідерів має бути визнана чіткіше з точки зору як моральної, так і функціональної цінності” [6, с. 71].

Еванс Л., Хомер М., Мерсер Дж. визначають професорське академічне лідерство як певний вплив, який професійна взаємодія, поведінка чи інтелектуальність професорів здійснює на робочу взаємодію,

поведінку чи інтелектуальність інших. Ці автори також провели опитування професорів університетів у Великобританії, досліджуючи академічне лідерство [3, с. 5].

Результати дослідження показали, що понад 40% опитаних професорів на позицію “надзвичайно” важливо поставили забезпечення академічного лідерства (рейтинг 10 із 10 за шкалою важливості). Ще 45% оцінили його як “дуже важливе” (8 або 9 за 10-бальною шкалою) [3, с. 2]. У той же час, ці автори застерігають: до отриманих результатів, відповідно до яких академічне лідерство є ключовим аспектом професорської ролі, потрібно ставитись із обережністю, оскільки вибірка може не бути репрезентативною (відповіді на анкети надіслали тільки ті, хто забажав).

У той же час, дослідження Л. Еванс, М. Хомер, Дж. Мерсер показали, що академічне лідерство більшість респондентів пов'язують із наставництвом, а також дослідницькою діяльністю. Викладання та педагогіка набагато менше вказується ними у визначенні поняття “академічне лідерство” [3, с. 3]. Вважаємо, що недооцінка педагогічної діяльності у структурі академічного лідерства є дискусійною, проте обговорення цього питання виходить за межі предмету дослідження

Визначення поняття “академічне лідерство” у опитуванні професорів [3]

Визначення	Відповіді
наставництво/консультування інших	96%
демонстрація зразкової вченості та/або дослідницької експертності	93%
сприяння у визначенні порядку денного (актуальних напрямів) досліджень у своїй галузі	92%
вплив на розвиток галузі на міжнародному рівні	87%
брати на себе академічні (додаткові, неформальні) обов'язки в установі	80%
бути зразком для наслідування	79%
розсувати межі знань у своїй галузі	76%
відігравати важливу роль у загальнонаукових дисциплінах	76%
прояв майстерності викладання	64%
відігравати суттєву адміністративну роль в установі	50%
мати високий публічний статус	29%
проявити революційні досягнення у педагогіці своєї дисципліни	24%

у цій роботі. Наразі хотілося б зазначити, що окрім наставництва, наступні за значущістю фактори, які переважна більшість опитаних у цьому дослідженні професорів називають як прояв академічного лідерства, безпосередньо стосуються науково-дослідницької діяльності.

Еванс Л., Хомер М., Мерсер Дж. виявили лише один бар'єр для академічного лідерства: небажання професорів бути лідерами. Але також вони зазначають, що зустрічали прояв цього бар'єру в небагатьох випадках. Найбільшою ж перешкодою для певних аспектів академічного лідерства (а не академічного лідерства як такого) було визначено надмірне робоче навантаження. Автори зазначають, що “це створювало тиск у часі, змушуючи професорів розставляти пріоритети за конкретними ролями або елементами їх роботи та зменшуючи їх доступність для інших” [3, с. 5].

На основі проведеного дослідження автори зробили висновок, що для успіху професорам-лідерам потрібно:

- отримувати задоволення, допомагаючи іншим і відчуваючи, що вони зробили корисний внесок у їхній професійний чи кар'єрний розвиток;
- володіти здатністю впоратися із негативним ставленням або поведінкою (наприклад, упертістю, агресією, конфронтацією), які виявляють деякі люди,

яким вони намагаються допомогти;

- цінувати та отримувати задоволення від колегіальності та колегіальної взаємодії;
- мати високо розвинені соціальні навички;
- бути активними, а не реактивними, у задоволенні потреб молодших колег;
- бути вдумливими, тактовними та уважними до почуттів інших людей;
- бути не надто зосередженими на самозвеличенні чи саморекламі;
- виявляти обережність, вести себе етично та демонструвати справедливість;
- приділяти пріоритетну увагу потребам та інтересам молодших колег (у деяких випадках над своїми власними) [3, с. 7].

Отже, однією з характеристик успішного професора-лідера, яку назвали Л. Еванс, М. Хомер, Дж. Мерсер є етична поведінка, а також такі моральні чесноти як тактовність, справедливість та прагнення допомагати іншим.

У ще одному дослідженні, яке провели Л. Еванс, М. Хомер та С. Райнер, було визначено характеристики ефективного та неефективного професора-лідера. Вони провели опитування 1223 непрофесійних вчених, викладачів, наукових співробітників та асистентів. Отримані результати показали, що немає чіткого визначення поняття академічного лідерства, отже, різними респондентами

воно трактується по-різному. Цікаво, що при такому широкому опитуванні було встановлено, що тільки незначна меншість респондентів ототожнює це поняття з формальною роллю, більшість же опитаних – із лідерством у сфері досліджень (інтелектуальне лідерство) та наставництвом інших, особливо молодших колег [4].

Отримані в результаті опитування характеристики ефективних професорів включали:

- явна турбота про розвиток (непрофесорських) колег, їхній добробут і благополуччя;

- здатність давати поради, допомагати та наставляти колег (які потребують або хочуть цього);

- постійні та послідовні досягнення, які обґрунтовано визнані міжнародною спільнотою як видатні;

- інтерес до установи/відділу та дисциплінарної сфери;

- рольовий зразок або приклад професійної поведінки та/або діяльності, яка є винятковою;

- доступність [4, с. 3].

Характеристики неефективної поведінки професора включали:

- самозаглиблення;

- егоцентризм;

- некомпетентність;

- небажання виконувати свої обов'язки (наприклад, беручи на себе додаткові завдання чи ролі);

- відсутність емпатії;

- знущання або агресивність;

- лінь [4, с. 3–4].

Ми вважаємо, що наведені характеристики та особливості академічного лідерства передбачають додержання певних академічних цінностей, адже тільки у цьому випадку професор може бути взірцем, рольовою моделлю, прикладом виняткової поведінки та успішно наставляти колег. У деяких із цих робіт прямо йдеться про те, що професор має бути прибічником академічних цінностей, демонструвати етичну та справедливую пове-

дінку, бути уважним до інших та проявляти турботу щодо розвитку молодих колег. Отже, один із висновків, які потрібно зробити, пов'язаний із тим, що між лідерством у академічній сфері та академічною доброчесністю є тісний, безпосередній взаємозв'язок.

У одній із наших попередніх робіт, на основі проведеного аналізу та узагальнення досліджень у сфері академічного та викладацького лідерства, було запропоновано модель результатів наукової діяльності педагога вищої школи як показника викладацького лідерства. Модель включає здатність до:

- проведення досліджень;

- представлення результатів дослідження;

- популяризації;

- співпраці;

- самовдосконалення;

- наставництва та сприяння дослідженням;

- організації та самоорганізації [7].

Нами було зазначено, що модель “відображає здобуття викладачем все більшого наукового досвіду, розвиток його наукової компетентності та кар'єрне просування. Молодий науковець, перш за все, основну увагу зосереджує на проведенні дослідження та самовдосконаленні, дещо пізніше – на представленні результатів, популяризації та співпраці. Здатність до наставництва, сприяння дослідженням та організації демонструють тільки досвідчені науковці, що можуть передавати досвід й керувати групою науковців” [7, с. 55]. Вважаємо також, що під час освіти та підготовки майбутнього педагога до успішного здійснення наукової діяльності особливу увагу потрібно приділяти цінностям академічної доброчесності та розвитку у здобувачів вищої освіти готовності слідувати ним. Академічна доброчесність – принципово важлива для кожної зі складових зазначеної моделі.

Муромець В., Чорнойван Г. Драч І., розглядаючи проблему дослідницького

лідерства, також підкреслюють закономірність залежності ефективності дослідницького лідерства від узгоджених спільних цінностей.

Дослідницьке лідерство вони аналізують у інституціональному контексті, зокрема вони визначають це поняття як “управління науковою діяльністю в університеті, що реалізується шляхом недиригентного впливу на працівників на основі довіри, партнерства і відповідальності задля проведення досконалих досліджень. Дослідницьке лідерство ґрунтується на баченні лідером стратегії та прогнозуванні очікуваних результатів дослідження, створенні та підтримці команди послідовників, здатності надавати їм енергію та надихати” [2, с. 13].

Хоча, на відміну від цих науковців, нас більше цікавить особистісний вимір лідерства у академічному середовищі, ніж інституціональний, цікавим, на наш погляд, є значення, яке вони надають цінностям як умові ефективного лідерства: “організаційні цінності слугують основою для вибору альтернатив руху та “фільтру” поведінки як організації в цілому, так і окремих її представників. До цінностей дослідницького лідерства належать як цінності управлінської діяльності (довіра, партнерство і відповідальність), так і цінності, на яких ґрунтується проведення досліджень (свобода самовираження і самореалізації, доброчесність, моральна відповідальність за використання результатів дослідження)” [2, с. 14].

Близькою для нас є точка зору дослідників О. Романовського та Н. Середи, які підкреслюють тезу, що справжнє лідерство може бути тільки на основі моральних чеснот. Вони наголошують: “лідери повинні практикувати етику, засновану на чесноті, швидше ніж етику, засновану на правилах (нормативну етику). Етика чесноти не заперечує необхідності правил, але наполягає на тому, що вони не можуть бути граничним обґрунтуванням етики. Правила мають слугувати чесноті. Це – належний

порядок речей. Доброчесність завжди має оригінальний, творчий і багатогранний характер” [8, с. 23]. Доброчесність “породжує довіру, без якої лідерство просто неможливе” [8, с. 23].

Згідно з Кодексом етики академічних взаємовідносин та доброчесності НТУ “ХП” академічна доброчесність – “це сукупність етичних принципів і визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання і провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень” [5, с. 2].

Порушенням академічної доброчесності вважається: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво [5, с. 4].

Важливою складовою професійної підготовки майбутнього педагога, зокрема майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук, має бути розвиток академічної культури. Здобувачі вищої освіти мають усвідомити неприпустимість порушення академічної доброчесності як під час навчання у закладі вищої освіти, так і під час педагогічної та наукової діяльності у професійному житті. Формування готовності до викладацького лідерства у майбутніх магістрів освітніх, педагогічних наук не можливе без поширення культури академічної доброчесності.

Власні спостереження, бесіди із викладачами та здобувачами вищої освіти і аналіз досліджень із цієї теми свідчить, що сприянню розвитку академічної доброчесності у здобувачів освіти потрібно приділяти особливу увагу. На жаль, практика вдатись до шахрайства у навчанні та науково-дослідницькій роботі не завжди і не всіма здобувачами вищої освіти усвідомлюється як неприпустима.

У 2015 році В. Бакіров представив результати дослідження групи вчених за проектом “Академічна культура українського студентства: основні чинники фор-

мування та розвитку”, виконаним за грантом від Міжнародного фонду “Відродження”. Дослідження показало, що “переважна більшість студентів (понад 90%) використовує плагіат в тій чи іншій формі” [1, с. 14]. Більше того, “знання про те, що їхні дії є плагіатом, майже не спиняє студентів від використання плагіату в своєму навчанні” [1, с. 14].

Основними практиками використання плагіату в студентському навчанні студенти назвали: переписування тексту з джерела власними словами без посилань на джерело (49%), завантаження есе та інших видів робіт із безкоштовних сайтів рефератів та використання їх як власних (37%), використання чужих текстів (повне або часткове) без вказівки на авторство (31% опитаних). Тільки 53 % вказали, що їх інформують про критерії виявлення плагіату. Про те, що використання чужих текстів (повне або часткове) без вказівки на авторство є плагіатом, знають 77% опитаних студентів; відповідно про завантаження есе та інших видів робіт із безкоштовних сайтів рефератів і використання їх як власних у контексті плагіату – 65 % дали ствердну відповідь, а про використання чужих текстів дослівно із посиланням на інше джерело – 41% опитаних [1, с. 15–17].

Серед причин поширення практик плагіату студентами були названі такі:

- необхідність виконання великого обсягу письмових робіт протягом навчального семестру/року;
- повторюваність/неактуальність тем письмових робіт / розрив між темами та сучасними/актуальними/цікавими потребами;
- відсутність практичного застосування (перспективи застосування) результатів робіт;
- відсутність розуміння необхідності та мети написання письмових робіт (не профільні, не цікаві, застарілі предмети);
- звичайнені дії, що пов'язані з умовами підготовки письмових робіт в середній школі;
- ставлення викладачів до плагіату

(нейтральне або відверто потурання);

- низький рівень професіоналізму, мотивації та зацікавленості викладачів;
- відсутність чітких та універсальних норм щодо оцінки оригінальності текстів, а також її зв'язку з оцінкою письмової роботи [1, с. 18].

Як видно з наданих відповідей студентів, більшість названих ними причин є зовнішніми, організаційними, пов'язаними із загальними умовами, навчальним середовищем, діяльністю викладачів. Не заперечуючи важливості цих зовнішніх факторів та необхідності подолання цих недоліків у практиці вищої освіти, вважаємо за необхідне наголосити й на інших причинах порушення здобувачами вищої освіти академічної доброчесності.

З нашої точки зору, такими причинами є також:

- небажання дотримуватись цінностей академічної доброчесності, зокрема через складність письмової роботи, необхідність докласти значні зусилля та витратити досить велику кількість часу для написання оригінальної, власної роботи. У цьому випадку можливість присвоєння чужого тексту та доступність таких текстів завдяки Інтернету є спокусою, щоб піти “легшим” шляхом та позбавитись труднощів самостійної письмової роботи;
- низький рівень умінь письмового мовлення. Здобувачі вищої освіти не завжди на високому рівні володіють розвинутими здатностями викладати свої аргументи, ідеї письмово, мають мало такої практики, сумніваються у своїх можливостях, й тоді плагіат стає “рішенням” для того, щоб виконати завдання, яке бачиться як заважка для самостійної роботи.

Аналізуючи різноманітні причини порушення академічної доброчесності, ми визначили три основних напрями роботи із здобувачами вищої освіти: 1) мотивація; 2) навчання; 3) контроль.

Мотивація здобувачів вищої освіти щодо виконання вимог академічної доброчесності та засвоєння відповідних цінностей

має передбачати:

- створення середовища неприпустимості порушень академічної доброчесності;

- сприяння розумінню важливості самостійного оволодіння професійною компетентністю та науково-дослідницькою компетентністю;

- сприяння усвідомленню важливості оволодіння комунікативною компетентністю, зокрема умінь усного та письмового мовлення, які надають конкурентних переваг фахівцю у сучасному інформаційному суспільстві;

- заохочення до аналізу взаємозв'язку між виконанням навчальних завдань із дотриманням принципів академічної доброчесності та розвитком наукового мислення, критичного аналізу інформації тощо;

- надання письмових завдань здобувачам освіти з найбільш актуальних, цікавих, дискусійних тем, які відповідають сучасним тенденціям розвитку науки та практики.

Мотивація майбутніх фахівців освітніх, педагогічних наук спрямована на те, щоб викликати у здобувачів освіти зацікавленість, яка засновується на прагненні стати справжнім професіоналом та пізнавальних потребах особистості.

Навчання здобувачів вищої освіти культури академічної доброчесності повинна включати:

- відпрацювання навичок писемного мовлення, що має забезпечуватись достатньою кількістю завдань, часу та поступовим ускладненням писемної роботи;

- оволодіння логікою викладу, здатностями аргументації своєї думки, узагальнення, зіставлення думок, формулювання власних ідей, припущень, висновків, складання анотації тощо;

- засвоєння правил цитування, посилання та оформлення списку використаних джерел.

Список літератури:

1. Бакіров В. С. Академічна куль-

Контроль дотримання принципів академічної доброчесності має спрямовуватись на:

- визначення чітких критеріїв перевірки дотримання академічної доброчесності та інформування про них здобувачів вищої освіти;

- використання викладачами та здобувачами вищої освіти комп'ютерних спеціальних програм як допоміжного засобу для виявлення плагіату;

- встановлення наслідків порушення академічної доброчесності та їх дотримання у навчанні, викладанні та науковій діяльності.

Цілеспрямована, поетапна робота зі здобувачами вищої освіти дозволить поширити цінності академічної доброчесності, яким вони будуть слідувати як у своїй навчальній, так і в подальшому – у професійній педагогічній діяльності. Формуванню академічної культури потрібно приділяти особливу увагу як необхідній умові становлення молодого фахівця та його розвитку як академічного лідера.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, у роботі було обґрунтовано взаємозв'язок академічної доброчесності та академічного лідерства. Визначено необхідність розвитку академічної культури вже під час професійної підготовки майбутнього педагога, зокрема майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук. Проаналізовано причини порушення здобувачами вищої освіти академічної доброчесності та визначено основні напрями роботи із ними, які включають їхню мотивацію щодо дотримання вимог академічної доброчесності та засвоєння відповідних цінностей; навчання культури академічної доброчесності; контроль дотримання принципів доброчесності на практиці. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці педагогічних умов формування академічного лідерства у здобувачів вищої освіти.

тура українського студентства: основні фактори формування та розвитку [електронний ресурс] / В. С. Бакіров. – 2015. –

Режим доступу: <http://fond.sociology.kharkov.ua/index.php/ru/news-ru/162-round>

2. Драч І. Дослідницьке лідерство в сучасному університеті / І. Драч, В. Муромець, Г. Чорнойван. – К. : ДП НВЦ “Пріоритети”. – 2017. – С. 40

3. Еванс Л. Професорське академічне керівництво в неспокійні часи: погляд професора [електронний ресурс] / Л. Еванс, М. Гомер, Дж. Мерсер // Підсумковий звіт. – Лондон: Лідерський фонд вищої освіти. – 2012. – С. 13. – Режим доступу: <https://www.advance-he.ac.uk/>

4. Еванс Л. Провідні професори: вивчення точок зору “лідерів” стосовно професорського лідерства [електронний ресурс] / Л. Еванс, М. Гомер, С. Рейнер // Підсумковий звіт. – Лондон: Лідерський фонд вищої освіти. – 2011. – С. 8. – Режим доступу: <https://www.advance-he.ac.uk/>

5. Кодекс етики академічних взаємовідносин та доброчесності НТУ “ХПІ”. – 2019. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://library.kpi.kharkov.ua/files/documents/code_ethics.pdf

6. Макфарлейн Б. Професори як інтелектуальні лідери: становлення, ідентичність та роль / Б. Макфарлейн // Дослідження вищої освіти. – 2011. – №36(1). – С. 57–73

7. Резнік С. М. Результати наукової діяльності педагога вищої школи як показник викладацького лідерства / С. М. Резнік // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – 2020. – №73(2). – С. 52–56

8. Романовський О. Г. Особистість сучасного керівника в аспекті теорії духовного лідерства / О. Г. Романовський, Н. В. Середа // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. – №3. – С. 20–27

References:

1. Bakirov, V. S. (2015), *Akademichna kul'tura ukrains'koho studentstva: osnovni faktory formuvannia ta rozvytku* [Academic culture in Ukrainian students' youth: the main factors of formation and development], available at: <http://fond.sociology.kharkov.ua/index.php/ru/news-ru/162-round> [in Ukrainian]

2. Drach, I., Muromets', V., Chornojvan, H. (2017), *Doslidnyts'ke liderstvo v suchasnomu universyteti* [The research leadership at a modern university], K. : DP NVTs “Priorytety”, p. 40 [in Ukrainian]

3. Evans, L., Homer, M., Mercer, J. (2012), *Profesorske akademichne kerivnytstvo v nespokiini chasy: pohliad profesora* [Professorial academic leadership in turbulent times: the professoriate's perspective], Final Report. London: Leadership Foundation for Higher Education, p. 13, available at: <https://www.advance-he.ac.uk/>

4. Evans, L., Homer, M., Rayner, S. (2011), *Providni profesory: vuvchennia tochok zoru “lideriv” stosovno profesorskoho liderstva* [Leading professors: examining the perspectives of the led' in relation to professorial leadership], Final Report, London: Leadership Foundation for Higher Education, p. 8, available at: <https://www.advance-he.ac.uk/>

5. Kodeks etyky akademichnykh vzaiemovidnosyn ta dobrochesnosti NTU “KhPI” [The Code of Academic Relationships Ethics and Virtue of the NTU “KhPI”] (2019), available at: http://library.kpi.kharkov.ua/files/documents/code_ethics.pdf [in Ukrainian]

6. Macfarlane, B. (2011), *Profesory yak intelektualni lidery: stanovlennia, identychnist ta rol* [Professors as intellectual leaders: formation, identity and role], *Studies in Higher Education*, no. 36(1), pp. 57–73

7. Reznik, S.N. (2020), *Rezultaty naukovoї diial'nosti pedahoha vyschoї shkoly iak pokaznyk vykladats'koho liderstva* [The results of a higher education pedagogue's scientific activities as an indicator of teacher's leadership], *Scientific journal of NPU named after M. P. Drahomanov*, no. 73(2), pp. 52–56 [in Ukrainian]

8. Romanovskyi, O., Sereda, N. (2013), *Osobystist' suchasnoho kerivnyka v aspekti teorii dukhovnoho liderstva* [Personality of the modern leader in the aspect of the theory of spiritual leadership], *Theory and practice of management of social systems*, no. 3, pp. 20–27 [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редколегії 06.12.2021

Лідер. Еліта. Суспільство

Leader. Elite. Society

УДК: 159.99:316.46:371.8

doi: 10.20998/2616-3241.2021.1.05

Ніна Підбуцька

доктор психологічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”;

Харків, Україна

ORCID: 0000-0001-5319-1996

E-mail: podbutskaya_nina@ukr.net

Анастасія Книш

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”;

Харків, Україна

ORCID: 0000-0003-0211-2535

E-mail: n_knysh@ukr.net

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІКОМУНІКАТИВНОЇ ЕМПАТІЇ СТУДЕНТІВ-ЛІДЕРІВ

Анотація: розглянуто проблему прояву полікомунікативної емпатії у студентів, що характеризуються вираженими лідерськими якостями. Було проаналізовано роль емпатії в становленні лідерського стилю студентів. В ході дослідження було визначено, що емпатія є однією з найбільш важливих рис в структурі особистості сучасного студентського лідера, а її формуванню має приділятися особлива увага в закладах вищої освіти. Емпіричне дослідження лідерських здібностей дозволило визначити, що близько 29% студентів володіють вираженими на високому рівні лідерськими здібностями. Аналіз гендерних особливостей прояву полікомунікативної емпатії студентів-лідерів дозволив визначити, що у дівчат емпатія розвинена краще, ніж у хлопців. В статті наводяться перспективні напрямки розвитку теми дослідження.

Ключові слова: лідер, лідерство, емпатія, полікомунікативна емпатія, гендер, студенти, майбутні фахівці.

Nina Pidbutska

doctor of psychological sciences, professor, professor of the department of pedagogy and psychology of management of social systems academician I. Zyazyun,

National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”;

Kharkiv, Ukraine

Email: podbutskaya_nina@ukr.net

Anastasia Knysh

candidate of psychological sciences, associate professor, associate professor of pedagogy and psychology of management of social systems academician I. Zyazyun,
National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”;
Kharkiv, Ukraine
Email: n_knysh@ukr.net

GENDER FEATURES OF POLYCOMMUNICATIVE EMPATHY OF LEADING STUDENTS

Abstract: *the article considered the problem of manifestation of polycommunicative empathy in students with strong leadership qualities. The role of empathy in the formation of students' leadership style was analyzed. The study found that empathy is one of the most important features in the personality structure of a modern student leader, and its formation should be given special attention in higher education institutions. An empirical study of leadership skills revealed that about 29% of students have a high level of leadership skills. The analysis of gender peculiarities of the manifestation of polycommunicative empathy of students-leaders allowed to determine that empathy is better developed in girls than in boys. The article presents promising areas of development of the topic.*

Key words: *leader, leadership, empathy, polycommunicative empathy, gender, students, future specialists.*

Nina Pidbutska, Anastasiia Knysh

An extended abstract of the paper on the subject of:

“Gender features of polycommunicative empathy of student leaders”

Problem setting. *The urgency of the topic of educational leadership is due to the fact that the strategy for the development of higher education in Ukraine for 2021–2031, leadership is defined as one of the important areas of professional development. It is difficult to overestimate the role of educational leadership in the process of forming a modern specialist. Research conducted around the world indicates that student leadership promotes the development of high learning outcomes, entrepreneurial skills, communication skills. Purposeful leadership development programs help create an atmosphere of greater student involvement in the educational process. However, researchers agree that the development of all these indicators could be facilitated not only by leadership development programs or the presence of strong leaders in groups, but also favorable conditions for self-development on*

campus or active social interaction between participants in the educational process. At the same time, researchers from all over the world agree with the fact that student leaders who are ready to boldly demonstrate their views, positions, beliefs can act as role models for their followers. In this context, the ability of student leaders not only to realize the moods and interests of their followers, but also to literally feel them, plays an extraordinary role. This ability can provide a developed empathy. By over-focusing on research into the willpower, intellectual qualities of leaders, researchers often forget that leadership is a social phenomenon, and its success depends on the quality of interpersonal communication between leader and followers, based on empathy.

Recent research and publications analysis. *Recent research shows that student leadership is a very heterogeneous pheno-*

menon that brings together people with different personalities, aspirations, goals, and responsibilities. It is very important that the type of leadership to which students belong contributes to the constructive development of their followers and creates conditions for the demonstration of positive learning models. In our study, we rely on the definition of leadership proposed by O. Romanovsky: "Leadership is a three-component phenomenon: leadership as a person; leadership as a team; leadership as a process. The combination of certain components ensures the consistent movement of the leader and his team to achieve the goal and achieve the objectives. The absence of at least one of the components leads to the blocking of the realization of the leadership potential of the individual".

In determining the type of educational leadership, such characteristics of student leaders as empathy are extremely important. The broadest definition of empathy was proposed by R. Bar-On, who defined it as the ability to deeply feel the emotional states, goals and values of others, accompanied by a desire to support other people and help when needed.

In the works of N. Pidbutska the importance of empathy in the context of the formation of professionalism of the individual is considered. The researcher proves that empathy as one of the indicators of the emotional sphere of a person plays a decisive role in the formation of a mature person who is able to demonstrate social responsibility and consistency. Leading students need more than anyone else to develop this aspect of professionalism, because their integrity, responsibility, ability to adhere to their own values depends not only on their own success, but also the success of their followers.

Paper objective was to present the results of the study of gender characteristics of polycommunicative empathy of student leaders.

Paper main body. In order to realize the purpose and objectives of the article, we

conducted a study with the participation of 214 students of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute". The study was conducted in two stages.

At the first stage, students were tested using the method of "Diagnosis of leadership skills" E. Krushelnytsky, E. Zharikov. According to the results of this testing, a group of students with a high level of leadership skills was selected – 64 students, including 28 girls and 36 boys.

At the second stage, a study was conducted with the involvement of student leaders, for which the method "Diagnosis of the level of polycommunicative empathy" was used. Yusupova. A comparison was made based on the results of this technique.

The data obtained show that none of the males or females has a very high level of empathy. 9.09% of girls have a high level of empathy, so they are sensitive to the needs and problems of others, generous, able to forgive a lot, are interested in people; emotionally sensitive; try to avoid conflicts and find compromise solutions; tolerate criticism well; prefer to work with people; constantly need social approval for their actions. As for the boys, they do not have a high level. 70% of males and 81.82% of females have an average level of empathy, so in interpersonal relationships they are more likely to judge others by their actions than to trust their personal impressions; emotional manifestations are under self-control; in communication attentive, trying to understand more than what is said in words, when reading works of art and watching movies more often watch the action than the experiences of the characters; can not predict the development of relations between people, so it turns out that their actions are unexpected for them. Low prevalence among boys – 30%, in turn for girls – 9.09%, which means that respondents have difficulty establishing contact with people, feel uncomfortable in noisy company, emotional manifestations in the actions of others sometimes seem incomprehensible and devoid of sense; most often prefer separate activities to a specific

case, rather than working with people; supporters of precise formulations and rational decisions; they have few friends, and those who are among them are valued for their clear mind and business acumen than for their sensitivity. A very low level of empathy was not found in this group of respondents.

Given the histogram data, we can trace the tendency that empathy is better developed in females than in males, presented in this sample. It should also be noted that a significant proportion of adolescents have an average level of empathy, which is typical of most people.

Empathy for animals is felt better by females (46.06%) - medium level than males (37.33%) – low level. We can say that internal mental objects are projected on animals. Accordingly, empathy for animals is empathy for oneself, feeling oneself through external objects. It is much more difficult for people to project their “inner world”, so it is more difficult to interact with them in the same way.

Empathy for the elderly is better developed in boys (43.33%) – medium level than in girls (38.18%) – low level.

In empathy for children there are slight differences in favor of girls (59.39% is dominated by the average level), boys have an average level of 48.66%. Such differences may be due to the fact that about 70% of the girls in this sample are single in their family, ie do not have siblings. Accordingly, the older a child has older siblings, the less empathetic he or she is to other children.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність теми освітнього лідерства обумовлюється тим фактом, що стратегією розвитку вищої освіти України на 2021–2031 рік, лідерство визначається як один із важливих напрямків розвитку фахівця. Важко переоцінити роль освітнього лідерства в процесі формування сучасного фахівця. Дослідження, що проводяться по

In empathy for the heroes of works of art can be traced a significant difference in favor of girls (53.93% average level). Such results can be explained by the lack of interest in fiction as a subject and reading as a way of structuring free time.

Empathy for strangers is better developed in females (63.63% have a high level) than in men, where the most common is the middle level (54%).

In general, on all scales of the method the level of empathy is higher in girls, except for the scale “Empathy for the elderly”. Respondents of this sample have the best developed empathy for parents, which makes their contribution to the process of forming a young person's personality the most significant.

Conclusions of the research: *The study found that empathy is one of the most important features in the personality structure of a modern student leader, and its formation should be given special attention in higher education institutions.*

A study of leadership skills revealed that about 29% of students have high levels of leadership skills.

The analysis of gender peculiarities of the manifestation of the field of communicative empathy of students-leaders allowed to determine that empathy is better developed in girls than in boys. This poses an important task for practical psychologists of higher education institutions to create special training programs that would promote the development of empathy in student leaders.

всьому світу вказують на те, що студентське лідерство сприяє розвитку високих навчальних результатів, підприємницьких та комунікативних навичок. Цілеспрямовані програми розвитку лідерства сприяють створенню атмосфери більшого включення студентів до освітнього процесу [6]. При цьому дослідники погоджуються, що розвитку усіх цих показників могли сприяти не тільки програми з вдосконалення лідерства чи

наявність виражених лідерів у групах, а й сприятливі умови для саморозвитку в кампусі чи активна соціальна взаємодія між учасниками освітнього процесу [9, 10].

Разом із тим дослідники з усього світу погоджуються з тим фактом, що студенти-лідери, які готові сміливо демонструвати свої погляди, позиції, переконання можуть виступати рольовими моделями для своїх послідовників. В цьому контексті надзвичайну роль відіграє здатність студентських лідерів не тільки усвідомлювати настрої та інтереси своїх послідовників, а й буквально відчувати їх. Таку здатність може забезпечити розвинена емпатія. Надмірно зосереджуючись на дослідженнях вольових, інтелектуальних якостей лідерів, дослідники часто забувають про те, що лідерство – це соціальний феномен, а його успіх залежить від якості міжособистісної комунікації між лідером та послідовниками, в основі чого лежить емпатія.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Останні дослідження показують, що студентське лідерство – це досить неоднорідне явище, яке об'єднує осіб із різними характерами, прагненнями, цілями, усвідомленнями власної відповідальності. Дуже важливо, щоб тип лідерства, до якого належать студенти, сприяв конструктивному розвитку їхніх послідовників та створював умови для демонстрації позитивних моделей навчання. В своєму дослідженні ми спираємося на визначення лідерства, запропоноване О. Романовським: “Лідерство – це трьохкомпонентне явище: лідерство як особистість; лідерство як команда; лідерство як процес. Поєднання визначених компонентів забезпечує послідовний рух лідера та його команди до досягнення мети та реалізації поставлених завдань. Відсутність хоча б одного з компонентів приводить до блокування реалізації лідерського потенціалу особистості” [4, с. 7].

При визначенні типу освітнього

лідерства надзвичайне значення має така характеристика студентських лідерів як емпатія. Найбільш широке визначення емпатії було запропоновано Р. Бар-Оном, який визначав її як здатність глибоко відчувати емоційні стани, цілі та цінності інших людей, що супроводжується бажанням надавати іншим людям підтримку та допомагати за потребою [7].

В роботах Н. Підбуцької розглядається важливість емпатії в контексті становлення професіоналізму особистості. Дослідниця доводить, що емпатія як один із показників емоційної сфери людини відіграє визначальну роль у становленні зрілої особистості, що здатна демонструвати соціальну відповідальність та послідовність [2]. Студенти-лідери як ніхто потребують у розвиткові саме цієї сторони професіоналізму, адже від їхньої цілісності, відповідальності, здатності дотримуватися власних цінностей залежить не тільки їхній власний успіх, а й успіх їхніх послідовників [3].

В роботах Д. Гоулмана, присвячених проблемі емоційного лідерства, переконливо доводиться, що емпатія є необхідним елементом будь-якого сучасного лідера. Лідер, що володіє навичками емпатії та може їх застосовувати, знаходиться не тільки у порозумінні зі своїми послідовниками, а ще й в доброму контакті з власними емоційними переживаннями. Емпатійність дозволяє лідеру приймати рішення, враховуючи різні характеристики соціальної ситуації та призначати на виконання завдань саме тих осіб, які скоріше за все досягнуть успіху [1]. Важливо, що автор не розглядає емпатію як надмірну чуйність та слабкість. Навпаки, він підкреслює, що емпатія робить лідера сильнішим і дозволяє отримувати більше інформації за міжособистісної взаємодії, а також викликати довіру у своїх послідовників.

В дослідженнях А. Черкашина та О. Романовського показано, що розвиток емпатії як компоненту емоційного інтелекту є одним із найбільш визначних

елементів підготовки студентів-лідерів в Україні [5, 8]. Система тренінгів, що розроблена на кафедрі педагогіки і психології управління соціальними системами під керівництвом О. Романовського передбачає формування емпатії під час тренінгової взаємодії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Не враховуючи єдність думок вчених щодо важливості емпатії для сучасних лідерів, ми маємо констатувати повну відсутність досліджень, спрямованих на вивчення особливостей прояву різних видів емпатії у студентів-лідерів. Зокрема залишаються не вивченими гендерні особливості прояву полікомунікативної емпатії у студентів-лідерів.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – представити результати дослідження гендерних особливостей полікомунікативної емпатії студентів-лідерів.

Основними завданнями дослідження були визначені:

- виділити підгрупи студентів-

лідерів із використанням валідного психодіагностичного інструментарію;

- проаналізувати гендерні особливості прояву полікомунікативної емпатії студентів-лідерів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. З метою реалізації мети та завдань статті нами було проведено дослідження за участі 214 студентів Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”. Дослідження здійснювалося в два етапи.

На першому етапі було проведено тестування студентів із використанням методики “Діагностика лідерських здібностей” Є. Жарікова, Є. Крушельницького. За результатами цього тестування було виділено групу студентів із високим рівнем лідерських здібностей – 64 студенти, серед яких 28 дівчат та 36 хлопців.

На другому етапі було проведено дослідження з залученням студентів-лідерів, для якого було використано методику “Діагностика рівня полікомунікативної емпатії” І. Юсупова. За результатами цієї методики було виконано порівняння (рис. 1, 2).

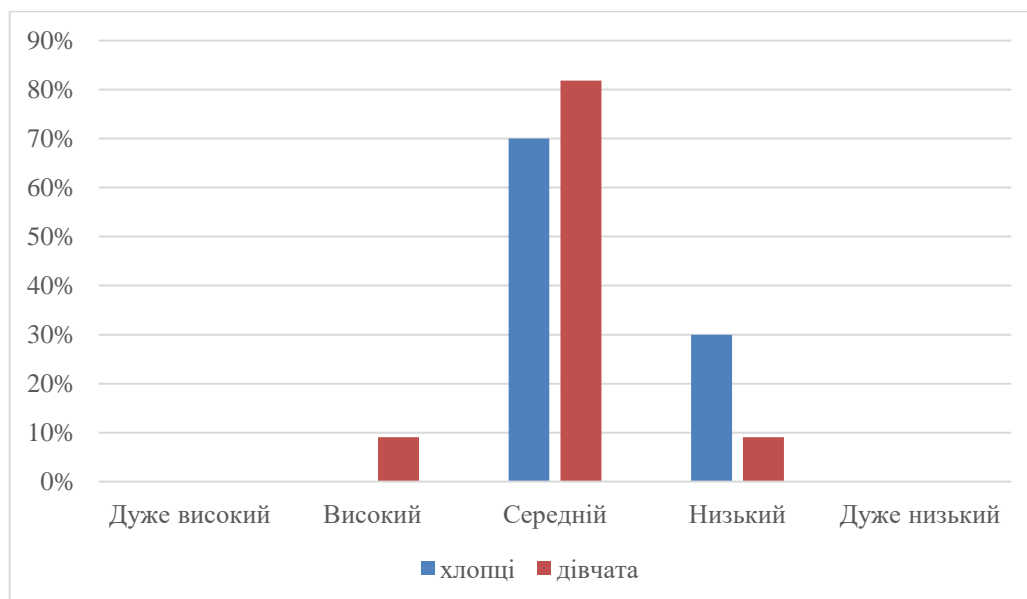

Рис. 1. Порівняння рівня емпатії хлопців та дівчат (%)

Отримані данні свідчать про те, що жоден із представників чоловічої або жіночої статі не має дуже високого рівня емпатії. 9,09% дівчат мають високий рівень емпатії, тому вони чутливі до потреб і проблем оточуючих, великодушні, здатні багато вибачати; з цікавістю ставляться до людей; емоційно чуйні; намагаються не допускати конфліктів і знаходять компромісні рішення; адекватно сприймають критику стосовно себе; віддають перевагу роботі з людьми; постійно потребують соціального схвалення своїх дій. Щодо хлопців, то у них високого рівня прояву не спостерігається. Середній рівень емпатії мають 70% представників чоловічої статі та 81,82% жіночої, тому вони у міжособистісних відносинах більш схильні складати думку про інших за їхніми вчинками, ніж довіряти своїм особистим враженням; емоційні прояви знаходяться під самоконтролем; у спілкуванні уважні, намагаються зрозуміти більше, ніж сказано словами; при читанні художніх творів і перегляді фільмів частіше стежать за дією, ніж за переживаннями героїв; не можуть прогнозувати розвиток відносин між людьми, тому виходить, що

їхні вчинки для них виявляються несподіваними. Низький рівень переважає у хлопців – 30%, натомість у дівчат – 9,09%, це означає, що респонденти відчують труднощі у встановленні контактів із людьми, незатишно почуваються в галасливій компанії; емоційні прояви у вчинках оточуючих часом здаються незрозумілими і позбавленими сенсу; найчастіше віддають перевагу відокремленим заняттям конкретною справою, а не роботі з людьми; прихильники точних формулювань і раціональних рішень; у них мало друзів, а тих, хто в їх числі, цінують за ясний розум і ділові якості, ніж за чуйність. Дуже низький рівень емпатії не було виявлено в даній групі респондентів.

З огляду на дані гістограми, можна простежити тенденцію, що у жіночої статі емпатія розвинена краще, ніж у чоловічої даної вибірки. Також треба зазначити, що значна частина підлітків має середній рівень емпатії, який притаманний більшості людей.

На рисунку 2 зображені результати по окремим шкалам методики І. Юсупова “Діагностика рівня полікомунікативної емпатії”.

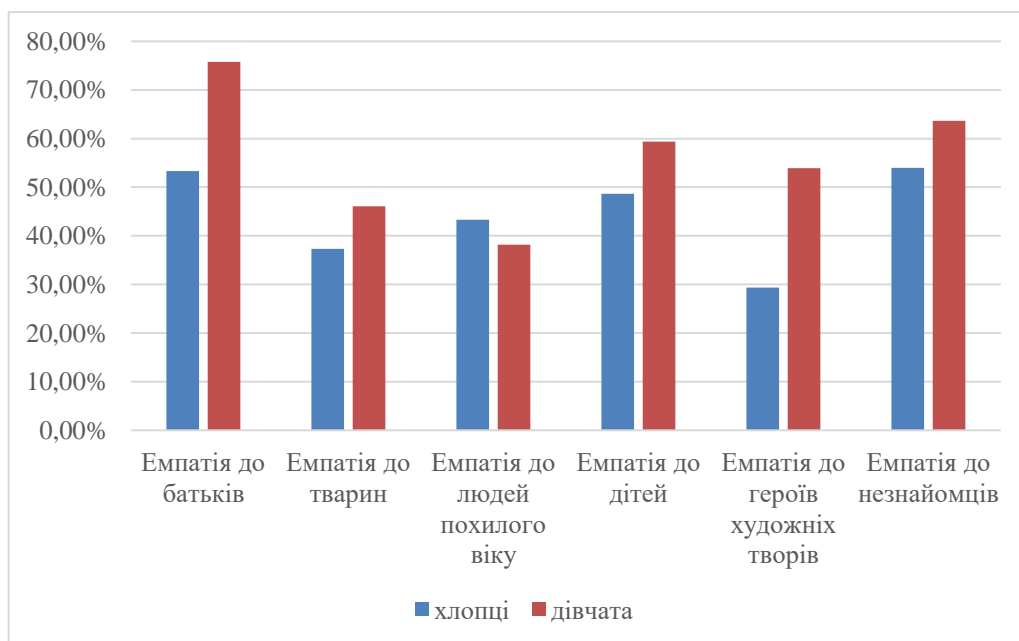

Рис. 2. Порівняння прояву емпатії хлопців та дівчат (дані наведені у %)

Отримані дані, які відображені на рисунку 2 свідчать про відмінності емпатичних реакцій студентів-лідерів різних статей. Якщо говорити про емпатію до батьків, то у дівчат вона розвинена краще (75,75%) – високий рівень, ніж у хлопців (53,33%) – середній рівень. На цей показник та на емпатію в цілому може впливати стиль виховання, тому було проведено додаткове опитування на дану тему, що дозволило отримати такі дані:

- Хлопці: дозволяючий стиль виховання був виявлений у 20% студентів-лідерів, авторитарний у 30% та авторитетний у 50%.

- Дівчата: дозволяючий стиль виховання був у 9,09% студенток-лідерок, авторитарний у 9,09% та авторитетний у 81,81%

Наведені вище дані свідчать про те, що більшість дівчат-лідерів виховувалися з використанням авторитетного стилю виховання, при якому батьки встановлюють теплі контакти з дитиною та розумно її контролюють, а у половини хлопців дозволяючий та авторитарний, при якому в людини може формуватися антисоціальна поведінка.

Емпатію до тварин відчують краще представниці жіночої статі (46,06%) – середній рівень, ніж представники чоловічої (37,33%) – низький рівень. Можна сказати, що на тварин проєктуються внутрішні психічні об'єкти. Відповідно, емпатія до тварин – це емпатія до самого себе, відчуття себе через зовнішні об'єкти. На людей набагато складніше проєктувати свій “внутрішній світ”, тому таким же чином із ними взаємодіяти складніше.

Емпатія до людей похилого віку краще розвинена в хлопців (43,33%) – середній рівень, ніж в дівчат (38,18%) – низький рівень.

В емпатії до дітей присутні незначні відмінності на користь дівчат (у 59,39% переважає середній рівень), у хлопців середній рівень визначено у 48,66%. Такі

відмінності можуть бути пов'язані з тим, що приблизно 70% дівчат із даної вибірки – єдині в своїй сім'ї, тобто не мають братів і сестер. Відповідно до цього твердження, чим більше у дитини старших братів і сестер, тим вона менше емпатична до інших дітей.

В емпатії до героїв художніх творів можна простежити значну відмінність на користь дівчат (у 53,93% середній рівень). Такі результати можна пояснити недостатнім інтересом до художньої літератури як навчального предмета і читання як способу структування вільного часу.

Емпатія до незнайомих краще розвинена у представниць жіночої статі (у 63,63% переважає високий рівень), ніж у чоловічої, де найбільш поширеним є середній рівень (54%).

Загалом, за всіма шкалами методики рівень емпатії вищий у дівчат, окрім шкали “Емпатія до похилих людей”. Найкраще у респондентів даної вибірки розвинене співчуття до батьків, що робить їхній внесок у формування особистості молодої людини найбільш значущим.

Виявлені особливості розкривають сутність емпатійних процесів у студентів-лідерів, що відображаються на якості їхньої взаємодії з послідовниками.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. В ході дослідження було визначено, що емпатія є однією з найбільш важливих рис в структурі особистості сучасного студентського лідера, а її формуванню має приділятися особлива увага в закладах вищої освіти.

Дослідження лідерських здібностей дозволило визначити, що близько 29% студентів володіють вираженими на високому рівні лідерськими здібностями.

Аналіз гендерних особливостей прояву полікомунікативної емпатії студентів-лідерів дозволив визначити, що у дівчат емпатія розвинена краще, ніж у хлопців. Це ставить перед практичними психологами закладів вищої освіти важ-

ливе завдання створення спеціальних тренінгових програм, що сприяли б роз-

витку емпатії у студентів-лідерів.

Список літераури:

1. Гоулман Д. Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Дэниел Гоулман, Ричард Бояцис, Энни Макки; [пер. с англ.]. – М.: Альпина Бизнес Букс. – 2005. – С. 301

2. Підбуцька Н. В. Мотиваційна основа учіння майбутнього інженера / Н. В. Підбуцька // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2007. – № 1. – С.94–98

3. Підбуцька Н. В. Особливості креативності майбутнього інженера як складової його професіоналізму / Н. В. Підбуцька // Проблеми сучасної психології = Problems of Modern Psychology : зб. наук. пр. Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський : Аксіома. – 2014. – Вип. 26. – С. 468–477

4. Романовський О. Г. Теорія і практика формування лідера : навч. посібник / О. Г. Романовський, Т. В. Гура, А. Є. Книш, В. В. Бондаренко; Нац. техн. ун-т “Харків. політехн. ін-т”. – Харків : Друкарня Мадрид. – 2017. – С. 100

5. Черкашин А. І. Методологічні підходи до виховання особистості майбутніх фахівців-лідерів у закладах вищої освіти України / А. І. Черкашин // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2019 – № 2. – С. 60–72

6. Аббасі М. Х. Роль ефективних комунікацій для покращення лідерських і підприємницьких навичок у студентів університетів / Аббасі М. Х., Сіддікі А., Азім Р.У.А. // Міжнародний журнал бізнесу та соціальних наук. – 2011. – №2 (10), 9

7. Bar-On R. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory / R. Bar-On // R. Bar-On, J. D. A. Parker (eds.); Посібник з емоційного інтелекту. – Сан-Франциско:

Джоссі Басс. – 2000. – С. 363–388

8. Comparative analysis of leadership training concepts in high schools in the UK and Ukraine / O. Romanovsky [et al.] // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. – 2016. – № 2. – С. 3–10

9. Калашнікова С. Розвиток університетського лідерства: уроки України / С. Калашнікова, О. Оржель // Міжнародний науковий журнал університетів і лідерства. – 2019. – №8. – С. 133–143

10. Луїс М. Лідерство та результативність у вищій освіті: порівняльний аналіз у Португалії та Іспанії / Луїс Мануель Серда Суарес та Вільмар Ернандес // Європейський журнал інженерної освіти. – 2012. – №37:6. – С. 592–599

References:

1. Goleman, D. (2005), Эмоциональное лидерство: Искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта [Emotional Leadership: The Art of Managing People Based on Emotional Intelligence], Moscow, p. 301

2. Pidbutska, N. V. (2007), Motivatsiina osnova uchinnia maibutnoho inzhenera [Motivational basis of learning of the future engineer], Pedagogy, psychology and medical and biological problems of physical education and sports, no. 1, pp.94–98

3. Pidbutska, N. V. (2014), Osoblyvosti kreatyvnosti maibutnoho inzhenera yak skladovoi yoho profesionalizmu [Features of creativity of the future engineer as a component of his professionalism], Problems of modern psychology: collection. Science. Kamyanets-Podilsky National Avenue University named after I. Ogienko, Institute of Psychology. GS Kostyuk NAPS of Ukraine, no. 26, pp. 468–477

4. Romanovsky, O. G. (2017), Teoriia i praktyka formuvannia lidera : navch. posibnyk [Theory and practice of leadership

formation: textbook. Manual], Nat. tech. Kharkiv Polytechnic University, p. 100

5. Cherkashin, A. I. (2019), *Metodolohichni pidkhody do vykhovannia osobystosti maibutnikh fakhivtsiv-lideriv u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy* [Methodological approaches to educating the personality of future specialists-leaders in higher education institutions of Ukraine], *Theory and practice of management of social systems*, no. 2, pp. 60–72

6. Abbasi, M. H., Siddiqi, A., & Azim, R. U. A. (2011), *Rol efektyvnykh komunikatsii dlia pokrashchennia liderskykh i pidpriemnytskykh navychok u studentiv universytetiv* [Role Of Effective Communications For Enhancing Leadership And Entrepreneurial Skills In University Students], *International Journal of Business and Social Science*, no. 2(10), 9

7. Bar-On, R. (2000), [Emotional and social intelligence: Insights from the

Emotional Quotient Inventory], *Handbook of emotional intelligence*, San Francisco: Jossey-Bass., pp. 363–388

8. Romanovsky, O. (2016), [Comparative analysis of leadership training concepts in high schools in the UK and Ukraine], *Theory and practice of social systems management: philosophy, psychology, pedagogy, sociology*, no. 2, pp. 3–10

9. Kalashnikova, S., & Orzhel, O. (2019), [University leadership development: lessons from Ukraine], *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, no.(8), pp. 133–143

10. Luis Manuel Cerda Suarez & Wilmar Hernandez (2012), *Liderstvo ta rezultatyvnist u vyshchii osviti: porivnialnyi analiz u Portuhalii ta Ispanii* [Leadership and performance in higher education: a comparative analysis in Portugal and Spain], *European Journal of Engineering Education*, no. 37:6, pp. 592–599

Стаття надійшла до редколегії 08.12.2021

Лідер. Еліта. Суспільство

Leader. Elite. Society

УДК 378.015.31:316.42].091.212

doi: 10.20998/2616-3241.2021.1.06

Наталія Шепелева

доктор філософії, методист відділу науково-методичної роботи
Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Короленка;

Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-0212-8820

E-mail: natali.dydko@gmail.com

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ У ПРОСТОРІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Анотація:** розглядається проблема формування соціальної активності студентської молоді у просторі закладу вищої освіти. Враховуючи сучасні вектори розвитку суспільства у зв'язку з діджиталізацією, необхідним є позитивний соціальний розвиток студентів, як майбутніх лідерів. Формування їхньої соціальної активності як провідної соціальної якості потребує сприятливого простору та соціально-педагогічного спрямування. Оскільки провідним видом діяльності студентської молоді є освітня, пропонується розглянути простір закладу вищої освіти для формування їхньої соціальної активності.*

***Ключові слова:** соціальна активність, студентська молодь, позанавчальний простір, діджиталізація.*

Nataliia Shepelieva

doctor of philosophy degree, methodist of the department of scientific and methodological work of the Kharkiv State Scientific Library named after V. Korolenko;

Kharkiv, Ukraine

E-mail: natali.dydko@gmail.com

FORMATION OF STUDENT YOUTH'S SOCIAL ACTIVITY IN THE SPACE OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION

***Abstract:** the problem of the formation of student youth's social activity in the space of a higher education institution is considered. Taking into account the modern vectors of development of society due to digitalization, it is necessary to have a positive social development of students as future leaders. The formation of their social activity, as a significant social quality, needs a favorable space and socio-pedagogical direction. Since the leading activity of student youth is educational, it is proposed to consider the space of the institution of higher education for the formation of their social activity.*

***Key words:** social activity, student youth, extracurricular space, digitalization.*

Nataliia Shepelieva

An extended abstract of a paper on the subject of:
“Formation of student youth’s social activity in the space of higher education institution”

Problem setting. *The modern development of society and leading spheres of activity have undergone significant transformational changes due to global digitalization. The latest technologies accelerate the emergence of new integrations between disparate industries, in particular, there are successful examples of interaction between industrialists and art experts, teachers and IT-specialists, etc. using virtual technologies. Such collaborations have both positive (expansion of socio-cultural space, unlimited access to information, new communication channels, etc.) and negative (consumerism, Internet addiction and gadget addiction, cybercrime and cyberterrorism, etc.) consequences. Such a pace of development of society requires appropriate training of young people who are able to respond to these challenges quickly. Taking into account the peculiarities of youth as a social group, students are the most active part of it. Student youth have powerful psychophysiological, intellectual and creative potential, so they are able to pacify the hybrid social environment. The organization of a favorable environment for the formation of student youth’s social activity is relevant.*

Recent research and publications analysis allows consider this issue through the theoretical and practical achievements of scientists. In particular, the works of L. Azizova, V. Esina, N. Kostyuchenko, A. Kulinchenko, A. Murzina, G. Palatkina, A. Seregina, N. Zenko, Kh. Khamzaeva, R. Khanmurzina, A. Kharlanova, E. Shakirova and others are devoted to the definition of the concept of student youth’s social activity. The formation of students’ social activity from the standpoint of determining content through criteria and indicators was studied by A. Anischenko, I. Gaidukova, L. Eremina, A. Kulinchenko, T. Ilyina, M. Kostyuchenko, I. Lerner, L. Liferov, T. Malkovskaya, V. Manko,

G. Palatkina, O. Seregin, O. Pertsovsky, M. Rumyantseva, E. Shakirova O. Kharlanova, L. Kharchenko, and others. The formation of youth’s social activity including student, in different spheres considered in their dissertation researches of O. Kulinchenko, O. Aseeva, etc.

However, the generalized character of the authors’ scientific intelligence actualizes further research of the formation of students’ social activity, also due to the influence of informatization on leading activities. This allows setting the following leading goals of the article: establishing the leading forms of educational and extra-curricular space of a higher education institution (further – HEI), influencing the formation of student youth’s social activity; determination of the level of student participation in socially significant activities of the HEI as a component of social activity.

Paper main body. *The conditions put forward for young people in connection with the growing pace of development of society motivate students to take a responsible attitude towards self-development and self-realization of themselves as a person in modern society. Today it is not enough to be physically healthy and have a higher education, it is necessary to have a specific set of values, qualities and skills that contribute to the development and formation of a socially active personality. Among them, we single out such structural components of the student youth’s social activity as: 1) the system of pro-social values; 2) socially significant qualities (initiative and dedication, independence and social mobility, social creativity and creativity, etc.); 3) positively directed pro-social behavior.*

Certain structural components make it possible to define the leading concept of “the formation of student youth’s social activity”,

by which we mean: “a regulated socio-pedagogical process of facilitating the assimilation of civic and educational-professional values by students, the acquisition and identification of pro-social behavior based on initiative, social mobility and social creativity both in the conditions of HEI and in the open social environment of information time” [5].

It follows from the above that the leading activities of student youth for the formation of student youth’s social activity is the educational and extracurricular space of the HEI, consisting of: leisure activities, public, charitable and volunteer student organizations. This is accompanied by the virtual space, which is closely intertwined with the named more traditional ones, and modern information technologies contribute to positive collaborations between them.

The educational environment of the HEI is a specially organized space that contributes to the development of social values of students [4, p. 86], especially civil and professional. Interaction with other participants in the educational process (classmates, curators, teachers, dean’s office, presidency, administration, etc.) contributes to the positive direction of students’ potential towards the implementation of socially useful activities. A particularly important role in this is played by the curators of academic groups, whose activities are aimed at “self-realization and the formation of the student’s personality as a highly moral and comprehensively developed person” [2, p. 270].

The extracurricular environment of the HEI is a more creative, free space for student youth, consisting of: student government, student public associations, volunteering, etc. They form a favorable environment for the development of the constituent qualities of students’ social activity. First of all, very positive influence have the participation of young people in student government, which is defined as “the right and opportunity of students (cadets, except for military cadets) to solve issues of education and life, protect the rights and interests of students, and also to

participate in the management of a higher education institution” [6]. The solution of local problems of the student community by the students themselves contributes to the development of initiative and responsibility, the formation of their own civic position [1, p. 42; 3, p. 7]. Another component of the extracurricular environment of the HEI is participation in student public organizations. Through participation in them, students improve their communication skills, establish future professional ties with representatives of educational, political, medical, etc. structures. An integral part of the environment is volunteering, which contributes to “self-realization of the individual, the development of tolerance, mercy, kindness, responsiveness and other positive qualities that are the basis of coexistence in society” [1, p. 42]. The activity of students in volunteer organizations develops their organization skills, responsibility, strengthens the sense of empathy, which are components of the student youth’s social activity.

To analyze the formation of student youth’s social activity in the extracurricular space of the HEI, a study was carried out during 2019–2020 yrs. Anonymous survey was conducted among 1200 students of 1–5 courses of the southeastern region of Ukraine. The analysis of the results indicates a low level of student involvement in the extracurricular space of the HEI, which indicates the relevance of its modernization.

Conclusions of the research. The analysis of the theoretical and practical features of the formation of student youth’s social activity in the space of the HEI, including educational and extracurricular, we note the following trends:

- the formation of students’ social activity is a complex process, mainly depends on the organization of the space of the HEI and its participants;

- traditional forms of educational and extracurricular space of the HEI don’t meet the modern needs of student youth, which actualizes their transformation and the search for new ones;

- taking into account the results of the survey, we consider extracurricular leisure

activities like the most favorable for the formation of students' social activity.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний розвиток суспільства та провідних сфер діяльності зазнали значних трансформаційних змін внаслідок діджиталізації глобального масштабу. Новітні технології пришвидшують появу нових інтеграцій між розрізненими галузями, зокрема спостерігаються успішні приклади взаємодії промисловців і мистецтвознавців, освітян й IT-спеціалістів та ін. за допомогою віртуальних технологій. Такі колаборації мають як позитивні (розширення соціокультурного простору, необмежений доступ до інформації, нові канали комунікації та ін.), так і негативні (споживацтво, інтернет-та гаджет-залежність, кіберзлочинність й кібертероризм та ін.) наслідки. Головне – такий темп розвитку вимагає відповідної підготовки молоді, здатної оперативно реагувати на означені виклики. Враховуючи особливості молоді, як соціальної групи, найбільш активною її складовою є студенти. Володіючи потужним психофізіологічним, інтелектуальним і творчим потенціалом саме студентська молодь здатна приборкати гібридне соціальне середовище. На часі організація сприятливого середовища для формування соціальної активності студентської молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, дозволяє ґрунтовно розглянути означене питання завдяки теоретичним і практичним здобуткам науковців. Зокрема, визначенню поняття соціальної активності студентської молоді присвячено роботи Л. Азізової, В. Єсіної, Н. Зенько, М. Костюченка, О. Кулінченка, А. Мурзіної, Г. Палаткіної, О. Серьогіна, Х. Хамзаєва, Р. Ханмурзіної, О. Харланової, Е. Шакірової та ін. Формування соціальної активності студентів із позиції визначення змісту через критерії і показники досліджували І. Лернер,

А. Аніщенко, І. Гайдукова, Л. Єр'оміна, Т. Ільїна, М. Костюченко, О. Кулінченко, Л. Ліферов, Т. Мальковська, В. Манько, Г. Палаткіна, Е. Шакірова, О. Перцовський, М. Рум'янцева, О. Серьогін, О. Харланова, Л. Харченко, та ін. Формування соціальної активності молоді, у тому числі студентської, у різних середовищах розглядали у своїх дисертаційних дослідженнях О. Асєєва, О. Кулінченко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Проте, узагальнений характер наукової розвідки авторів актуалізує подальше дослідження формування соціальної активності студентів враховуючи вплив інформатизації на провідні види діяльності. Означене уможливає постановку наступних провідних цілей статті.

Формування цілей статті (постановка завдання): встановлення провідних форм навчального та позанавчального простору закладу вищої освіти (далі – ЗВО), що впливають на формування соціальної активності студентської молоді; визначення рівня участі студентів у суспільно значущій діяльності ЗВО як складової соціальної активності.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Умови, які висуваються до молоді у зв'язку з наростаючими темпами розвитку суспільства, мотивують студентів відповідально ставитися до саморозвитку та самореалізації себе як особистості у сучасному соціумі. Сьогодні замало бути фізично здоровим і мати вищу освіту, необхідно володіти специфічним набором цінностей, якостей і вмінь, які сприятимуть розвитку та формуванню соціально активної особистості. Серед них виділяємо такі структурні компоненти соціальної активності студентської молоді, як: 1) система просоціальних цінностей; 2) соціально значущі якості

(ініціативність і цілеспрямованість, самостійність й соціальна мобільність, соціальна творчість і креативність, ін.); 3) позитивно спрямована просоціальна поведінка.

Визначені структурні компоненти уможливають визначення провідного поняття “формування соціальної активності студентської молоді”, під яким будемо розуміти: “регульований соціально-педагогічний процес сприяння засвоєнню студентами громадянських і навчально-професійних цінностей, набуття та виявлення просоціальної поведінки на основі ініціативності, соціальної мобільності та соціальної творчості як в умовах ЗВО, так і у відкритому соціальному середовищі інформаційної доби” [5].

З означеного виходить, що провідними видами діяльності студентської молоді для формування соціальної активності студентської молоді є навчальний та позанавчальний простори ЗВО, які складаються з: дозвілленої діяльності, громадських, благодійних і волонтерських студентських організацій та ін. До цього додається й віртуальний простір, який тісно переплітається з названими більш традиційними, а сучасні інформаційні технології сприяють позитивним колабораціям між ними.

Навчальне середовище ЗВО представляє собою спеціально організований простір, що сприяє розвитку соціальних цінностей студентів [4, с. 86], особливо громадянсько-професійних. Взаємодія з іншими учасниками освітнього процесу (одногорупники, куратори, викладачі, деканат, ректорат, адміністрація та ін.) сприяє позитивному скеровуванню потенціалу студентів у напрямку реалізації соціально корисної діяльності. Особливо важливу роль у цьому відіграють куратори академічних груп, діяльність яких спрямовано на “самореалізацію та становлення особистості студента як високоморальної та всебічно розвиненої людини” [2, с. 270].

Позанавчальне середовище ЗВО представляє собою більш творчий, вільний простір для студентської молоді, який

складається з: студентського самоврядування, студентських громадських об'єднань, волонтерства та ін. Вони утворюють сприятливе середовище для розвитку складових якостей соціальної активності студентів. Передусім позитивною є участь молодих людей у студентському самоврядуванні, яке визначається як “право і можливість студентів (курсантів, крім курсантів-військово-службовців) вирішувати питання навчання і побуту, захисту прав та інтересів студентів, а також брати участь в управлінні закладом вищої освіти” [66]. Вирішення локальних проблем студентської спільноти самими студентами сприяє розвитку ініціативності й відповідальності, формуванню власної громадянської позиції [1, с. 42; 3, с. 7]. Іншою складовою позанавчального середовища ЗВО є участь у студентських громадських організаціях. Завдяки участі у них студенти поліпшують комунікативні навички, встановлюють майбутні професійні зв'язки із представниками освітніх, політичних, медичних та ін. структур. Невід'ємною важливою складовою середовища є волонтерство, яке сприяє “самореалізації особистості, розвитку толерантності, милосердя, доброти, чуйності та інших позитивних якостей, які є основою співіснування в громаді” [1, с. 42]. Діяльність студентів у волонтерських організаціях розвиває у них самоорганізованість, відповідальність, посилює почуття емпатії, що є складовими соціальної активності студентської молоді.

Для аналізу формування соціальної активності студентської молоді у позанавчальному просторі ЗВО було проведено дослідження впродовж 2019–2020 рр. Для цього було обрано чотири ЗВО, які відповідають певним характеристикам і умовам (компліментарності та порівнюваності; спільна освітня спрямованість, зокрема гуманітарна; співпраця студентів із кураторами академічних груп; спільний географічний регіон розташування): зокрема студенти Харківської державної академії культури (далі –

ХДАК), Харківського гуманітарного університету “Народна українська академія” (далі – ХГУ “НУА”), Сумського державного педагогічного університету ім. А.Макаренка (далі – СумДПУ ім. А.Макаренка) і Харківського національного університету мистецтв імені І. Котляревського (далі – ХНУМ ім. І.Котляревського). Інструментом експериментального дослідження було обрано метод анкетування (анонімне). Для

анкетування студентів було обрано авторську методичку Е. Шакірової “Порівняльне дослідження вираженості характеристик соціальної активності у студентів”, яка складається з чотирьох блоків питань закритого типу. Серед них найбільшу увагу привертає блок питань щодо участі студентської молоді у суспільно значущій діяльності як в межах простору ЗВО, так і поза ним (рис. 1).

■ Чи доводилося Вам брати участь в наступних заходах?

■ Яку участь Ви берете у громадському житті ЗВО?

Рис. 1. Результати опитування “Порівняльне дослідження вираженості характеристик соціальної активності у студентів”, блок питань “Оціночно-емоційне ставлення студентів до явищ соціальної дійсності і участі в суспільно значущих діяльності” (анкета Е. Шакірової) студентів ХДАК, ХГУ “НУА”, СДПУ ім. О. Макаренка, ХНУМ ім. І. Котляревського

Визначення рівня участі студентів у суспільно значущій діяльності ЗВО дозволяє констатувати обмежений тип залученості у суспільно значущих видах діяльності, зокрема у розважальних – спортивні змагання (38,00%), та організація свят, вечорів (24,00%). А от всеохоплюючі соціальні заходи типу студентські ради, суботники, політичні мітинги є найменш популярними серед студентської молоді – 2,00%, 14,00% й 6,00% відповідно. Хоча, аналіз відповідей на питання “Яку участь Ви берете у громадському житті ЗВО?”

студенти відповіли, що досить активно беруть участь у студентському самоврядуванні (28,00%), що говорить про можливе нерозуміння сутності поняття студентського самоврядування та основ його діяльності про що говорять низькі показники участі у заходах відповідного типу. Загалом, результати опитування студентів визначили пріоритетні для них напрямки діяльності, які необхідно скерувати у позитивному напрямку з метою сприяння формуванню їх соціальної активності.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок. Проведений ґрунтовний аналіз теоретичних і практичних особливостей формування соціальної активності студентської молоді у просторі ЗВО, зокрема навчального та позанавчального, відзначаємо наступні тенденції:

- формування соціальної активності студентів є складним процесом, який здебільшого залежить від організації простору ЗВО та її учасників;

- традиційні форми навчального та позанавчального простору ЗВО не відповідають сучасним запитам студентської молоді, що актуалізує їх трансформацію та пошук нових;

- враховуючи результати опитування студентів, вбачаємо позанавчальну дозвілєву діяльність, як складову загальної дозвілєвої, найбільш сприятливою для формування соціальної активності молодих здобувачів вищої освіти.

Список літератури:

1. Буянова Г. В. Громадянська культура як обов'язкова складова формування особистості сучасного студента / Г. В. Буянова // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Соціально-педагогічні засади формування громадянської відповідальності у студентів", м. Конотоп, 24–25 квіт. 2018 р. Конотоп. – 2018. – С. 39–43

2. Васильєва М. О. Роль та значення куратора в організації виховної роботи у вищій школі / М. О. Васильєва // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – 2014. – № 42/43. – С. 270–274

3. Кулінченко О. С. Формування соціальної активності студентів в умовах діяльності органів самоврядування вищого навчального закладу / О. С. Кулінченко // Автореф. Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ. – 2015. – С. 23

4. Мурзіна А. В. Соціальна активність особистості студентської молоді – пріоритетний напрямок розвитку українського державотворення / А. В. Мурзіна, Н. В. Солодюк // Духовність особистості: методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ. – 2012. – Вип. 4. – С. 82–87

5. Шепелева Н. В. Формування соціальної активності студентської молоді у дозвілєвій діяльності / Н. В. Шепелева // Дис. ... д-ра філософії : 231 – Соціальна робота Ком. закл. "Харк. гум.-пед.

Академія" Харк. обл. ради. – Харків. – 2021. – С. 305

6. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII // ЗУ : база даних Верховна Рада України. – [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 21.05.2018 р.)

References:

1. Buyanova, G. V. (2018), *Hromadyans'ka kul'tura yak obov'yazkova skladova formuvannya osobystosti suchasnoho studenta* [Civic culture as a mandatory component of the formation of the modern student's personality], *Sociopedagogical principles of civic responsibility of students: materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference (April 24–25, 2018, Konotop)*, pp. 39–43 [in Ukrainian]

2. Vasilieva, M. O. (2014), *Rol ta znachennia kuratora v orhanizatsii vykhovnoi roboty u vyshchii shkoli* [The role and importance of the curator in the organization of educational work in higher education], *Problemy inzh.-ped. Osvity*, vol. 42/43, pp. 270–274 [in Ukrainian]

3. Kulinchenko, O. S. (2015), *Formuvannya sotsialnoi aktyvnosti studentiv v umovakh diialnosti orhaniv samovriaduvannya vyshchoho navchalnoho zakladu* [The Form of Social Activity of Students in the Minds of the Organisms of Self-Determination of the Other Main Mortgage], *Extended abstract of candidate's*

thesis. Kyiv: NPDU [in Ukrainian]

4. Murzina A. V., Solodyuk N. V. (2021), Sotsialna aktyvnist osobystosti studentskoi molodi – priorytetnyi napriamok rozvytku ukrainskoho derzhavotvorennya [Social activity of the student's personality – a priority area of development of Ukrainian statehood], Spirituality of the individual: methodology, theory and practice, vol. 4, pp. 82–87 [in Ukrainian]

5. Shepelieva, N. V. (2021), Formuvannia sotsialnoi aktyvnosti studentskoi molodi u dozvillivii diialnosti [Formation of

social activity of student youth in leisure activities], PhD thesis. Kharkiv: ME “KhHPA” KhRC [in Ukrainian]

6. Pro vyshchu osvitu : Zakon Ukrayiny vid 01.07.2014 № 1556-VII // Zakonodavstvo Ukrayiny : baza danykh / Verkhovna Rada Ukrayiny. [On higher education: Law of Ukraine of 01.07.2014 № 1556-VII // Legislation of Ukraine: database, The Verkhovna Rada of Ukraine], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> [in Ukrainian] (2018, May, 21)

Стаття надійшла до редколегії 07.12.2021

Лідер. Еліта. Суспільство

Leader. Elite. Society

УДК 378:316.46-057.2

doi: 10.20998/2616-3241.2021.1.07

Ірина Кости́ря

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами ім. академіка І. Зязюна, Національний технічний університет “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-2967-4530

E-mail: superirina2016@ukr.net

**ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ
КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ЛІДЕРІВ
В НАЦІОНАЛЬНОМУ ТЕХНІЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
“ХАРКІВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ”**

Анотація: пропонуються результати експериментального дослідження ефективності залучення майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до самостійної практичної діяльності, яка передбачає використання інтерактивних форм і методів виховання для застосування комунікативних і рефлексивних умінь та зумовлює формування комунікативних навичок.

Ключові слова: комунікативні навички, залучення до самостійної діяльності, експериментальна перевірка, формування майбутнього фахівця-лідера, використання інтерактивних форм і методів виховання.

Iryna Kostyria

candidate of pedagogical sciences, senior lecturer of the pedagogy and psychology of social systems management department of the academician I. Ziaziuna, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”; Kharkiv, Ukraine

E-mail: superirina2016@ukr.net

**EXPERIMENTAL VERIFICATION OF THE EFFICIENCY OF FORMATION OF
COMMUNICATIVE SKILLS IN FUTURE SPECIALISTS-LEADERS
IN THE NATIONAL TECHNICAL UNIVERSITY
“KHARKIV POLYTECHNIC INSTITUTE”**

Abstract: the effectiveness of involving future specialists in physical culture and sports in independent practical activities, which involves the use of interactive forms and methods of education for the use of communicative and reflective skills and determines the formation of communicative skills.

Key words: communication skills, involvement in independent activity, experimental testing, formation of a future specialist-leader, use of interactive forms and methods of education.

© Ірина Кости́ря, 2021

Iryna Kostyria

An extended abstract of the paper on the subject of:

Experimental verification of the efficiency of formation of communication skills in future specialists-leaders in the National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”

Problem setting. For some time, the phenomenon of leadership has been associated mainly with management functions, but recently leadership is increasingly in demand in all spheres of life. At the World Economic Forum 2020, the report “Future Jobs – 2025” made a forecast of skills that will be in demand in 2025. One of the ten most relevant skills in the report is leadership and social influence. Communication is an integral part of human life. Leaders are direct participants in various communication processes, both within organizations and outside them. This places special demands on leaders in their ability to communicate effectively at all levels. The problem of today is the formation of future skills of leadership skills, which include communication.

Recent research and publications analysis. The theoretical basis of our study were scientific ideas presented in the works of such modern foreign scientists as: J. Charteris-Black, L. Man. The crisis of leadership in Western democracies prompted J. Charteris-Black to analyze the communication strategies of six charismatic non-Western leaders: Mahatma Gandhi, Nelson Mandela, Fidel Castro, Ayatollah Khomeini, Mohammed Mahathir and Lee Kuan Y. Chadler. At the same time, he identifies the need for effective leadership of a high level of communication skills. L. Man explored the relationship between transformational leadership, the use of communication channels, symmetrical communication and employee satisfaction. In her scientific work, leadership is considered from a communicative point of view. The researcher defines the communication style of the leader as a special set of interpersonal communicative patterns of behavior aimed at optimizing hierarchical relationships to achieve certain group or

individual goals.

Paper objective. The purpose of the article is to highlight the results of testing the effectiveness of student involvement in practical independent activities, which involves the use of interactive forms and methods of education for the manifestation and formation of communication skills.

Paper main body. The leadership process is impossible without quality communication. The implementation of effective teamwork and the organization of leadership is achieved primarily through the skills and abilities of communicative skills of the leader. J. Charteris-Black notes that many elements of leadership communication are meaningful, but a model is needed that combines these diverse tools and helps them work in different cultural contexts. By creating symbols that embody value systems and are able to express the hidden or repressed aspirations of followers, leaders can relieve themselves of the heavy responsibility for thoughts and the search for truth – you only need to become a symbol of the needs and desires of their followers. And this will require the achievement of what all leaders need – a high level of communication skills. Each person’s communication skills are formed individually throughout his life. Over time, a person develops a system of established stereotypes of behavior, which loses its flexibility and continues to affect communication skills, even if they stop working. To develop communication skills in an adult will help a special training, which works out various life and work situations in the form of role-playing games and well-chosen simulations. We researched the formation of communication skills for the leader during the teaching of the discipline “Psychology of Leadership” in future

specialists in physical culture and sports. The condition for the formation of communicative skills of future specialists in physical culture and sports in our study was to involve students in independent practice, which involves the use of interactive forms and methods of education for the application of communicative and reflective skills and determines their manifestation. As an independent activity carried out in the framework of classroom and extracurricular activities, we decided to involve students of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" in independent activities of the respondents' choice. Students of study groups SGT-121, SGT-121c with the number of 32 people were selected for the experiment. At the beginning of the experiment, psychological and pedagogical diagnostics were conducted in order to determine the initial level of communication skills. For this purpose methods were used: "Assessment of communicative and organizational abilities of the

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Певний час феномен лідерства пов'язувався переважно лише з функціями управління, але останнім часом лідерство все більше має попит у всіх сферах життєдіяльності. На Всесвітньому економічному форумі 2020 року у звіті "Майбутні робочі місця – 2025" зроблено прогноз щодо навичок, які будуть затребувані у 2025 році. Однією з десяти найбільш актуальних навичок у звіті визначено – лідерство і соціальна впливовість [9].

Комунікація є невід'ємною частиною життєдіяльності людини. Лідери є безпосередніми учасниками різноманітних комунікативних процесів, як усередині організацій, так і поза їхніми межами. Це зумовлює особливі вимоги до лідерів щодо їхньої спроможності ефективно спілкуватися на усіх рівнях.

Автори розробленого за підтримки Фонду ООН у галузі народонаселення та

personality of KOZ-2 V. Snyavsky, B. Fedoryshyn", diagnostics of communicative attitude V. Boyko. As a result of performing independent work according to the proposed plan, we can state that the participants of the experiment gained important experience, which contributed to the awareness of their self-development opportunities for the formation of communicative skills through interactive methods of education. It should be noted that 14.7% of respondents moved from the category of "low and heart level" to the category of "high level".

Conclusions of the research. It can be concluded that the effectiveness of the process of developing communication skills in future leaders will increase if the implementation of student involvement in independent practice, which involves the use of interactive methods of education for the application of communicative and reflective skills and determines their manifestation.

Міністерства освіти і науки України в рамках проекту "Skills Lab" курсу "Навички для успішної кар'єри", стверджують, що хороші комунікативні навички фахівця позитивно впливають на вибір роботодавця [4].

Проблемою сьогодення є формування під час професійної підготовки майбутніх фахівців лідерських навичок, до яких належать і комунікативні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Теоретичним підґрунтям нашого дослідження стали наукові ідеї, представлені в працях таких сучасних закордонних вчених як: Дж. Чартерис-Блэк, Л. Мен.

Криза лідерства в західних демократіях спонукала Дж. Чартерис-Блэка проаналізувати комунікаційні стратегії шести харизматичних лідерів: Махатми Ганді, Нельсона Манделі, Фіделя Кастро, аятоли Хомейні, Мохаммеда Махатхіра та Лі Куан Ю. Головним висновком науко-

вещь визначає необхідність для ефективного лідерства наявності високого рівня комунікативних навичок [7].

Мен Л. дослідила зв'язок між трансформаційним лідерством, використанням каналів комунікації, симетричним спілкуванням та задоволеністю співробітників. В її науковій праці лідерство розглядається з комунікативної точки зору. Дослідниця визначає стиль спілкування лідера як особливий набір міжособистісних комунікативних моделей поведінки, спрямованих на оптимізацію ієрархічних відносин для досягнення певних групових чи індивідуальних цілей [8].

Виділення не вирішених раніше частини загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття. Проблеми виховання лідерів, створення умов для формування комунікативних навичок майбутнього фахівця розглядали в своїх дослідженнях багато відомих науковців. Проте, надзвичайно складним завданням залишається створення механізмів ефективного розвитку комунікативних навичок у студентів. Мало дослідженими залишаються нові форми та методи формування комунікативних навичок саме під час професійної підготовки.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є висвітлення результатів перевірки ефективності залучення студентів до практичної самостійної діяльності, яка передбачає використання інтерактивних форм і методів виховання для прояву та формування комунікативних навичок.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Процес лідерства неможливий без якісної комунікації. Здійснення ефективної командної взаємодії та організація лідерської діяльності досягається насамперед завдяки навичкам і вмінням комунікативної майстерності лідера. Дж. Чартерис-Блэк зазначає, що багато елементів лідерської комунікації, до яких належать: передача бачення, натхнення, рольове моделювання, інтелек-

туальна стимуляція, апеляції до потреб вищого порядку, розширення прав і можливостей, високі очікування та колективна ідентичність – всі вони пов'язані з наданням сенсу, проте необхідною є модель, яка поєднує ці різноманітні засоби і допоможе їм працювати в різних культурних контекстах. Створюючи символи, що втілюють системи цінностей та здатні висловити приховані чи пригнічені прагнення послідовників, лідери можуть зняти з себе важку відповідальність за думки та пошук істини, – потрібно лише стати символом потреб та бажань своїх послідовників. А це вимагатиме досягнення того, що необхідно всім лідерам – високого рівня комунікативних навичок [7].

Теорія комунікативного лідерства все частіше привертає увагу вітчизняних дослідників. Так О. Гузар, аналізуючи розвиток концепції комунікативного лідерства, виділяє необхідні лідеру для ефективної комунікації навички:

- чітко, послідовно та логічно висловлювати свої думки та переконання;
- підтримувати гармонійну соціальну мережу ділових та особистісних контактів як передумову психічного здоров'я та ділового успіху;
- залежно від ситуації обирати найбільш доцільні інформаційні засоби та канали комунікації;
- переконувати, аргументувати, вести результативні ділові бесіди;
- доводити інформацію до виконавців, тримати їх у курсі справ, зацікавлювати у розв'язанні проблем;
- ефективно використовувати невербальні засоби спілкування;
- протидіяти маніпуляції, долати бар'єри спілкування [3].

Бондаренко В. розглядає комунікативне лідерство як основу формування професіоналізму і виділяє особистісні якості комунікативного лідера:

- трансцендентність як необхідність власного морального, естетичного, етичного, духовного збагачення не тільки для себе, але й для інших;

– емпатійність, або здатність співпереживати, співчувати, розуміти “мову” партнера у комунікації, уміння бачити проблему очима іншої людини і прийняти та виправдати її позицію;

– толерантність як терпимість до інакомислення, “вживання” в чужу культуру;

– конгруентність або досвід самопізнання, розуміння власних психічних процесів,

– уміння діяти відкрито, природно, вільно, не боячись власних помилок;

– конструктивність, неконфліктність, здатність і прагнення проникати в суть речей, уміння спрямовувати руйнівну енергію у творче “русло”;

– спільність або сприйняття себе частиною соціуму, колективу на основі загальних цінностей і смислів, внутрішня спрямованість один до одного;

– рефлексивність, тобто досвід самоаналізу, самооцінки, самоконтролю, уміння тверезо й виважено сприймати ситуацію, чітко аналізувати інформацію, передбачити результат своїх дій, визнавати й прагнути виправляти помилки [4, с. 25].

Комунікативні здібності кожної людини формуються індивідуально протягом усього її життя. З часом у людини формується система напрацьованих стереотипів поведінки, яка втрачає свою гнучкість і продовжує впливати на комунікаційні навички, навіть якщо вони перестають працювати. Критичний погляд на власну думку, відповідальність за свої слова та бажання почути іншого – впевнені кроки до розвитку комунікативних навичок спілкування, вдосконалювати які можна у будь-якому віці. Розвинути їх у дорослого допоможе проходження спеціального тренінгу, де відпрацьовуються різні життєві та робочі ситуації у вигляді рольових ігор та підібраних симуляцій. Як показують останні експериментальні дослідження науковців Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”, комунікативні якості – це одні з базових лідерських якостей, що недос-

татньо сформовані під час професійної підготовки в цьому закладі вищої освіти, і які потребують створення певних педагогічних умов для їхнього розвитку [6, с. 484].

Формування комунікативних навичок саме для лідера ми досліджували під час викладання дисципліни “Психологія лідерства” у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту.

Умовою формування комунікативних навичок майбутніх фахівців фізичної культури і спорту у рамках нашого дослідження стало залучення студентів до самостійної практичної діяльності, яка передбачає використання інтерактивних форм і методів виховання для застосування комунікативних і рефлексивних умінь та зумовлює їх прояв.

В рамках аудиторної та позааудиторної роботи нами було вирішено залучити студентів Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут” до самостійної діяльності за вибором респондентів. Для експерименту були відібрані студенти навчальних груп СГТ-121, СГТ-121 у кількості 32 осіб. На початку експерименту було проведено психолого-педагогічну діагностику з метою визначити початковий рівень комунікативних навичок респондентів, для цього використовувались методики: “Оцінка комунікативних й організаторських здібностей особистості КОЗ-2 В. Синявського, Б. Федоришина”, діагностики комунікативної установки В. Бойко [5].

Формуючий етап експерименту проводився з 1 вересня 2021 до 14 грудня 2021 року. На стадії постановки завдання студентам була представлена лекція-презентація, присвячена можливостям формування комунікативних навичок із використанням інтерактивних методів виховання під час самостійної діяльності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. Під час презентації були висвітлені такі питання:

1. Сутність феномена спілкування

та його функції.

2. Види спілкування.
3. Вербальна комунікація, основні засоби. Види мовленнєвої діяльності.
4. Поняття про монолог, діалог, полілог.
5. Невербальні засоби комунікації: жести, міміка, рухи тіла.
6. Перцептивна функція спілкування. Ідентифікація, рефлексія, емпатія. Роль перцепції у комунікативному процесі.
7. Рефлексія як явище соціальної психології.
8. Навички активного та пасивного слухання та їх роль у процесі ділового спілкування.
9. Роль інтерактивних методів виховання у формуванні комунікативних навичок.
10. Види інтерактивних методів виховання.

Цей етап мав на меті викликати первинну зацікавленість та змусити студентів замислитися про формування комунікативних навичок із використанням інтерактивних методів виховання під час виконання самостійної роботи, спрямованої на розвиток комунікативних умінь.

Для того, щоб викликати у студентів особистісну зацікавленість у виконанні завдання, на стадії мотивування було застосовано два основні заходи: 1) метод психолого-педагогічної діагностики рівнів сформованості комунікативних навичок; 2) вступний теоретико-практичний курс щодо формування комунікативних навичок у студентів.

Запровадження психолого-педагогічної діагностики рівнів сформованості комунікативних навичок серед студентів дозволило на початку самостійної роботи не тільки виявити у них початкові комунікативні навички, а й досліджувати подальшу динаміку розвитку комунікативних вмінь студентів у процесі їх самостійної роботи. Психолого-педагогічна діагностика професійно-особистісного формування комунікативних навичок майбутніх фахівців фізичної культури і спорту

проводилася як система заходів, що включала спостереження, вимірювання, контроль, корекцію і проектування професійно-значущих комунікативних навичок респондентів.

Перший етап діагностики здійснювався безпосередньо на стадії мотивування. За результатами діагностики для кожного зі студентів складався індивідуальний психологічний профіль, що описував ступінь сформованості комунікативних навичок. Цей профіль обговорювався в індивідуальному порядку з кожним зі студентів із метою уточнення студентами найбільш актуальних для них напрямів формування комунікативних навичок за умови використання інтерактивних методів виховання. За результатами психолого-педагогічної діагностики студенти починали краще усвідомлювати сильні та слабкі сторони своєї комунікації.

Для всіх без винятку студентів самостійна комунікативна діяльність була новою. Саме тому на етапі мотивування було вирішено провести низку лекцій щодо теорії і практики формування комунікативних навичок із використанням інтерактивних методів виховання в контексті самостійної роботи. Всі студенти експериментальної групи прослухали лекцію на тему: "Формування комунікативних навичок із використанням інтерактивних методів виховання під час самостійної діяльності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту". Метою лекції було формування у студентів базових знань, навичок і вмінь, що дозволили б їм самостійно формувати комунікативні навички, якісно організовувати комунікативну діяльність та розвивати власні комунікативні уміння. Ця лекція була орієнтована на практичне опанування методиками формування комунікативних навичок із використанням інтерактивних методів виховання.

На семінарах із дисципліни "Психологія лідерства" використовувалися такі форми проведення занять: майстер-класи, рольові розігрування, майстерні, комуніка-

тивні ігри. Навчальний курс фінішував підготовкою студентами презентацій, що об'єднувалися загальною темою "Можливості формування комунікативних навичок інтерактивними методами виховання під час виконання самостійної роботи майбутніми фахівцями фізичної культури і спорту".

За результатами опанування курсом та психолого-педагогічної діагностики рівнів сформованості комунікативних навичок студенти склали індивідуальний звіт-презентацію, що за своєю суттю був візуалізованим планом можливого формування комунікативних навичок інтерактивними методами виховання у себе в умовах самостійної діяльності.

На стадії планування студенти склали плани своєї самостійної аудиторної та поза аудиторної діяльності. Завдання на цій стадії ставилося досить просте: студентам необхідно було описати інтерактивні методи виховання, заходи, в яких вони будуть брати участь під час здійснення самостійної діяльності, та які можливості для саморозвитку вони вбачають у цих інтерактивних методах.

За результатами планування були проведені індивідуальні консультації зі студентами з використанням коучингових технологій.

Після того, як студент формулював свою мету, викладач зі студентом перевіряли її на відповідність критеріям щодо цілепокладання за технологією SMART (specific, measurable, attainable, relevant, time-bounded). Згідно з цими критеріями мета має бути:

- конкретною (specific), тобто передбачати визначений результат, якого студент може досягти в процесі виконання обов'язків викладача;

- вимірюваною (measurable), тобто має бути такою, що можна виміряти (наприклад, з використанням балів чи процентів під час психолого-педагогічної діагностики);

- досяжною (attainable), тобто такою, яку взагалі можливо досягнути студентів з огляду на його можливості та

особистісні якості;

- значущою (relevant), тобто такою, що має особистісний зміст та значення для студента;

- відповідна конкретному часовому терміну (time-bounded), яку можна за певний час [1, с. 143–144].

Постановка цілі та перевірка її за критеріями SMART дає можливість вирішити декілька завдань. По-перше, під час формулювання мети студент більш конкретно візуалізує той результат, якого хоче досягти. По-друге, студент усвідомлює, що він може бути конкретним, вимірюваним та мати позитивний вплив на його життя і майбутню професійну діяльність. По-третє, студент усвідомлює власну відповідальність за результат.

Стадії реалізації та формулювання звіту. На цій стадії психолого-педагогічний вплив викладача-координатора на майбутніх фахівців фізичної культури і спорту зводиться до мінімуму. Студенти самостійно виконують роботу та корегують план своєї діяльності, сформульований на стадії планування. При цьому викладач-координатор був доступний для консультацій через комунікаційні програмні додатки та соціальні мережі: facebook, Skype, Viber та ін

Важливо зазначити, що коли студент звертався до викладача для вирішення якоїсь проблемної ситуації на консультації, то викладач не давав студентів жодних визначених порад, а стимулював студента шукати самостійно вихід із ситуації. Стимулювання самостійного вирішення проблемної ситуації виконувалося із застосуванням таких запитань: "Які варіанти вирішення проблеми можливі?", "А що ще можна зробити?", "З якими труднощами можна зіштовхнутися, якщо обрати цей варіант дії?", "Як ти будеш діяти, якщо зустрінеш опір?" тощо. Під час відповідей на ці питання студент обирав не просто "правильний" варіант дій, а той варіант, що був найбільш органічним саме для нього. Самостійне прийняття рішення

також додає студентам упевненості у власних силах і переконує у можливості досягти успіху будь у чому.

Стадія оцінки. На цій стадії студенти презентували результати індивідуальної самостійної діяльності. Під час презентації вони розповідали, які пункти плану їм вдалося виконати, а які ні, та чому; аналізували найбільш складні ситуації в своїй діяльності; і найголовніше – розповідали про те, чи вдалося їм досягнути фінальної мети – сформувати у себе комунікативні навички.

Викладач за результатами презентації надавав зворотний зв'язок, що був позитивним за емоційним забарвленням, підкреслював досягнення, які студентам

вдалося здобути, та стимулював студентів до розмірковування над можливостями подальшого формування комунікативних навичок у себе.

У процесі виконання такої самостійної роботи студенти набувають досить конкретних навичок та вмінь, що сприяють розвитку й становленню ділової комунікації (таблиця 1).

У результаті виконання самостійної роботи за запропонованим планом ми можемо констатувати набуття учасниками експерименту важливого досвіду, що сприяв усвідомленню можливостей їхнього саморозвитку для формування комунікативних навичок інтерактивними методами виховання.

Таблиця 1

Показники ділової комунікації, що розвиваються під час виконання самостійної роботи

Стадія самостійної роботи студента	Комунікативні навички та вміння, що розвиваються
Постановка завдання	Відкритість до нового досвіду
Мотивування	Навички самомотивації, розвиток відповідальності, усвідомлення власних цінностей та орієнтирів
Планування	Рефлексія, комунікативні вміння, відповідальність
Реалізація/виконання завдання	Усвідомлення сутності феномена спілкування та його функцій; види спілкування; засоби вербальної комунікації; оволодіння монологічним, діалогічним та полілогічним видами мовленнєвої діяльності; засоби невербальної комунікації: (жести, міміка, рухи тіла); перцептивні навички спілкування (ідентифікація, рефлексія, емпатія); навички активного та пасивного слухання.
Формування звіту	Критичність мислення
Презентація результатів	Навички самопрезентації, публічного мовлення

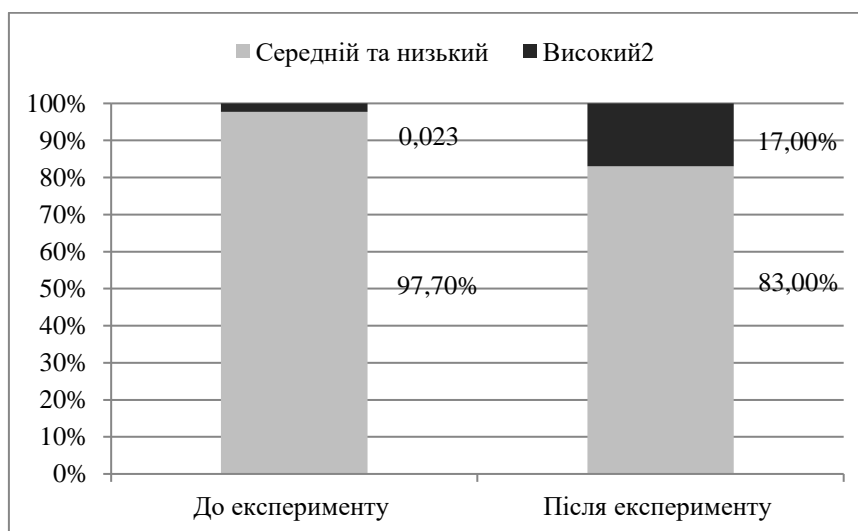

Рис 1. Результати формування комунікативних навичок

Після формувального етапу експерименту з всіма членами груп була проведена повторна діагностика за методиками: “Оцінка комунікативних й організаторських здібностей особистості КОЗ-2 В. Синявського, Б. Федоришина”, діагностики комунікативної установки В. Бойко. Зазначимо, що 14,7% респондентів перейшли з категорії “низкого та середнього рівня” до категорії “високий рівень” рис. 1.

Таким чином, можна зробити загальний висновок про те, що ефективність процесу формування комунікативних навичок у майбутніх фахівців-лідерів підвищиться, якщо забезпечити реалізацію залучення студентів до самостійної практичної діяльності, яка передбачає використання інтерактивних методів виховання для застосування комунікативних і рефлексивних умінь та зумовлює їх прояв.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Можемо зробити висновок, що важливе місце у процесі розвитку і формування особистості майбутнього фахівця-лідера посідає його безпосередня самостійна практична діяльність

Список літератури:

1. Аткинсон М. Достижение целей: пошаговая система. / М. Аткинсон, Рае Т. Чойс пер. с англ. – Москва : Альпина Паблицер. – 2012. – С. 281

2. Бондаренко В. В. Комунікативне лідерство як основа формування компетентного інженера-педагога [електронний ресурс] / В. В. Бондаренко // Наукові записки кафедри педагогіки. – 2017. – №(41). – С. 20–26. – Режим доступу: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/9955>

3. Гузар О. Теоретичні основи формування компетентності комунікативного лідера [електронний ресурс] / О. Гузар, К. Стойко // Міжнародний науковий журнал “Університети і лідерство”. – Київ: Інститут вищої освіти НАПН України. – 2017. – Режим досту-

(ігрова, навчальна, спортивна, трудова, художньо-естетична та ін.). Самостійна діяльність є внутрішнім психофізичним рушієм активності студента, і якщо під час цієї діяльності передбачається використовувати інтерактивні форми та методи виховання для прояву комунікативних і рефлексивних умінь, то це призводить до формування таких особистісних якостей майбутнього комунікативного лідера: трансцендентність, емпатійність, толерантність, розуміння власних психічних процесів, уміння діяти відкрито, неконфліктність, сприйняття себе частиною соціуму, рефлексивність, чітко аналізувати інформацію, передбачити результат своїх дій, визнавати й прагнути виправляти помилки.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів зазначеної проблеми. Перспективними для подальшого наукового пошуку є питання підготовки педагогічного складу закладів вищої освіти до формування комунікативних навичок студентів саме залученням студентів до самостійної практичної діяльності, яка передбачає використання інтерактивних методів виховання для застосування комунікативних і рефлексивних умінь та зумовлює їх прояв.

пу: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/8726>

4. Навички для успішної кар’єри [електронний ресурс]. – Київ. – 2020. – С. 300. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/02/24/Methodychni%20materialy%20kursu%20Navychky%20dlya%20uspishnoyi%20karyery_02_24.pdf

5. Практическая психодиагностика. Методики и тесты // Учебное пособие. – редактор-составитель Д. Я. Райгородский. – Самара : Издательский Дом “БАХРАХ-М”. – 2001. – С. 672

6. Ріпко І. В. Дослідження лідерських якостей у студентів технічних університетів: результати експерименту / І.В. Ріпко // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя : КПУ. – 2015. – Вип. 40 (93). – С. 481–487

7. Чартеріс-Блек Дж. Спілкування лідерства: дизайн стилю керівництва [електронний ресурс] / Дж. Чартеріс-Блек. – Рутледж. – 2006. – Режим доступу: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203968291/communication-leadership-jonathan-charteris-black>

8. Чоловіки Л. Р. Стратегічне внутрішнє спілкування: трансформаційне лідерство, канали комунікації та задоволеність співробітників [електронний ресурс] / Л. Р. Чоловіки // Management Communication Quarterly. – 2014. – №28(2). – С. 264–284. – Режим доступу: <https://doi.org/10.1177/0893318914524536>

9. Майбутнє робочих місць [електронний ресурс] // Звіт 2020. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf

References:

1. Atkinson, M., Rae, T. (2012), *Chojs Dostizhenie celej: Poshagovaja sistema [Choice Achieving Goals: A Step-by-Step System]*, lane with English Moscow, Alpina Publisher, p. 281

2. Bondarenko, V. V. (2017), *Komunikatyvne liderstvo iak osnova formuvannia kompetentnoho inzhenerapedahoha [Communicative leadership as a basis for the formation of a competent engineer-teacher]*, Scientific notes of the Department of Pedagogy, no. (41), pp. 20–26, available at: <https://periodicals.karazin.ua/pedagogy/article/view/9955>

3. Huzar O., Stojko K. (2017), *Teoretychni osnovy formuvannia kompetentnosti komunikatyvnoho lidera [Theoretical bases of formation of competence of the communicative leader]*, International Scientific Journal “Universities and Leadership”, Kyiv: Institute of Higher Education of the National

Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, available at: <http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/8726>

4. *Navychky dlia uspishnoi kar’iery (2020), [Skills for a successful career]*, Kyiv, p. 300, available at: https://mon.gov.ua/storage/app/media/pto/2021/02/24/Metodychni%20materialy%20kursu%20Navychky%20dlya%20uspishnoyi%20karyery_02_24.pdf

5. *Praktycheskaia psikhodyahnostyka. Metodyky u testy (2001), [Practical psychodiagnostics. Methods and tests]*, Textbook, editor-compiler D. Ya. Raigorodsky, Samara : Publishing House “BAKhRAKh-M”, p. 672

6. Ripko I. V. (2015), *Doslidzhennia lider’s’kykh iakostej u studentiv tekhnichnykh universytetiv: rezul’taty eksperymentu [Research on leadership qualities in students of technical universities: the results of the experiment]*, Pedagogy of formation of creative personality in higher and general education schools: coll. Science, Zaporozhye : CPU, vip. 40 (93), pp. 481–487

7. Charteris-Black, J. (2006), *Spilkuvannia liderstva: dizain styliu kerivnytstva [The communication of leadership: the design of leadership style]*, Routledge, available at: <https://www.taylorfrancis.com/books/mono/10.4324/9780203968291/communication-leadership-jonathan-charteris-black>

8. Men, L. R. (2014), *Stratehichne vnutrishnie spilkuvannia: transformatsiine liderstvo, kanaly komunikatsii ta zadovolenist spivrobitnykiv [Strategic internal communication: Transformational leadership, communication channels, and employee satisfaction]*, Management Communication Quarterly, no. 28(2), pp. 264–284, available at: <https://doi.org/10.1177/0893318914524536>

9. *Maibutnie robochych mist [The Future of Jobs]*, Report 2020 available at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2020.pdf

ЗАЯВКА

на розміщення статті у щоквартальному науково-практичному журналі “Лідер. Еліта. Суспільство”

Прізвище	
Ім'я	
По батькові	
Місце роботи	
Посада	
Науковий ступінь	
Вчене звання	
Назва статті	
Пропонована рубрика (філософія, педагогіка, психологія, управління, соціологія)	
Адреса, телефони та E-mail для контактів	
Поштова адреса для надсилання авторського примірника	

Підтверджую своє бажання розмістити статтю у науковому журналі “Лідер. Еліта. Суспільство” і гарантую, що подана стаття є власною розробкою автора (авторів) та ніде раніше не друкувалася і не знаходиться на розгляді в інших виданнях.

Гарантую, що подана стаття відповідає принципам академічної доброчесності, а саме: чесно презентує самостійно проведене дослідження та не містить плагіату у будь-якій формі його прояву.

Надаю право редакційній колегії журналу “Лідер. Еліта. Суспільство» редагувати рукопис статті та *підтверджую свою згоду* на розміщення поданої статті, так само як і розширеної анотації до неї, в інформаційних системах (наприклад, на сайті Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, в мережі Open Journal Systems тощо) та міжнародних наукометричних базах даних.

Погоджуюсь з усіма висунутими редакційною колегією вимогами щодо змісту, обсягу, оформлення і порядку подачі матеріалів.

« ____ » _____ 20 __ р.	_____
-------------------------	-------

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

Володимир Мороз

доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри соціології і публічного управління, Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”; Харків, Україна
ORCID: 0000-0003-0796-5035
E-mail: moroz32@rambler.ru

Світлана Мороз

кандидат наук з державного управління, старший науковий співробітник навчально-науково-виробничого центру, Національного університету цивільного захисту України; Харків, Україна
ORCID: 0000-0002-2696-1278
E-mail: ra_ekma@yahoo.com

**НІМЕЦЬКА МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ:
ОСОБЛИВОСТІ РОЗБУДОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ДЛЯ
РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВІТЧИЗНЯНИХ ВНЗ**

***Анотація:** розглянуто особливості розбудови та функціонування німецької моделі підготовки науково-педагогічних кадрів та обґрунтовано напрями використання її елементів у межах системи розвитку трудового потенціалу вітчизняних ВНЗ. За результатами аналізу змісту норм і правил подання та розгляду дисертації, які діють у Німецькому університеті адміністративних наук, було опрацьовано загальний алгоритм підготовки науково-педагогічних кадрів у межах німецької моделі. За результатами порівняння змісту вітчизняної та німецької моделей підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів вищої кваліфікації було виокремлено переваги останньої та опрацьовано пропозиції щодо вдосконалення змісту механізмів функціонування вітчизняної моделі.*

***Ключові слова:** розвиток трудового потенціалу ВНЗ, німецька модель підготовки науково-педагогічних та наукових кадрів, подання та захист дисертації; отримання наукового ступеню PhD, вимоги до абітурієнта який претендує на вступу до аспірантури.*

Volodymyr Moroz

doctor of sciences public administration, full professor, head of department of sociology and public administration, National Technical University “Kharkiv Polytechnic Institute”;
Kharkiv, Ukraine
E-mail: moroz32@rambler.ru

Svitlana Moroz

(PhD) candidate of public administration, senior research officer of training research and production center, National University of Civil Protection of Ukraine; Kharkiv, Ukraine
E-mail: ra_ekma@yahoo.com

GERMAN MODEL OF TRAINING OF THE SCIENTIFIC-PEDAGOGICAL STAFF: FEATURES OF THE BUILT AND PERSPECTIVES OF LABOR POTENTIAL DEVELOPMENT IN DOMESTIC UNIVERSITIES

***Abstract:** there were considered features of development and functioning of the German model of training of the teaching staff and reasonable uses of its elements within the system of labor potential of local universities. The analysis of the content of standards and rules for submission and consideration of the thesis that operate at the German University of Administrative Sciences, there was observed a general algorithm for training of the teaching staff within the German model. As a result of comparing the content of domestic and German models of scientific-pedagogical and scientific personnel of higher qualification, there were separated benefits of the last and processed proposals to improve the content of the mechanisms of domestic models.*

***Key words:** development of labor potential of university, German model of scientific-pedagogical and scientific personnel, presentation and defense of the thesis, obtaining scientific degree of PhD, requirements for the applicant who claims to admission to graduate school.*

Наукове видання

Теоретичний та науково-методичний часопис

Лідер. Еліта. Суспільство

1'2021

Головний редактор *О. Г. Романовський*
Відповідальний за випуск *В. М. Мороз*
Редактор *О. В. Квасник*
Комп'ютерна верстка *І. С. Хряк*

Свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України: Серія КВ №22583-12483Р від 28.02.2017 р.

Формат 60^84/8 Ум.-друк.арк. 11,4 Тираж 53 прим.

Адреса редакції: Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» Кафедра ППУСС ім. академіка І. А. Зязюна, вул. Кирпичова, 2, 61002, м. Харків, Україна, тел. (057)700-40-25

Віддруковано з готових оригінал-макетів у друкарні ПП «Стиль-Іздат»
Свідоцтво про державну реєстрацію №04059243Ю0029142 від 10.06.2003
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції. Серія АА №592549
м. Харків, вул. Героїв праці 36, кв. 132 stil-izdat@ukr.net, www.stil-izdat.com, (057)-758-01-08, 066-822-71-30